

PANA'TA

SARA PARMANUSIYAAN LIYUBANGSA HA ISLAM

INTRODUCTION OF THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN ISLAM

PROF. DR. ZAYD IBN ABDUL KARIM AL-ZAYD

Professor in Comparative Jurisprudence

Dean of the Higher Institute of the Judiciary

Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University in Riyadh

REFERENCE

ICRC

Authored by :

Prof. Dr. Zayd Ibn Abdul Karim Al-Zayd
Professor in Comparative Jurisprudence
Dean of the Higher Institute of the Judiciary
Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University in Riyadh

Translated into Tausug by:

Ustadz Abden G. Mohammad
Faculty, MSU-Sulu Laboratory High School

Professor Al-Rashir C. Kulani, Sh.C.
Chairman, Islamic Studies Department, MSU-Sulu

Edited and reviewed by:

Professor Hannbal H. Bara, Ph.D.
Vice Chancellor for Research, Extension and Innovation, MSU-Sulu

Overall coordination:

Shaykh Mahir Loderson Gustaham
Global Affairs Consultant, ICRC

Gabriel Anthony Daclan
ICRC Zamboanga

Aminul Islam
Fazlurrashed Paslangan
ICRC Manila

Published by:

International Committee of the Red Cross (ICRC), Philippine Delegation
and
Mindanao State University – Sulu

Tausug translation first published December 2022

Copyright @ICRC

Pana'ta

pa

Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

Introduction of the International Humanitarian Law in Islam

Prof. Dr. Zayd Ibn Abdul Karim Al-Zayd

Professor in Comparative Jurisprudence

Dean of the Higher Institute of the Judiciary

Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University in Riyadh

BITIKAN

Panukbali	i
Pana'ta	1
Pangukabi	
Hikaisa: Bunu ha Islam	4
Hikaduwa: Kahalgaan sin Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam	7
Hikatu: Lalapalan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam	17
Panagnaan Pangusisa: Manga Kajarihan Papanaw sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam	23
Hikaisa: Pangupiksa ha Kapatut sin manga Hawl iban Kiyugdan	23
Hikaduwa: Kapatut sin manga Bihag	25
Hikatu: Kapatut sin manga Nalawa iban Nabunu	34
Hikaupat: Kapatut sin manga Ra'ayat Naghuhula-hula	37
Hikaduwa Pangusisa: Papanaw sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam, Gazwatul Badar in Suntuan	44
Kalihalan Manusiya ha Gazwatul Badar	46
Hikaisa: Manga kajarihan manusiya taga parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) magda ha manga sundalu niya	46
Hikaduwa: Manga kajarihan manusiya awn parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) mag-ayura ha manga bihag	49
Katikmuran	58
Rujukan Kitab	63

Panukbali

Bunnal niya, dain ha salaggu-laggu kakuyagan iban kabansagan sin kiyapangandul kaku in pagsulat sin panukbali ha hinang ini amuin makugmakuyag kaniya in regional delegation sin Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula (International Committee of Red Cross) ha binaybayan sin hula Arab sin pagpamahalayak ha ini amuin biyansagan siya Pana'ta pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam.

Jaman mahaba na in liyabayan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa (International Humanitarian Law). Timagna siya ha Panagnaan Par-isunan ha Geneva (First Geneva Convention) sin tahun 1864, ha pagkainagun pagpahayang sin kahalan sin manga hawl sundalu sin kaput balis (Armed Forces) ha maydan sin pagbunu. Limabi na dain hanggatus iban katluan tahun in limabay dain ha panagnaan kaisunan yadtu, sahingga idda taud na in kaisunan napaawn, dain ha manga aturan pagparihala sin manga nalapay ha antara sin pag-atubang sanjata, iban aturan mana'gahi mag-usal sin kaibanan kapandayan iban dahan sin pagbunu, sahingga miyabut pa pagbangun sin Paghuhukuman Kasaan Tutug Liyubangsa (Permanent International Criminal Court) ha Par-isunan ha Rome (Rome Convention) sin tahun 1998.

Damikkiyan, nagmaksud in katan sin manga par-isunan ini pa mapagamgam in kabinsanaan sin pagbunu magbakkas pa manusiya iban pa panyap pangalta nila. Sarta in sara ini nag-atap iban sin manga parjanjian nabaktul sin Sara Liyubangsa ha Kapatut sin Manusiya (International Human Rights Law) ha hambuuk maksud: amuna in pagparihala ha kamulliyahan sin manusiya. Amuna sadja in manga parjanjian nabaktul ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa (Humanitarian International Law), di siya mapakay buwat malayngkan ha manga kahalan pag-atubang sanjata limangkum ha likusan sin dunya atawa ha antara sin manga kabangsaan sadja (International Armed Conflict or Non-International Armed Conflict).

Iban in kama'tunan sin manga parjanjian ini ha tungud sin manga sara liyubangsa hikarayaw ha kahalan sin manusiya, dain ha maksud sataas-taas umagiad pa sabab mayta napanaug in katan kasara-saraan sin manga agama, amuin timurun siya rahmat pa manusiya iban ha maksud magmulliya kanila, magbaut sin ginhawa iban magparagbus sin kasajahitraan adil pa katan.

Iban magmaksud in kitab ini, amuin makug-makuyag aku sin panukbali kaniya, ha supaya humugut in bakkas sin manga pangikat manusiya (human principle) ha Shari'ah Islamiyyah.

Adapun, in tu'lus-ihlas nagsangsa ha maksud ini, amuna in mulliya Professor, Dr. Zayd ibn Abdulkarim al-Zayd, Professor ha Comparative Jurisprudence ha Higher Institute of the Judiciary iban Dean sin Imam Muhammad ibn Saud Islamic University. Labay ha pangusisa niya, nabaktul niya in hukuman tungud pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Hitukbal namu kaniya in katan sin pagsarang sukul dain kamu ha pagmatuyu ini amuin nagbunga pa kalahil sin kitab ini pa kasawahan hasupaya mahinang siya sarayaw-rayaw pamandu ha pagpangadji sin mawdu ini.

Mukarna salta tilusahan sin Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula, dain ha tagna ka-awn kaniya ha panagnaan sin hikaduwa tungaan (second half) sin hangpu tagsiyam kamattiyam tahun (19th century), in pagbulansang ha kahula-hulaan ha pagpasulig iban pagpasambu ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa iban pagpalatag sin manga unud sara niya. Ha sabab yadtu, landu tuud kiyuyagan in kumiti ha pagmatuyu sin mulliya tagbaktul sin kitab ini ha pagsulat niya sin baktulan ini. Naglugtu in kumiti ha pagpasaplag ha kitab ini ha pag-angan-angan bang mayan makaganap in hinang ini ha pagtuku sin maksud sin Kumiti Liyubangsa ha pagpasaplag sin manga hukuman sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa.

Ampa in Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula (International Committee of the Red Cross), amuin makugmakuyag aku timindug bilang kapala niya ha binaybayan sin hula Arab, in siya parhimpunan di magdapit, *niyutral* iban mahardika. Timaayun kaniya in mga tarbilang sin 191 kahula-hulaan ha Hikaupat Par-isunan ha Geneva (Fourth Geneva Conventions) sin tahun 1949, agad na in ganap *prutukul* niya ha tahun 1977 amuin dihilan halga in pagparihala iban pagtabang ha manga nalapay ha pag-atubang sanjata.

Adapun, dain pa ha panagnaan masa pagpaawn ha Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula, asal napikil sin manga nagbangun kaniya in hajat magguna tanda alamiyya (global sign) ha hikaluhay sin katan kumilal kaniya. Sarta, ha pangita nila, bukun sadja in maksud sin tanda ini pagparihala sin manga halul ha bunu, sagawa hipagparihala da isab ha manga timutunay sin pag-ayura kanila iban na ha katan tumpukan haddam pag-ubat, misan pa in manga tumpukan yaun tarbilang pa kuntara. In dumagbus kahalalan, ha tatkala kakitaan na sin manga sila nagbubunu in tanda, humundung sila magtuy ha pagtimbang bilang pag-addat iban pangilahi nila. Ha pasalan yan, kyapagtayakkupan ha tahun 1863 sin kaisunan dunya (Global Conference), in tanda sin Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula, amuna in krus pula giyudlis ha kakana puti (amuna in dagbus sin panji sin hula

Switzerland), na mahinang siya tanda pangindanan manunjuki pa manga tumpukan mag-uupiksa ha manga kasundaluhan nahahawl. Mapuas hangkatahun, kila na siya sin Kaisunan Parsugpatan sin Krus Pula (Diplomatic Conference on Red Cross) bilang tanda pangindanan ha manga haddam mag-uubat ha kasundaluhan, iban natantu in pagkila ini sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa labay ha piyagtibuukan sin Par-isunan ha Geneva (Geneva Convention) sin tahun 1864. Ha tungud sin Khilafa Uthmaniyya (Ottoman Empire), nagtita siya ha tahun 1876 ha subay Sahali Pula (Red Crescent), amuna in dagbus sin panji niya, in pakayun tanda ganti ha Krus Pula. Ha pasalan yan, kilal nila ra isab ha sara in Sahali Pula bilang tanda, ha kahinapusan sin tahun 1929. Dain ha ini, masawa in duwa tanda Sahali Pula iban Krus Pula, tanda sila sin hinang parmanusiyaan ha jaman natu bihaun, bukun sila dalil manunjuki agama.

Ha kahinapusan sin panukbali ini, mabaya ku balikan in pagsarang sukul pa mulliya Professor Dr. Zayd ibn Abdulkarim al-Zayd ha pagmatuyu iban ha paglugtu niya mahamura ha pagpasaplag sin baktulan ini labay dain ha pagtulung tabang iban sin Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula.

Kuwait sin Pitsa 8 Zul Qa'da 1425 H.

Kimugdan pa Pitsa 20, December 2004

Michael Myers

Head of Regional Delegation

International Committee at the Red Cross in Kuwait

Pana'ta

In parakala Kapatutan Manusiya ha waktu sin pag-atubang sanjata, mabilang dain ha salaggu-laggu kabutulan bihaun nangligapi ha pikilan sin manga ulama iban halul-akkal, ha karna sin jinisan kasigpitan niyananam sin manusiya ha sabab niya dain naman ha taud sin manga pagbinsana, pag-anyaya iban pagbaw-biyunuan.

Ha masa bihaun, masa sin ilmu, kapandayan iban kabuhianan masanyang, nahinang in parakala Kapatutan Manusiya puntukan kabutulan ha hantang sin nagjatu kabinsanaan ha manusiya ha dunya biya na sin ha Hiroshima iban Nagasaki (Japan), Sabra iban Shatilla (Lebanon), Halabja (Iraq), ha Bosnia-Herzegovina, ha Kosovo, ha Kashmir, ha Chechnya, Jenin (Palestine), agad na in musiba panggubat pa Iraq, iban sin katan jimatu ha Rafah, Palestine, iban sin way tumaud pa kaibanan; tiranan nagalantang, natarasangngang in manusiya ha tindugan niya iban pag-asubu ha unu na in kapatutan manusiya?

Sabunnal tuud in manga bunu ini, nangdahi ha manusiya pa panglupahi ha pagkamanusiya niya, panindug niya iban pangaddatan niya. Iban in manga pagbunu, simaksi in salsila, amuna in satampal-tampal kakahinang sin tau magbakkas ha darajat pagkamanusiya niya, ha sabab sin manga magjatu ha lawman niya pagpatay iban paggindas sin kamaruwan sin manusiya, sahingga ha sababa-baba kapatutan sin hangkatau lapay na pa kawman. In dimagbus, nahinang in manusiya, misan pa napanjari mulliya, wayruun na halga niya. In katan ini nanantuhi iban namu'gusi ha manga sila halul akkal, nagdara pikilan mahait pangagaran sin katan, in subay nila pagtuyuan ha way hugnaan in pag-atubang ha manga kahalubiluhan ini, biya na sin pagpahugut ha manga hukuman mamaruli ha darajat sin manusiya ha katihabaan sin masa.

In pangusisa ini - ha kahawpuan niya - nagmaksud ha supaya malimpal in maana sin Kapatutan Manusiya ha Islam ha waktu pag-atubang sanjata, atawa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Nangamdu in pangusisa ini ha pangadjian ha undang-undang sin Shari'ah, ampa piyaluag dain ha ilmu binin-bakkas sin manga ulama natu, sarta kimawa kapaiddahan iban giyanap kaniya in manga kaputtihan maayak dain ha mataud pangadjian ha timpu bihaun. Diyaraut sin pagsangsa ini in mahinang siya hambuuk tisa (*brick*) marayaw (bang separati dingding tisa) ganapan sin hisiyu-siyu na in dumatung ha ulihan supaya mapasawa tuud in maksud sin kitab ini.

In kiyapandugahan ha sangsa pangusisa ini, tantu in bahasahan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa, bahasahan ba'gu, misan pa ma'lum na in mawdu niya iban kamaksuran niya.

Ampa ha Pangadjian Islam, tiyawag sin manga ulama in manga pangusisa ha tungud Sara Liyubangsa ha ngan 'Salasila iban Pagparrang' (Siyar wal Magazi). Piyatarrang hi as-Sharkasi ha kitab niya al-Mabsut in sabab sin pagngan kaniya 'Sira' ha pamung niya: "In Siyar jama' sin Sira. Piyagngan siya ha kitab ini sabab liylay di in salasila sin manga Muslimin ha tungud pa pagsumadja nila iban sin manga Musrikin napinig pa manga tumpukan: 'Ahlul Harb', dimara nagbunu; 'Ahlul Ahd', awn parjanjian iban manga Muslimin; 'Musta'minin', bukun Muslim sumud pa hula Islam ha bukun maksud mamunu; iban 'Ahlud Dhimma', bukun Muslim naghuhula ha hula Islam." Giyanapan pa hi as-Sharkasi: "Ngiyanan da isab siya Pagparrang (Magazi) karna in manga hukuman niya kiyawa dain ha manga pagparrang sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam)."¹ Nakabaktul kitab bihaini (Siyar) in Imam Muhammad Ibn Hasan as-Shaybani, amuna in siyara (lilay) hi as-Sharkasi halawm lima gikapan kitab. In mawdu sin kitab ini, amuna in pag-iyunan natu bihaun "Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam".

Adapun ha manga kakitab-kitaban sara, kiyakilahan siya ha lalapan 'Qanunul Harb', Sara sin Bunu atawa 'Qanunul Nijaatul Maslahat', Sara ha Pag-atubang Sanjata.

Sagawa, mabiskay in kasaplag sin lalapan ba'gu ini. Kiyakilahan siya ha manga baktulan iban lukisan kitab ba'gu, sambil piyakay na siya ha manga par-isunan ha dunya magliyubangsa, damikkiyan ha kawman ha kaasibian; ha manga kabtangan bahasahan nila, manga siril ma'sun iban pag-isun isun nila, iban kasulatan babaktulan hipagpasaplag nila; sahingga nabilang na siya tanyag kahatihan sin katan.

Misan pa in pangusisa di ha kitab ini di siya makaliyu dain ha in kaawnan niya manga pana'ta sadja ha mawdu iyusisa, adapun in nangusisa imusal da isab iban miyagad ha aturan sin panali malawm ha angan-angan supaya dumagpak pa panghati kaluagan sin mawdu atawa mabut pa aturan kaluagan amuin manjari pangamdusan pamangunan sin dugaing pikilan atawa hinang, atawa – sakurang-kurang – pangawaan pamantuan ha pangadjian pangusisa sumunu amuin lumabi na in luag iban lawak.

In pangusisa, awn siya sasakupan waktu iban siyakupan mawdu. Adapun in siyakupan niya waktu – biya na sin limabay nabissara- jaman sin pag-atubang

¹ Kita ha kitab hi Muhammad ibn Abi Sahl as-Sarkhasi, *al-Mabsut*. (Beirut: Dar al-Ma'rifat, 1406), 2/15

sanjata (pangadjiun in manga sara miyamanaw ha waktu ini), ampa in siyakupan niya mawdu, amuna in manga kasara-saraan namaruli ha manga tau, tempat iban alta; amuin manga wayruun parsugpatan ha unuunu na jimajatu ha likusan sin bunu.

Iban bunnal tuud, nasakup sin Pamuka Laung ini magtugda' ha manga sumunu:

Pangukabi sarta siyakup niya in mga mawdu sumunu:

- Bunu ha Islam
- Kahalgaan sin Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam
- Lalapalan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

Panagaan Pangusisa: Siyakupan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

Hikaduwa Pangusisa: Papanawan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

(Suntuan dain Bunu ha Badr)

Parhinapusan

Ha kahinapusan, di malawa kaku in magsukul ha mulliya Dr. Mut'ib ibn Salih al-Ashyawi, professor sin Sara Liyubangsa (International Law) iban wakil sin Iskul Pangadji Parsugpatan Hula (Diplomatic Studies) ha Parwajiran pa Kaguwaan (Foreign Ministry). Damikkiyan, magsukul aku ha mulliya Professor Sharif Atlam, Regional Coordinator of Section Consultancy Services in Middle East and South Africa – Kumiti Liyubangsa sin Krus Pula, sin panghalga nila duwa ha pagbassa sin kitab ini iban pagdihil pamanduga sahalga-halga. In sangsa nila ini, maksud pupudjihun iban hinang pagsusukulan.

Mangayu aku tabang ha Allahu Ta'ala iban pag-angan-angan bang man niya pajatuhun in kahatulan iban kabuntulan, sarta Salawat iban Salam ha Nabi natu Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam).

12\6\1425

Prof. Dr. Zaid Ibn Abdulkarim Al-Zaid

Professor in Comparative Jurisprudence

Dean of Higher Institute of the Judiciary

Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University in Riyadh

azzaid77@hotmail.com

Pangukabi sarta siyakup niya in manga mawdu sumunu:

HIKAISA: BUNU HA ISLAM

In kariasali parsugpatan sin ummat Islam pa manga kaibanan ummat amuna in kasajahitraan². Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً ﴾

“U kamu manga bar-iman, sud kamu pa lawm sin kasajahitraan katan.” (Qur'an, 2:29)³

Malayngkan, awn dain ha manga manusiya in di magmumpaap kanila in pagbaut iban di sila kapa'ngan sin sara. Damikkiyan, awn dain ha manga ummat in manglaug iban mamissuku ha pangdaig nila, sabab ha tatab nila, makusug sila ampa in pangdaig nila malamma. Dain hadtu, wayruun ngi, gamman dain ha hinang marayaw in pagdihil panugut ha pagpakay kusug supaya hipagpa'gang ha mamissuku, lapay na in pagpalindug sin kasajahitraan, iban pag-atas ha kalimayahan iban kaadilan. In pagdihil panugut ha pagbunu ha Islam, timindug ha bihaini tiranan. Sarta in maksud amuin piyanawag-tawag sin Islam tungud ha pagbunu, amuna in pagparihala ha kapatutan manusiya. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ﴾

“Iban daha niyu sila magbunu sahingga malawa na in fitna, sarta mahinang in katan sin pag-agama karna Allah.” (Qur'an,8:39)⁴ Na apabila himundung na in kuntara dain ha paminsana, paganyaya iban pagfitna pa manusiya ha pag-agama nila, di na maharus in pagbunu kanila.⁵

﴿ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

“Apabila sila himundung na, dih na manjari in pagbanta, malayngkan ha manga sila manganyaya dakuman.” (Qur'an, 2:193)⁶

² Kitaa ha kitab hi Wahbat az-Zuhayli, Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami, Hikatu Idisyun. (Damascus: Dar al-Fikir, 1419), 132; iban hi Mustafa as-Siba'i, Nidzam as-Salam wa al-Harb fi al-Islam, Hikaruwa Idisyun. (Riyadh: Maktabat al-Warraaq, 1419), 29

³ al-Baqarah (2:29)

⁴ al-Anfal (8:39)

⁵ Kitaa ha kitab hi Mustafa as-Siba'i, Nidzam as-Salam wa al-Harb fi al-Islam, Hikaruwa Idisyun. (Riyadh: Maktabat al-Warraaq, 1419), 36

⁶ Al-Baqarah (2:193)

Ha tungud yan, bunnal tuud in bunu ha Islam, dih siya juimatu malayngkan hipagsulak sin pamissuku tiyagnaan sin kuntara. Atawa, hipagmahi ha kapatutan mahugut nabutuk ha parjanjian sakali liyarak sin atu; atawa ha karna pagsalamat sin dan kalimayahan ha pag-agama, iban pangjarahi ha hisiyu-siyu in mabaya sumud pa lawman niya ha wayruun kalanggalan niya hisiyu-siyu mama'gang kaniya iban manglang kaniya. Na bang, ku'nu-ku'nu kaw makalanggal dalil kaluagan ha Qur'an mangdahi pa pagbunu ha katan kafir, tantu awn kamaksuran sin ayat yan. Balik kaw pa kasampurnaan sin manga ayat, tumarrang da kaymu in maksud iban tumampal da kaymu in hatihan, magma'na ha hisiyu-siyu in nagsipat sin manga sipat nabangkil ha katibuukan sin manga ayat nasabbut nagpasawa sin kamaksuran.⁷

Mahuli, sarta in damikkiyan yadtu, masi-masi in parsababan mulliya naparihala, iban in lawang sin suntuan ha kamaruwan mataas iban pangaddatan masi ukab, biya na ha Hadith kiyariwayat hi Sulayman ibn Buraida (Rahimahu Allah) dain kan Ama niya, in siya nagbayta:

“كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَ أَمِيرًا عَلَى حَيْثٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِي خَاصَّةٍ نَفْسِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَيْرًا. ثُمَّ قَالَ "اغْرُوا بِسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ. اغْرُوا وَلَا تَعْدُرُوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تُمَثِّلُوا وَلَا تُقْتَلُوا وَلِيدًا. وَإِذَا أَنْتَ لَقَيْتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى أَحَدِ ثَلَاثٍ خِلَالِ وَحْصَالٍ. فَأَيَّتَهُنَّ مَا أَجَابُوا إِلَيْهَا فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ إِيْمًا. ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرْهُمْ إِنَّهُمْ فَعَلُوا أَنْ لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَأَنْ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ. وَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ. وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي النَّيِّءِ وَالغَنِيمَةِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ. فَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَدْخُلُوا فِي الْإِسْلَامِ فَسَلِّمْهُمْ إِعْطَاءَ الْجِزْيَةِ. فَإِنْ فَعَلُوا فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ. فَإِنْ أَبَوْا فَاسْتَعِنَ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ. وَإِنْ حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ فَأَرَادُوكَ أَنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذِمَّةَ اللَّهِ وَذِمَّةَ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

⁷ Kitaa ha kitab hi Said Isma'il Siyini, Haqiqat al-'Alaqaq bayna al-Muslimin wa Gayr al Muslimin, Panagnaan Idisyun. (Beirut: Muassasat ar-Risala, 1420), 42 sampay pa sumunu

فَلَا تَجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّةَ اللَّهِ وَلَا ذِمَّةَ نَبِيِّكَ . وَلَكِنْ اجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّتَكَ وَذِمَّةَ أَبِيكَ
 وَذِمَّةَ أَصْحَابِكَ . فَإِنَّكُمْ إِنْ تَخَفَرُوا ذِمَّتَكُمْ وَذِمَّةَ آبَائِكُمْ أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ مِنْ أَنْ
 تَخَفَرُوا ذِمَّةَ اللَّهِ وَذِمَّةَ نَبِيِّكُمْ . وَإِنْ حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ وَأَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا عَلَى
 حُكْمِ اللَّهِ فَلَا تُزِلُّوهُمْ عَلَى حُكْمِ اللَّهِ . وَلَكِنْ أَنْزِلُوهُمْ عَلَى حُكْمِكَ فَإِنَّكَ لَا
 تَدْرِي هَلْ تُصِيبُ فِيهِمْ حُكْمَ اللَّهِ تَعَالَى أَمْ لَا”

“In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), apabila siya magbutang nakura ha kasundaluhan atawa *paturul*, nasihatannya ini iban sin manga Muslimin miyamagad kaniya sin nasihat pa karayawan tumup kanila ha pagmabuga nila pa Allah (Allahu Ta’ala). Laung niya: ‘Pagparrang kamu ha ngan sin Allahu Ta’ala, Fi Sabilillah. Daha niyu magbunu in hisiyu-siyu nagkufur pa Allahu Ta’ala. Pagparrang kamu, ayaw kamu mangidjib ha ganima, ayaw kamu manglarak janji, ayaw niyu panghinang-hinangan in mayat iban ayaw kamu mamunu bata-bata. Apabila mu maalup na in kuntara mu dain ha manga Mushrikin, taabbita sila pa tu parbahagian atawa parakala pagpian, sarta hawnu-hawnu dain ha manga ini in piun nila, taymaa dain kanila, iban hundungi in panggubat kanila. Mahuli, taabbita sila pa agama Islam. Bang nila kaw sambagun, taymaa dain kanila iban hundungi in panguntara kanila. Mahuli, taabbita sila maglayn dain ha hula nila harap pa hula sin mga Muhajirin, iban baytai sila apabila nila hinang in yadtu, tantu madawhat nila in biya nadawhat sin mga Muhajirin. Na, bang sila di mabaya maglayn dain ha hula nila, baytai sila, in sila mabiya sin manga Muslimin timutug ha hulaan nila. Manaw kanila in hukuman sin Allahu Ta’ala amuin miyamanaw ha manga Mu’minin. Wayruun suku nila ha ganima iban alta daugan hangsulag unu-unu sahingga magparrang sila magad ha manga Muslimin. Na, bang sila di mabaya tumayma sin Islam, sukati sila jizya. Na, bang sila tumaayun mayad jizya, taymaa dain kanila iban hundungi in panggubat kanila. Bang sila sumulang ha katan yadtu, pangabut kaw tabang pa Allahu Ta’ala iban daha na sila magbunu. Apabila mu matikup in tau ha kuta, mahuli sukatan nila kaw in mikibutang sila kaymu pa parjanjian sin Allahu Ta’ala iban parjanjian sin Nabi Niya, ayaw mu butangan kanila in parjanjian sin Allahu Ta’ala iban parjanjian sin Nabi Niya. Sagawa, butangan kanila in parjanjian mu iban parjanjian sin panaiban mu. Karna in pagparihala niyu ha parjanjian mu iban parjanjian sin panaiban niyu magaan dain ha pagparihala niyu ha parjanjian sin Allahu Ta’ala iban parjanjian sin Rasul Niya. Iban, apabila mu matikup in manga tau ha kuta mahuli sukatan nila kaw in mikinaug sila hukuman sin Allahu Ta’ala, ayaw mu sila naugan hukuman sin Allahu Ta’ala. Sagawa, naugi sila sin hukuman mu, karna in ikaw, di mu kaingatan mapakugdan mu ka in hukuman sin Allahu Ta’ala kanila atawa di.”⁸

⁸ Imam Muslim, *Sahih Muslim*, 3/1357

In Hadith yan, dumihil siya panghati kaluagan tungud pa panayma sin Islam ha puunan pagpatindug sin bunu. Sarta, piyasawa niya in darajat mataas sin pangaddatan ha pagsumadja iban sin kuntara ha panagnaan liyab sin bunu dumagbus ha pagpamahalayak sin pagtagna kaniya. Amuyan in maksud sin pikilan nakakandut ha baktulan ini.

HIKADUWA: KAHALGAAN SIN SARA KALUAGAN LIYUBANGSA HA ISLAM

Matampal kiyahahatihan na in Sara Kaluagan Liyubangsa, in siya tibuukan sin manga aturan nabaktul ha tungud parsugpatan ha antara sin manga manusiya ha kahalan kasahitraan iban bunu.

In sahalga-halga puunan sin Sara Kaluagan Liyubangsa dain pa ha waktu nakauna, amuna in manga Parjanjian Liyubangsa, Adat iban manga Pangikat sin Sara Liyubangsa (International Law Principles) amuin piyangakuhan sin kahula-hulaan ha antara nila, biya na sin pangikat (principle) kawajiban duma sin tanggung-jawab in manga sila nakahinang mudarat, iban paghalga pag-addat ha manga Parjanjian.⁹

Amuyan in hantang kaluagan. Ampa in ha Islam, kakitaan ta na in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), piyatindug niya ha Madina in panagnaan pamarinta ha Islam, ubus ampa niya siyulatan in kahula-hulaan ha pangdaig niya iban diya niya sila nagsumadja. Iban, naawn in parsugpatan ha antara sin hula Islam yaun iban sin kahula-hulaan. Adapun, in manga parsugpatan yadtu, kagunahan taga aturan manghukum kaniya. In manga aturan yan, sumaparati siya Sara Kaluagan Liyubangsa, ha pamandang sin Islam.¹⁰

Damikkiyan, manjari iyanun in Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam, tibuukan manga aturan iban hukuman ha Shari'ah Islamiyyah amuin iyaagaran sin Hula Islam ha pagparagbus sin parsugpatan niya iban sin kahula-hulaan dugaing iban manga Parhimpunan Liyubangsa.

Iban ini in sahalga-halga aturan tindugan sin Sara Kaluagan Liyubangsa:

1. Kahambuukan sin Manusiya: In Shari'ah Islamiyyah piyandang niya in katan sin manusiya bilang hambuuk Ummat, in nagtibuuk kanila amuna in pagkamanusiya nila. Bukun sila naparak bilang manga bangsa iban pihak malayngkan ha supaya sila makapagkilahi iban makapagtulung-tabang.

⁹ Kitaa ha kitab hi Abdulkarim Zaydan, *Nadzarat fi as-Shari'at al-Islamiyyat, Panagnaan Idisyun.* (Beirut: Muassasat al-Risalat, 1421), 119-120

¹⁰ Abdulkarim Zaydan, *Nadzarat fi as-Shari'at al-Islamiyyat, Panagnaan Idisyun.* (Beirut: Muassasat al-Risalat, 1421), 140

Adapun, in parsilangan bang hisiyu in labi marayaw, awn siya timbangan dugaing, amuna bang hisiyu in labi nangagad ha diyaakaan sin Allah, Jalla Sha'nuhu. Nagparman in Allahu Ta'ala

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۗ﴾

﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

“U! Kamu manga manusiya, sabunnal tuud kami in nagpanjari kaniyu dain ha hambuuk usug iban babai, iban hinang namu kamu bangsa mataud iban pihak mataud, ha supaya kamu makapagkila-kilahi. Sabunnal niya, in labi mulliya kaniyu ha hadarat sin Allahu Ta'ala, amuna in labi in pagmabuga madtu kaniya.” (Qur'an, 49:13)¹¹

2. Pagtulung-tabang: In pagtulung-tabang ha marayaw, pangikat awn siya tempat mataas ha Islam. Nagparman in Allahu Ta'ala “Sarta pagtulung-tabang kamu ha hinang marayaw iban hinang pagmabuga pa Allahu Ta'ala, iban ayaw kamu magtulung-tabang ha hinang dusa iban hinang pagkuntara.” (Qur'an, 5:2)¹²

3. Pagmaap-miyaapi: Nanawag-tawag in Shari'ah Islamiyyah pa katan in paawnun in pagmaap-miyaapi. Nagparman in Allahu Ta'ala

﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا﴾

“Pagmaap kamu iban pagpatiag kamu.” (Qur'an, 2:109)¹³ Iban nagparman in Allahu Ta'ala

﴿وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾

“Iban sin manga sila makapu'pu sin astul iban sin manga sila magmaap ha manusiya” (Qur'an, 3:134)¹⁴ iban nagparman in Allahu Ta'ala “Iban di magsibu in hinang marayaw iban hinang mangi, tulakan in hinang mangi sin labi marayaw, sarta bang awn ha antara mu iban ha antara niya parsagaan, in sakaula-ula in siya bagay mu mahugut.” (Qur'an, 41:34)¹⁵

4. Kalimayahan sin Aqida: Tindugan sin Shari'ah Islamiyyah in kalimayahan ha pangahagad atawa aqida, iban liyangan niya in pagpugus ha agama. Nagparman in Allahu Ta'ala

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾

“Wayruun pagpugus ha agama.” (Qur'an, 2:256)¹⁶ Gamman in hula Islam, tamingan niya in hisiyu-siyu sumilung pa lambung niya dain ha manga bukun Muslim, iban pa'gangan niya in manga manglalaug kanila ha maksud pugusun sila mamutawan dain ha agama nila.

¹¹ al-Hujurat (49:13)

¹² al-Maidah (5:2)

¹³ al-baqarah (2:109)

¹⁴ Ali 'Imran (3:134)

¹⁵ Fussilat (41:34)

¹⁶ al-Baqarah (2:256)

5. Kaadilan: Nanawag-tawag in Shari'ah Islamiyyah ha subay pangakuhan sin manusiya in kaadilan iban hipanghukum siya, sibu da ha kahalan masanyang iban ha kahalan bunu. Iban siyukat niya ha katan miyamagad kaniya in mamakay sin kaadilan ha pagtadjaki nila ha hisiyu-siyu na manusiya. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ﴾

“U kamu manga bar-iman, bilanga niyu in ginhawa niyu ha manga namamayndug sin kaadilan, sumaksi ha karna sin Allahu Ta'ala misan pa ginhawa niyu in kugdanan”, (Qur'an, 4:135)¹⁷ iban

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ۭٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۖ اَعْدِلُوا۟ هُوَ ۭٓ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾

“Iban ayaw kamu mara sin dugal niyu ha kaibanan manusiya ha danan di kamu magpaadil; pagpaadil kamu, siya na in sasuu-k suuk hinang pa pagmabuga pa Allahu Ta'ala.” (Qur'an, 5:8)¹⁸

6. Magsibu ha Hinang: Piyangakuhan sin Shari'ah Islamiyyah in pangikat magsibu ha hinang (bang kaw uyuman, uyumi da isab), sagawa tiyuput niya in palangay ini duun ha pangaddatan marayaw. Adapun, ku'nu-ku'nu in pagsibu ha hinang mahinang tikduhanan hikaguwa ha manga kamaksuranan sin kaadilan, atawa hikalarak ha halga sin pangaddatan, tantu nawajib in pagta'ga sin paghinang kaniya. Na, bang nagbantang sara in kuntara sin pagbayad sukay anyaya, amuin hikaubus ha pangalta sin manga Muslimin mag-bibisnis, atawa gimindas ha kamaruwan sin kaibanan Muslim, tantu di manjari pa manga Muslimin in sumibu ha kakahinang nila yadtu. Ha pasalan yan, wala jiyari ha hambuuk Muslim in mamuting siya ha tau namuting kaniya atawa in manghayanat siya ha tau nanghayanat kaniya.¹⁹ Hinang sabab sin manga fuqaha ha panglangi nila sumibu ha kakahinang sin dugaing bangsa ha bihaini kahalan, in kabtangan nila: “bunnal tuud in yadtu dain kanila” - atawa dain ha hula bukun Islam - panghayanat ha kahayang amuin bunga sin pagpangandul ha antara sin duwa bangsa. Adapun, di kitaniyu manjari umupi kanila ha tungud yadtu, pasalan in yadtu pag-anyaya, sarta wayruun pag-upi ha parakala pag-anyaya. Iban, ha karna in kitaniyu nalang ha magpalangay sin manga palangay mangi misan pa in kuntara naglangay ha yadtu.²⁰

¹⁷ an-Nisa (4:135)

¹⁸ al-Maidah (5:8)

¹⁹ Kitaa ha kitab hi as-Sa'adi, Tafsir as-Sa'adi, 1/452

²⁰ Kitaa ha kitab hi as-Sarkhasi, al-Mabsut, 2/200; iban hi Umar al-Ashqar, Tarikh al-Fiqh al-Islami, Hikatu Idisyun. (Kuwait: Maktabat al-Falah, 1413), 28-29; iban hi Abdulkarim Zaydan, Nadzarat fi as-Shari'at al-Islamiyyat, 149-150

In manga aturan kaluagan ini, in piyangamdusan niya amuna in dalil sin sara dain ha Qur'an iban Sunnah iban adat kabiyaksahan. Adapun, in tungud pa dalil sara, tantu mataud in kalawagan natu manga ayat iban Hadith namayta tungud pa parsugpatan sin hula Islam pa kaibanan hula. In manga sapantun niya, amuna in manga sumunu:

- Parman sin Allahu Ta'ala ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ﴾ “U kamu manga bar-iman, tunay kamu ha manga parjanjian.” (Qur'an, 5:1)²¹ In manga dalil bihaini, kawaun siya pa kaluagan, in Allahu Ta'ala nagdaak ha bihaini dagbus ha pagtunay sin manga parjanjian ha unu-unu kahalan iban masa, ha wayna pagbissara bang mayta atawa biya'diin. Ampa dain ha manga sahalga-halga parjanjian, amuna in dumagbus ha antara sin kahula-hulaan. In ini dalil usul sara nangdaaki ha hula Islam ha pagtunay sin unu-unu na kiyapag-isunan parjanjian iban sin siyu-siyu na hula dugaing.

- In lawan pa dalil ini, makalawag kitaniyu kadalil-dalilan dugaing magpahalli isab dain ha paghayanat. Nagparman in Allahu Ta'ala

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْجَائِنِينَ﴾

“Sabunnal tuud in Allahu Ta'ala, di siya malasa ha manga manghayanat.” (Qur'an, 8:58)²² Iban nagparman in Allahu Ta'ala

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا﴾

“Sabunnal tuud in Allahu Ta'ala, di siya malasa ha hisiyu-siyu in kaawunan niya manghahayanat baldusa.” (Qur'an, 4:107)²³ Sarta in katan tibayhuan sin hayanat kabungsihan, sibu da ha antara sin siyulagan manusiya atawa kahula-hulaan. gamman in paghayanat ha antara sin kahula-hulaan, labi siya kabungsihan ha sabab sin limabi siya ha laggu iban luag.

- Damikkiyan kabakan natu in kabtangan sin Rasulullah, (Salallahu Alayhi wa Sallam): “In alamat sin Munafiq tu: Apabila nagbissara nagputing, apabila nagjanji nagbaluba, apabila piyangandulan nanghayanat.”²⁴ Adapun, in Muslim di siya magputing ha bissara niya, iban di siya magbaluba ha janji niya, iban di siya maghayanat kansiyu-siyu nangandul kaniya, misan hisiyu pa siya, banta ka atawa bagay, hula ka atawa siyulagan manusiya.

In sapantun sin manga dalil ini mataud, katan sila nawajib kawaun pa katilugan. Nasakup ha manga dalil ini in hukuman tungud parsugpatan ha antara

²¹ al-Maidah (5:1)

²² al-Anfal (8:58)

²³ an-Nisa (4:107)

²⁴ Riwayat hi Imam Muslim ha kitab niya *Sahih Muslim*, 1/78

sin siyulagan manusiya iban manga parsugpatan sin hula Islam pa kahula-hulaan dugaing.

In nanantuhi sin paham ini ha manga dalil nasabbut, amuna in manga hinang naparagbus sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), biya sin manga parjanjian niya iban sin manga Yahudi ha Madina, atawa kuffar Quraysh ha Makkah, atawa manga Nasarani tau Najran. Bihadtu ra isab in manga wasihat niya pa manga *kumandir* sin kasundaluhan niya piyara niya pa manga pagbunuan, amuin piyangdaakan niya magad ha hukuman tungud parjanjian.

- **Adat:** nabilang siya ganap pa manga dalil nasabbut nakauna amuin nagpalindug ha manga pangikat tungud parsugpatan liyubangsa ha antara sin hula Islam iban dugaing kahula-hulaan. Kabakan natu na in adat awn siya halga iban lugal ha manga dalil sin Shari'ah. Dain kanila:

1. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿حُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾

“Pakaya in pagmaap iban pangdaak kaw labay ha tiranan sin adat.” (Qur'an, 7:199)²⁵ Laung hi Qadi Ibn Atiya (Rahimahu Allah), in maana sin: ‘katan kiyabiyaksahan paghinangun sin ginhawa sarta wala siya siyulak sin sara’²⁶. Iban imiyan in Imam as-Shatibi (Rahimahu Allah): “In manga adat jimajatu, mapatut in paghalga kaniya ha Sara.”²⁷ Nanantuhi ha maana ini hi Shaykh as-Sa'di ha kabtangan niya: “In Adat usulan dakula, hiagsu kaniya in kamatauran dain ha manga surut iban hak amuin wala dihilan tupungan ha shara' iban ha lupal sin Bahasa arab.”²⁸

2. Nagparman in Allahu Ta'ala ha kaibanan dalil Qur'an:

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾

“Wayruun hinang kaniyu ha agama in parakala mahunit.” (Qur'an, 22:78) Adapun in paglang ha manusiya dain ha unu-unu kiyatutugan nila iban kiyabiyaksahan, hikahunit kanila. Laung hi Imam as-Sharkasi: “In pagpa' gang ha tau huminang sin adat matarrang, pagpahunit kanila satampal-tampal.”²⁹ In biya sin bihaini, jimajatu ha manga parsugpatan sin siyulagan manusiya, sagawa mabilang da isab siya ha manga parsugpatan ha antara sin kahula-hulaan ha jinisan halhiyuwal nila, sahingga in adat yan wala siya dimugtlu ha dalil sara nanglangi kaniya. Duun haini, makaiyan na kita in adat sin

²⁵ al-A'raf (7:199)

²⁶ Ibn Atiyyah, al-Muharrar al-Wajiz, 6/186

²⁷ as-Shatibi, al-muwafaqat fi Usul as-Shari'at, Hikaruwa Idisyun. Ta'liq: Abdullah Darraz, (Egypt: al-Maktabat at-Tijariyyat, 1395), 2/286

²⁸ As-Sa'adi, al-Mukhtar al-Jaliyyat min al-Masail al-Fiqhiyyat, Hikaruwa Idisyun.

²⁹ Muhammad ibn Abi Sahl as-Sarkhasi, al-Mabsut. (Beirut: Dar al-Ma'rifat, 1406), 13/14-15, 1/87 iban 15/120

kahula-hulaan ha adlaw ini awn siya halga, gamman kagunahan sin Hula Islam paragbusun hatatkala wala dimugtul in adat ini ha dalil sara Shari'ah, sibu da in ka awnan sin adat yan napaluun ha Sara Kaluagan Liyubangsa atawa hambuuk dain ha siyangahan niya, biya na sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa amuin siya na in mawdu sin bissara natu halawm sin kitab ini.

Puas sin manga usulan sara ini sin Sara Liyubangsa ha Islam, awn parakala mahalga makaganap magpalawm ha pagparagbus sin manga dalil iban panghindu sin Sara Liyubangsa, amuna in pagparihala sin pangaddatan. Ampa in pagparihala sin pangaddatan ha kamaksuran maana sin Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam, matampal dakuman, bihayadtu da isab in darajat sin pagparihala sin pangaddatan ha kamaksuran sin manga sara manunjuki ha parsugpatan sin manga siyulagan manusiya. Bang siyukat ha parsugpatan sin siyulagan in pagparihala sin pangaddatan mulliya, dain ha pag-anib ha manga lawan niya, siyukat da isab in sapantun niya ha hula Islam ha parsugpatan niya iban sin kaibanan hula. In tilahak sin Shari'ah Islamiyyah ha tungud ini, di matayma ha sara in pakaradjaan mangi iban hiyaram duun ha parsugpatan sin hangkatau pa hangkatau. Ubus mahinang in biya'da kaniya yan marayaw, halal iban matayma in tungud ha parsugpatan sin hula Islam iban sin mapuas dain kaniya ha kahula-hulaan, ha manga natutugila halhiyuwal. Ha pasalan yan, tantu tuud dain ha pangikat sin Usulan Sara Liyubangsa ha Islam in pagparihala sin pangaddatan, na in hula Islam nawajib kaniya in mangagad ha pangikat ini sin pangagad kabugtuan, ha katan halhiyuwal, ha katan parsugpatan niya iban sin kaibanan hula, iban sin pag-upiksa ha manga hula ini; misan pa kaluppasan siya ha pag-agad sin pangikat ini lugtu dakula, iban kimmat mahalga, iban malawa dain kaniya in karayawan mataud. Pasalan in pag-agad ha kamaksuran sin pangaddatan, ha pamandang sin Shari'ah Islamiyyah, pakaradjaan landu siya mahalga. Wayruun makatungpad kaniya unu unu na, iban in katan sin tuyu iban lugtu ha dan niya magaan iban maluhay. Sabunnal niya, in pagpasad ha pag-agad ha pagparihala ha pangaddatan, pakaradjaan landu in ngi, wayruun na makaliyu magngi kaniya.³⁰

Dain ha ini, tantu in pag-unjal sin kahatulan ha Islam, labiluba na ha tungud kabutulan kapatutan manusiya, iban ha mapuas kaniya ha kaluagan, biya da isab sin pag-unjal ha sara, damikkiyan maglagi ha pangaddatan umunjal pa unahan ha maana landu malawm. In tumuku ha pamaham ini, Hadith sin Rasulullah, (Salallahu Alayhi wa Sallam):

"إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق"

³⁰ Kita ha kitab I Abdulkarim Zaydan, *Nadzarat fi as-Shari'at al-Islamiyyat, Panagnaan Idisyun*. (Beirut: Muassasat al-Risalat, 1421), 145

“Adapun piyara aku ha supaya manampurna sin pangaddatan mulliya.”³¹ In dalil ini umagaw sin pamandang, separati tuputun niya in panawag-tawag sin Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha maksud pangaddatan, sa bukun yadtu unu bang unu malayngkan nagpasawa sadja sin halga sin pangaddatan di ha risala ini sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam).

Iban sabunnal tuud, liling sin Islam in pangaddatan nababaggut sin taymbuku mahugut pa hakikat sin iman. Piyasampay hi Abu Hurayra (Rahimahu Allah): nagsabda in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam):

“أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنَهُمْ خَلْقًا”

“In sampurna in iman ha manga bar-iman, sarayaw-rayaw dain kanila ha pangaddatan.”³²

Damikkiyan, in pangaddatan taga tempat nakabibidda, angkatun niya in darajat sin tagsipat kaniya, iban pasuukun niya siya pa hadarat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). In naghabal tungud ha ini, sabda sin Rasul (Salallahu Alayhi wa Sallam):

“إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا”

“Sabunnal tuud, in labi ku kalasahan dain kaniyu iban masuuk pa majlis ku ha adlaw qiyamat, amuna in sarayaw-rayaw pangaddatan dain kaniyu.”³³ In sasuuksuuk manusiya ha adlaw qiyamat magpanun iban Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), amuna in manga sila namakay sin pangaddatan sataas-taas mulliya. Sakahaba lumingkat in pangaddatan sin hambuuk Muslim, sumung da isab in suuk niya pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam).

Iban, umangkat in darajat sin pangaddatan sahingga kasapawan niya in kamatauran hinang marayaw. In namayta tungud ha ini amuna in Hadith sin Aisha (Rahimahu Allah), na diyungug niya in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda:

“إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ”

“Sabunnal tuud in hambuuk Mu'min, ha karna sin dayaw niya pangaddatan, abutan niya in darajat sin magpupuasa iban magsasambahayang.”³⁴

³¹ Imam Malik, *al-Muwatta, Hikapitu Idisyun*. (Beirut: Dar an-Nafais, 1404), 651 (1634)

³² At-Tirmidzi, *Sunan at-Tirmidzi*. Hiyasan hi al-Albani ha Sahih Sunan at-Tirmidhi, (928)

³³ Tirmidzi, *Sunan at-Tirmidzi*. Siyahi hi al-Albani ha Sahih Sunan at-Tirmidhi, (1642)

³⁴ Abu Dawud, *Sunan Abi Dawud*. Siyahi hi al-Albani ha Sahih Sunan Abi Dawud, (4013)

sin kaibanan siyulagan nila, dain ha manga sabab nangdahi pa bunu paddam-panas iban pag-ubus sin liuran iban na sin dugaing nagjatu mapuas dain kanila. In katan yan baynat sin pagpatanggung ha manga naanyaya sin tungbas ha manga kangian sin dugaing kawman.

Ampa ha tungud sin pagparagbus sin Rasul Mulliya (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha pagsumadja niya iban sin hisiyu-siyu na kiyahinangan niya parjanjian, mahuli jimatu in panglaraki kaniya sin kaibanan dain kanila ha way lamud sin kaibanan, piyatangung ha nanglaraki sadja in guwa sin hinang niya, sarta piyalamud kaniya ra isab in hisiyu-siyu timaayun ha panglaraki ini. Adapun, in hisiyu-siyu wala nanglarak iban wala timaayun ha panglaraki ini, tiyuy ra sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in parjanjian iban sin siya.³⁹

In kabtangan sin manga fuqaha dain ha kaimaman sin manga Majhab nanghindu pa pamaham ini. Laung hi Ibn Qudama (Rahimahu Allah) ha kitab niya al-Mugni "Apabila namaylu in hisiyu-siyu sin wala siya nanglarak sin parjanjian labay ha bissara atawa piil matampal, atawa namuas siya atawa nagparaak siya ha nakura sampay imiyan: "sabunnal in aku mamaylu, way lamud ku ha unu-unu nahinang sin nanglarak", in siya yadtu masi-masi halawm parjanjian, wala nalawa in hak niya. Daakun siya sin nakura kumandi dain ha nanglarak ha supaya masaggaw in nanglarak ha way malapay way dusa niya. Na, apabila siya di mig dain ha nanglarak, atawa di siya mabaya hililla in nanglarak, mabilang siya manglalarak, karna tiya'gahan niya in pagsaggaw ha nanglarak hangkan nabilang siya biya siya in nanglarak."⁴⁰

In ini namayta ha lawak sin tuyu sin Islam ha kaamuhan sin pagparagbus iban pagtunay sin kaadilan, iban ha kataas darajat sin pag-agad ha pangikat iban panggawut ha parjanjian.

Kabakan ta limalabi in darajat sin manga pangikat sin Islam ha tiranan sin Sara Kaluagan Liyubangsa ha tatkala mapuas masilang in mahalga piyagpinigan sin manga pangikat ini dain ha manga dugaing kaniya. In pangikat sin Islam, mahugut in pagparagbus kaniya iban maamu tuud in pagpapanaw kaniya. Hikabayta ta ini sabab tiyayma siya sin manga Muslimin bilang pagjaga ha ginhawa-baran. Tumuyu in Muslim huminang kaniya karna in puunan niya dain ha Tuhan, iban lasa kaniya, iban dumaut siya sin unu-unu na pahala duun ha hinang yaun, iban na sin tangkis-buga niya dain ha unu-unu na kiyajanji azab ha mangjujural, ha adlaw mahuli puas dain sin azab ha dunya.

³⁹ Kita ha kitab hi Ibn al-Qayyim, *Zad al-Maad fi Haydi Khayri al-Ibad*, Hikaruwa Idisyun. (Beirut: Muassasa ar-Risala, 1405), 3/136-137

⁴⁰ Ibn Qudama, *al-Mugni*. (Riyadh: Maktabat ar-Riyadh al-Haditha), 8/462

Ampa in dugaing dain ha Islam, in tikduhanan dakula ha pagtaat sin tau pa sara, amuna in buga dain ha azab dunya, bukun pag-addat pa manga aturan niya. Ha tungud ini namung hi Dr. Abdulhay Hijaji: “In pag-addat sin hangsulag tau pa sara dain ha baya sin ginhawa niya, iban sub niya ha pagtaat ha ini. Di siya jumatu labay ha paghangad-hulat marayaw sadja. Adapun in kasabunnalan niya, in pagtaat ha sara, bukun lasa pa ini ha ganta buga kaniya. Agun-agun maig in buga sin manusiya ha sara hinggá malawa kanila di lumugay in pag-addat nila pa ginhawa nila.”⁴¹

⁴¹ Abdulhay Hijazi, *al-Madkhal li Dirasat al-Ulum Al-Qanuniyyat*. (Kuwait: Jami'at al-Kuwait, 1972), 1/107-108

Hikatu: Lalapalan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

Ha tatkala in kahiluhan sin bunu dain ha mustahil in pagpudda kaniya, amuna in kapanaw sin pagmatuyu ha pagpagaan sin kahalubiluhan niya, iban pagpakiput sin kamudaratan niya ha manga tumpukan nanglalamuri ha likusan niya, ha kadar kagausan. In ini, ha supaya di lumatag in pasu niya pa kaibanan tumpukan nakaguwa dain ha likusan sin bunu. Amuna ini damikkiyan, in puunan pamikil sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa.⁴²

Sarta in pagtawag ha sara ini, amuin nagmaksud ha pagparihala sin kapatutan manusiya ha waktu sin manga pag-atubang sanjata, amuna in lapal Sara Parmanusiyaan Liyubangsa. Bihaini in pagngan ha sara ini, ha supaya hipakita in tabiat-kariasali sin manusiya napaluun ha manga aturan ini.⁴³ Ganap hadtu, in puunan kalahil sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa, amuna in pangnanaman manusiya, atawa lindu-randam manusiya magmaksud ha pagparihala sin pagkahi niya manusiya dain ha kabinsanaan ha waktu sin pag-atubang ha pagbunu.

Puas ha yadtu, in Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ini, nakabibidda bahagian siya sin Sara Kaluagan Liyubangsa, atawa sanga dain ha manga kasanga-sangahan niya. Iban in siya mag-agad iban sin Sara Liyubangsa ha Kapatutan Manusiya bilang duwa sanga sara limaya dain ha kasanga-sangahan sin Sara Kaluagan Liyubangsa. Tiyap-tiyap hambuuk dain kanila, awn katudjuhan atawa waktu pagpapanawan kaniya. In nakauna, ha waktu siya sin manga pag-atubang sanjata, ampa in hikaduwa, ha waktu siya sin kasajahitraan. Adapun, magbak sila kaduwa ha pagdihil halga ha maksud puunan, amuna in pagparuli ha siyulagan manusiya iban pagparihala ha manga kapatut niya. Sagawa, naparak sila ha karna in Sara Parmanusiyaan Liyubangsa nagmaksud ha pagpamarihala sin pag-ayura ha manga magkuntara ha waktu pag-atubang sanjata. Ampa in hiyalgaan isab sin Sara Liyubangsa ha Kapatutan Manusiya, amuna in pagparihala ha siyulagan manusiya dain ha pamissuku iban pangliyu-lakad sin hula iyaagaran niya.⁴⁴

Dain ha sawa sin pagsilang ha duwa bahagi ini, manjari ta na iyanun in Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam, biyutukan sin manga aturan sara nagmaksud pa pagtaming sin manusiya iban pagparihala ha manga kapatut niya ha waktu sin pag-atubang sanjata.

⁴² Kitaa ha kitab Sharif Atlam, (Muharrar) *Muhadarat fi al-Qanun ad-Duwali al-Insain (Muhadarat bi Unwan Mabadi al-Qanun ad-Duwali al-Insain li Doctor John Baktih), Hikatu Idisyun.* (Cairo: Dar al-Mustaqbal al-Arabi, 2003), 52

⁴³ Kitaa ha kitab hi Abdulgani Abdulhamid Mahmud, *Himayat Dahaya an-Niza'at al-Musallagat fi al-Qanun ad-Duwali al-Insain wa as-Shari'at al-Islamiyyat, Panagnaan Isdisyun.* (Cairo: al-Lajna ad-Dawlat li Salib al-Ahmar, 2000), 6

⁴⁴ Kitaa ha katib hi Abul Khayr Ahmad 'Atiya, *Himaya as-Sukkan al-Madaniyin wal A'yan al-Madaniyah Ibban an-Nizaat al-Musallahah, Dirasah Mukarana bish-Shari'ah al-Islamiyyah, Panagnaan Idisyun.* (Cairo: Dar an-Nahdah, 1998), 17

Damikkiyan, dain ha hatihan sin manga paglilay nasabbut ha liyabayan, in tungud sin bunu ha Islam, kagunahan siya gantaun ha usalan niya. Iban, bilang pagpaluag ha hatihan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam nasabbut kaina, makakaput kitaniyu ha duwa parakala matampal ha sara ini. Amuna in bunu subay siya tutatun ha kagunahan sadja bilangan iban hantangan, iban in unu-unu jumatu halawman niya subay in kiyaawnan niya makamanusiya, birma'na pag- addat ha pagkamanusiya sin manga tarbilang niya.

In duwa aturan ini, aturan siya sin Islam. In nakauna ha duwa yaun, amuna in aturan darura kagunahan. Dain ha piyangakuhan sin sara, in tungud sin darura, gantaun siya ha sukuran niya.⁴⁵ Iban, sahingga in bunu kagunahan, di tuud manjari ha misan ununa in kahalan, in lumiyu ha lilayan sin kagunahan ini. Adapun, in unu-unu na makaliyu ha had sin kagunahan, mabilang siya paminsana atawa panganyaya ha kaibanan tumpukan.

Ampa in Aturan Parmanusiyaan, in asal niya, pagmulliya ha manusiya. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾

“Sabunnal tuud miyulliya namu na in anak-apu Adam.” (Qur'an, 17:70)⁴⁶ Sarta hiyaram in panganyaya kaniya

﴿وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُدْفَهُ عَذَابًا كَبِيرًا﴾

“Iban hisiyu-siyu in manganyaya dain kaniyu, pananamun namu siya sin azab dakula.” (Qur'an, 25:19)⁴⁷ In ini sanglit pa katan sin manganyaya.⁴⁸ Damikkiyan, masakup niya in panganyaya sin manusiya pa pagkahi niya manusiya ha waktu sin pagbunu. Ha pasalan yan, nanawag-tawag in Islam halawm sin pagbunuan pa pangatayan manusiya, in agarun in aturan ini.⁴⁹ Subay di sumung in Muslim ha pagbunu malayngkan ha sabab tiyayma sin sara.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

“Ayaw kamu mamunu ginhawa amuin liyangan sin Allahu Ta'ala malayngkan ha kapatut, wiyasihatan kamu tungud ha ini sin Allahu Ta'ala, mura-murahan magtagaakkal kamu.” (Qur'an, 6:151)⁵⁰ Na, apabila timarrang in sabab tiyugut sin

⁴⁵ Kitaa ha kitab hi az-Zarkaski, Badruddin Muhammad ibn Bahadir as-Shaf'l, *al-Manthur fi al-Qawa'id, Panagnaan Idisyun*: Tahqiq: Taysir Faiq Ahmad Mahmud (Kuwait: Wizarat al-Awqaf wa as-Shuun al-Islamiyyat, 1402), 2/320

⁴⁶ al-Isra' (17:70)

⁴⁷ Al-Furqan (25:19)

⁴⁸ Kitaa ha kitab hi as-Shawkani, *Fathu al-Qadir*, 4/91

⁴⁹ Kitaa ha kitab hi lhsan al-Hindi, *al-Islam wa al-Qanun ad-Duwali, Panagnaan Idisyun*. (Damascus: Dar Tallas li ad-Dirasat wa at-Tarjumat wa an-Nashr, 1989), 137

⁵⁰ al-An'am (6:151)

sara, nawajib matammat in bunu ha dan sarayaw-rayaw tiranan parmanusiyaan, pangagad ha hukuman sin Hadith mulliya riwayat hi Shaddad ibn Aws (Rahimahu Allah): 'In Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsadba: "Sabunnal tuud in Allahu Ta'ala, piyangdaakan niya in karayawan ha katan pakaradjaan. Na, apabila kamu mamunu, parayawa niyu in pamunu, iban bang kamu manumbay', parayawa niyu in panumbay'."⁵¹

Piyahawpu sin Rasul Mulliya (Salallahu Alayhi wa Sallam) in pag-ayun ha kahalan bunu iban ha pag-agad ha duwa aturan ha kabtangan niya ha Hadith mulliya: "Aku in Nabi nagdara ulung iban Nabi nagdara kabinsanaan."⁵² Piyaglimbang niya in bunu⁵³ iban ulung, sarta iyuna niya in ulung dain ha bunu ha supaya tumutug ha pangatayan sin manga Muslim gagandilan sin tantu in sila yaun lima sin kaadilan, bukun sila puddang sin pagbanta⁵⁴. Sarta in yaun pag-atubang iban pagbunu ha kahalan kagunahan, hangkan subay di lupahun in pangaddatan iban pagkasilasa.

Na, apabila in pagbissarahan tungud pa pangaddatan ha Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam, kakitaan ta na in pangaddatan simaggaw tempat mahalga ha pagsulat sin sara, mahuli in pagparagbus kaniya, manaw biya sin nabissara ha limabay. Na sabunnal tuud in kaibanan manga kahalan wala nalimpal ha sara, wala da isab naimangkan dumatung, manjari parsababan hikamma ha pagpu'pu sin manusiya ha ginhawa, mahinang tikduhanan wala naimangkan magbakkas kaniya, tumulak kaniya pa taykuran, sarta halawm siya kalupa sin kamaruwan iban pangaddatan niya. Biya na sin kahalan ha manga bunu amuin malanyap halawman niya in kamatauran manusiya ha pag-ulin ha katutug, palangay iban laku-tabiati nila. In manga kahalan ini, awn siya dugaing kama'tunan ha pangita sin Islam.

Ha manga kahalan bihaini, wala nalililay ha sara, wala natutugun, paranan sin Islam umangkat magbalik ha pag-upiksa niya sin pangaddatan iban kamaruwan sin manusiya. Ha pasalan yan, nanawagtawag in Islam ha pagpu'pu sahingga magapus in kangian amuin dimara nag-atubang. Di na natipun in kamaksuran sin sara hasupaya mapahati in tungud ha ini iban makapatumtum ha

⁵¹ at-Tirmidzi, Sunan at Tirmidzi, Tahqiq: Ahmad Muhammad Shakir iban dugaing dayn kaniya (Beirut: Dar ihya' at-Turas al-Arabi), 4/23

⁵² Limpal hi Ibn Saad ha at-Tabaqat al-Kubra, (Beirut: Dar Sadir), 1/105, labay dayn kan Abu Hasin dayn kan Mujahid; iban ji Muhammad ibn Hibban ha Sahih Ibn Hibban, Hikaruwa Isidyun. Tahqiq: Shu'ayb al-Arnauwt, (Beirut: Muassasat ar-Risalat 1414), 14/220 (6314); iban hi Ibn Jarir at-Tabari ha Tafsir at-Tabari, Panagnaan Idisyun. Tagqiq: Abdullah at-Turki (Cairo: Dar Hijir, 1422), 14/107

⁵³ Malhama: in maksud niya bunu iban kajarihan sin pagpatay. Kiyawa ha maana pag-atubang sin manusiya iban paglamugay nila ha pagbunu. Kitaa ha kitab hi Ibn al-Athir, an-Nihayat fi Garib al-Hadith wal-Athar. Tahqiq: Tahir Ahmad az-Zawi iban bagay niya (Makkah: Dar al-Baz), 4/239-240

⁵⁴ Abul Khayr 'Atiya, Himaya as-Sukkan al-Madaniyin wal A'yan al-Madaniyah, 16

tiranan ini. Yari in manga upamahan ha kahalan bihaini ujul di mu pagkasayuhan, kilal mangangkati sin pangaddatan iban kamaruwan:

1. Nagparman in Allahu Ta'ala ha maksud sin pamudji:

﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

“Amuin manga nagnapaka halawm sin kahayangan iban kasigpitan, iban sin manga nagpu’pu sin dugal, iban sin manga nagmaap ha manusiya, in Allahu Ta’ala malasa ha manga nagmamarayaw.” (Qur’an, 3:134)⁵⁵ In yari pamudji ha hisiyu-siyu nangdaug ha ginhawa niya puas siya dimugal, mahuli nagpu’pu ampa nagmaap ampa nagmarayaw.

2. Iban nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ: ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ وَهِيَ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾

“Sarta di magsibu in marayaw iban sin mangi, sulakan in mangi sin marayaw, na apabila awn ha antara mu iban ha antara niya parbantahan, mabiya siya sin bagay mahugut. Wayruun makatunay hayan malayngkan in manga sila nagsabar iban wayruun makatunay ha yan malayngkan in manga sila nagpahala dakula.” (Qur’an, 41:34-35)⁵⁶ In ini pagpatumtum magpaamu sin pangaddatan iban magmarayaw misan imaalup banta. Amu yan in darajat, mapi sin kausugan nakaabut kaniya. Wayruun makahasil kaniya malayngkan in manga sila nakabibidda ha pagsabar, ha pasalan yadtu, nagtagdapu sin pahala malaggu.

3. " ليس الشديد بالصرعة، إنما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب "

‘Nagriwayat in Abu Hurayra (Rahimahu Allah): In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda: “Bukun in makulasug mangdaug ha paggayumu, sagawa in makulasug amuna in kapagmilikan niya in ginhawa niya ha waktu siya diyurugalan.” Adapun, in pardaungan ha ginhawa ha kahalan kabiyaksahan, di siya mangindahi pa parsilangan, sagawa in nakabibidda amuna in siya dimaug ha ginhawa niya ha waktu siya diyurugalan.⁵⁷

⁵⁵ Ali-‘Imran (3:134)

⁵⁶ Fussilat (41:34-35)

⁵⁷ Piyagtaayunan hi Imam Bukhari, Sahih Bukhari, 5/2267; iban hi Imam Muslim, Sahih Muslim, 4/2014

4. "مَنْ كَظَمَ غَيْظًا، وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ، دَعَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَلَى رُؤُوسِ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُخَيَّرَهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ مَا شَاءَ"

Iban nagsabda in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): "Hisiyu-siyu in makapu'pu sin dugal niya hain siya makagaus magbungis (ha way makapa'gang kaniya), tawagun siya sin Allahu Ta'ala ha unahan sin manga mahluk ha adlaw qiyamat, sahingga papagpiun na siya sin Hurul-in kabayaan niya."⁵⁸

In katan sin manga kahalan ini, bukun siya kabiyaksahan magjatu ha manusiya, biyak siya sin Islam labay ha pagpatumtum sin kahalgaan sin pangaddatan iban pagpahati ha hisiyu-siyu in namarihala kaniya, umangkat in darajat niya. Sarta wala siya naraug sin manga paggumawi sin kangian iban wala siya kiyabutang pa laku-tabiat siyulak sin sara.

Sabunnal biyantug in Islam ha sabab sin pag-angkat niya sin tempat sin pangaddatan iban pagtantu kaniya, iban pagdihil kabantugan labay ha pagtungbas karayawan dunya iban akhirat. Puas hadtu, nagdihil ganap hinang matugu ha pangaddatan mabilang sataud-taud magbakkas kapindahan ha piil-palangay sin manusiya, nakura iban tindug. Bihaini manaw in timbangan sin pangaddatan ku'nu-ku'nu siya manaymbaw ha antara sin manusiya kumulang in hajat nila pa manga kasara-saraan nagwajib kanila huminang sin amu. In lawan niya sahi ra isab, ha waktu humina in bahagian pangaddatan ha ginhawa, tantu tumampal in hajat pa ganta hikaparihala' sin mahadjana. Mahuli, tumampal in hajat pa kasara-saraan mahugut magmaksud mahinang atas ha katutug sin halhiyuwal. Sagawa, in manga kasara-saraan ini, magtuy ra liyanggal, gamman, magtuy ra nalarak dain ha puunan niya. Biya'na sin aturan *Kumunis* amuin asal kariasali niya di magparatsaya pa Allahu Ta'ala, kimahagad siya ha kaibanan dagbusan sin pangaddatan, ha pasalan yan giyuna niya na in sakamdus-kamdus tiranan ha pagbaktul kasara-saraan iban pagpapanaw kaniya. Misan bihadtu, wala nakagaus in manga kasara-saraan yaun himinang panumtuman. Bandinga isab kunu in hikatuwal sin pagbaut pangaddatan ha hikaparihala sin katan manusiya.

Bihaini in panghalga sin Islam ha pangaddatan, mamandui katu sin sabab sin kasulat ha Sara Islam. Ha kamatauran kahalan niya, nangamdus siya ha manga pangikat kaluagan, nagmarahi ha pagpakusug sin tungud pangaddatan ha ginhawa. Amu yan in dan suntuan sin paghatul iban paghidjatul.

⁵⁸ Abu Dawud, Sunan Abi Dawud, 4/2488

Ku'nu-ku'nu lumindug in pangaddatan, maparihala in kamaruwan, iban maupiksa in kapatut sin manusiya ha waktu kajahitraan atawa kalingugan. Damikkiyan, makapaghula-hula in katan halawm kasalamatan iban kasanyangan.

Sumunu pa manga paglilay limabay, timampal katu taniyu, in Islam iyangkat niya in tempat sin pangaddatan misan ha kahalan kamawmuhan (amuna in jaman mahanung). Ampa niya na isab iyangkat nagbalik in tempat sin pangaddatan, angkat nakamataud dain ha butangan niya, ha manga kahalan masigpit di mu magkaimangkan magjatu (unahan ha itungan amuna in kahalan pagbunu). Wayruun maksud sin manga yadtu malayngkan pag-upiksa pa kapatut sin manusiya, amuin hangkatiyu da ha manga bunu in wala nanglanggal kaniya. In ini amuna in magpatarrang iban magpasawa ha tuyu sin Islam ha pagpasambu sin pangaddatan maghahawid ha hangkatau huminang sin bukun amu, halawm sin ginhawa ha katan sin kahalan. Iban sakahaba makabutang in ginhawa pa kasigpitan iban kaliruan, kabatukan mu in Islam magpatumtum ha tungud kamaruwan iban pangaddatan. In katan ini hasupaya mag-addat in manusiya ha panaiban niya iban pagkahi niya sibu da halawm dugal atawa kuyag, banta ka atawa bagay.

Amuna ini in pangikat kaluagan amuin piyagmatuyuan sin Islam in pagpahugut kaniya halawm sin ginhawa, karna sin pagparihala pa manusiya dain ha manusiya ha manga kahalan makamula kaniya, biya na sin waktu bunu amuin tabiat sin manusiya duun manganyaya iban maminsana. Amuna ini in kiyadihil kasawahan saplag tungud pa pamulansang saplag pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam amuin nangdahi pa pagpakusug sin pangaddatan, iban pagtantu ha halga sin kahalan ini, ha dagbus nakabibidda umagaw sin pamandang.

PANAGNAAN PANGUSISA

Mga Kajarihan Papanaw sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam

In Islam, agama jahitra. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ﴾

“U kamu manga bar-iman, sud kamu pa lawm sin kasajahitraan katantan.” (Qur'an, 2: 208)⁵⁹ Adapun in Islam, awn siya manga tutatan mataud ha pagpatindug sin bunu. Apabila timindug in bunu ha pasalan sin kahalan guwa dain ha kabayaan niya, sabunnal tuud wala da nagpasad in Islam, sahingga biyutangan niya tiranan pangikat ha supaya umasibi in mudarat pa ginhawa sin manga miyamagad ha pagbunu, sarta di malapay ha kabinsanaan in manga sibilyan, agad na in manga sila wala nakalamud ha bunu, iban mapa'gang lumatag in bunu, sahingga malapay masakup in way tumaud tau malamud mahinang bihag mapuas matangbus in pagbunu.

Ha supaya karihilan natu upamahan in tungud pa manga pangikat ini, hipatarrang natu in kaibanan manga kapatut piyangakuhan sin Islam bilang pangupiksa pa hisiyu-siyu na kiyugdan mudarat dain ha kaharubiluhan sin manga bunu iban sin pag-atubang sanjata. Lamud ha manga ini in manga sumunu:

Hikaisa: Pangupiksa ha Kapatut sin manga Hawl iban Kiyugdan

In manga hawl iban sin manga kiyugdan dain ha siyulagan sundalu sin kuntara, apabila sila di na makagaus duma sanjata iban mamunu pa manga Muslimin, subay hihundung na in pamunu kanila, iban di na sila manjari binsanaun. Sagawa, in patampalun amuna in pag-upiksa kanila iban pag-ayura kanila sin pag-ayura manusiya. Bihaini in kariasali ha pagparagbus ha pangikat Islam, in bunu naawn ha sabab sin darura, way dapat malayngkan subay siya hitindug. Adapun, in darura kirahun siya ha hajat pagguna kaniya, ku'nu-ku'nu mati mus in darura, kagunahan hihundung na siya. Ku'nu-ku'nu mahinang in sundalu wayna gaus ha pagbunuan di na manjari in pamunu kaniya iban sin manga nabiya kaniya ha manga panaiban niya. Iban di manjari in paminasa ha manga hawl, karna in yadtu bukun dain ha karayawan sin pagbunu misan hangtingi unu-unu. Na bang himundung na in kusug sin nahawl dain ha pag-atubang, subay na siya kilahun iban ayurahun bilang bihag ha pagbunu, bilang panghulmat ha pagkamanusiya niya. Karna in pagbunu, wala siya nagmaksud malayngkan pagbali kusug sadja sin

⁵⁹ al-Baqarah (2:208)

kuntara, sarta di manjari lumiyu kaniya pa pagbinsana⁶⁰. Sarta, kiyariwayat hi Abu Ubaid Al-Qasim Ibn Salam ha kitab niya “Al-Amwal”, in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), diyaak niya in mananawagtawag niya ha adlaw pagsud pa Makkah, in manawagtawag pa manusiya: “Di manjari lutangun in hawl, di na apasun in miyaguy na, di bunuun in bihag, iban hisiyu-siyu in magtambul sin lawang bay niya, in siya salamat.”⁶¹ Laung hi Shaykh Wahba Az-Zuhayli: “In ini bukun tuput pa manga tau Makkah sadja, karna in lapal mangdahi pa kaluagan, iban in pagbawgbug ha ini, duun ha kaluagan usalan kaniya.”⁶² Sarta, apabila natantu na sin manga Muslimin in pardaungan iban paruntungan, alupun nila na in pag-ayura ha manga hawl kuntara sin pag-ayura marayaw. Karna in Islam, agama rahmat saplag ha katan piyapanjari, ampa in muna-muna timawag magkagunahan rahmat, amuna in hal sin nasakit iban nahawl.

Iban, dain ha hak sin nahawl, in lunasan siya iban ubatan in pali niya, karna in parakala pagmarayaw pa manga bihag, dumaut pag-ubat kanila⁶³. Sarta, kiyariwayat hi Imam at-Tabarani: in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda:

" اسْتَوْصُوا بِالْأَسَارَى خَيْرًا "

“pagwasihat kamu ha manga bihag sin karayawan.”⁶⁴ In pagpasad ha bihag piyapalian ha wayruun iyuubatan, bukun dain ha hinang marayaw misan hangtingi, gamman lamud siya dain ha paminsana liyangan ha sara. Nagparman in Allahu Ta’ala:

﴿ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

“Ayaw kamu maminsana, bunnal tuud in Allahu Ta’ala di malasa ha manga mamiminsana.”⁶⁵ Iban ha Hadith, dain kan Hisham ibn Hakim ibn Hazzam, in siya nagbayta: ‘Diyungug ku in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda:

" إن الله يعذب الذين يعذبون الناس في الدنيا "

⁶⁰ Kitaa ha kitab hi Muhammad Abu Zahrah, *Nadzariyyat al-Harb fi al-Islam*. (Egypt: al-Majlis al-A’la li as-Shuun al-Islamiyyat bi Wizarat al-Awqaf, 1380), 61

⁶¹ Abu Ubayd al-Qasim idn Salam, *al-Amwal*. Tahqiq: Muhammad Khalil Harras (Cairo: Maktabat al-Kulliyat al-Azhariyyat, 1396), 141

⁶² Wahbat az-Zuhayli, *Athar aé-Harb fi al-Fiqh al-Islami*, 477

⁶³ Kitaa ha kitab hi Wahbat az-Zuhayli, *Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami*, 476

⁶⁴ Limpal hi at-Tabarani ha kitab niya *as-Sagir* iban al-Kabir, 22/393. Kitaa ha kitab hi Sulayman at-Tabarani, *al-Mu’jam as-Sagir*, Panagnaan Idisyun. Tahqiq: Muhammad Shakur Mahmud al-Haj Amrir (Beirut: al-Maktabat al-Islami, 1405), 1/250; iban Sulayman at-Tabarani, *al-Mu’jan al-Kabir*, Hikaduwa Idisyun. Tahqiq: Hamdi ibn Abdulmajid as-Salafi (Mousil: Maktabat al-Ulum wa al-Hikam, 1404), 22/393. Nagbayta hi al-Haythami ha tungud ini: “Riwayat siya hi at-Tabarani ha kitan niya *as-Sagir* iban al-Kabir in *Insnad niya Hasan*”, Ali al-Haythami, *Majma’ Az-Zawaid wa Mamba’ al-Fawid*, 6/86

⁶⁵ al-Baqarah (2:190)

“Bunnal tuud in Allahu Ta’ala, azabun niya in manga sila mamiminsana ha manusiya di ha dunya.”⁶⁶ Iban, in paminsana hinang sumulang pa manga pangikat kalabbian iban pangaddatan, amuin tiyuan sin Islam piyaglugtuan patubuun ha ginhawa sin manusiya.

Hikaduwa: Kapatut sin manga Bihag

In pag-iyangun dain di bihag ha pagbunuan, amuna: manga kuntara amuin nagpatampal sin panguntara nila pa Islam iban nakahinang na sin pamunu nila, mahuli nahulug sila pa lawm lima sin manga Muslim.

Adapun wala nakasakup in salsila magbubunu matawkasi ha manga bihag biya sin manga sila Muslim nakauna, amuin manga miyamagad ha manga pardaakan sin agama nila. Agad dain ha manga pardaakan yadtu in parman sin Allahu Ta’ala:

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا، إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لُوجِهَ
اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾

“Misan sila maug, magpakaun sila makaun ha miskin iban yatim iban bihag, iban pamung nila nagpakaun kami kaniyu ha karna sin Allahu Ta’ala, di kami magkalagihan dain kaniyu tungbas iban pagshukur.”⁶⁷ (Qur’an, 76:8-9)

Piyabidda sin Islam in tungud pa bihag sin pangupiksa tantu, mamarihala sin kamulliyahan niya, mamalindug sin kapatut niya iban mama’gang sin unu-unu paminsana kaniya. Sulayan ku dain di hawpuun in bissara tungud pa pag-ayura sin bihag ha Islam biya sapantun sin sumunu:

1. Nagparman in Allahu Ta’ala ha Sura al-Anfal:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَن فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ
خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

“U kaw Nabi, pamungan pa manga bihag halawm sin kiyumkuman niyu, apabila kiyangatan sin Allahu Ta’ala in halawm sin pangatayan niyu marayaw, dihilan niya kamu karayawan labi dain sin unu-unu na nakawa dain kaniyu, iban ampunun Niya in pardusahan niyu, karna in Allahu Ta’ala bayng ampunun, bayng ulungun.”⁶⁸ (Qur’an, 8:70) Na, apabila in Mahasutsi Allah

⁶⁶ Imam Muslim: **Sahih Muslim**. Tahqiq: Muhammad Fuad Abdulbaqi (Cairo: Dar Ihya al-Kutub al-Arabiyyat) 3/2017 (2612); iban Muhammad ibn Hibban, **Sahih Ibn Hibban, Hikaruwa Idisyun**. Tahqiq: Shu’ayb al-Arnauwt, (Beirut; Muassasat ar-Risalat 1414), 12/429

⁶⁷ al-Insan (76:8-9)

⁶⁸ al-Anfal (8:70)

jiyanjian niya in manga bihag, amuin sila marayaw in halawm pangatayan nila, sin pagmaap iban pag-ampun, way mahinang sin manga Muslimin malayngkan pag-ayura kanila misan ha sababa-baba na darajat mabilang rahmat iban pagkamanusiya.

2. Biya sin pagsabunnal sin Islam ha kawajib ha pag-ayura marayaw sin bihag, liyangan niya ra isab in panghina ha ini iban pamaba-baba karna kagindasan in kamulliyahan sin pagkamanusiya niya. Ha tungud ini, nagriwayat hi Imam at-Tabarani, dain kan Abu Aziz: 'In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda: "Pagwasihat kamu ha manga bihag sin karayawan."⁶⁹ Ha Gazwa Bani Quraydha, ha bunu ini liyarak sin manga Yahud in parjanjian ha antara nila iban Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha sa'bu kahalan maanib, sarta hihagmak nila pa kamumulahan in kabuhi sin manga Muslimin. Ampa awn Parjanjian nila iban sin manga Muslimin in di sila tumabang ha manga Mushrikin umatubang ha manga Muslimin. Liyarak nila mayan in parjanjian yadtu iban nanghayanat sila ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), tikup sila sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) halawm kuta nila. Naraug mayan sila sarta nahinang na sila bihag halawm lima sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), namung in Rasul (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa manga sahabat niya:

"أحسنوا إسرهم وقيلوهم واسقوهم حتى يبردوا"

"Parayawa niyu in pagbihag kanila iban pahaliha niyu sila iban painuma niyu sila sahingga dumayaw in parasahan nila."⁷⁰ Naasubu in Imam Malik (Rahimahu Allah): "Binsanaun baha in bihag apabila umangut siya mamayta sin kaayban sin kuntara?" Simambag hi Imam Malik (Rahimahu Allah): "Wala aku nakarangug ha bihadtu."⁷¹ Awn pangadjian ha kabtangan ini, sagawa ha tungud sin mas-ala ini, awn da isab mga dugaing papanaw.

3. Piyangakuhan da isab sin Islam, ha kapatiaq niya, in kawajib ha pangupiksa sin manga Muslimin ha pagkaun sin bihag, bilang pangagad ha pardaakan sin Allahu Ta'ala. Iban itung sin Mahasutsi Allah in pagpakaun ha bihag dain ha manga sipat sin Abrar – manga bar-iman matataas in darajat. Sarta nagparman in Allahu Ta'ala bilang paglilay ha kahalan nila:

⁶⁹ Sibū iban sin ha 64

⁷⁰ Muhammad ibn al-Hasan as-Shaybani, **as-Siyar al-Kabir was Sharhuh lis-Sarkhasi, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Muhammad Hasan Muhammad as-Shafi'i (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyat, 1417), 3/217, iban hi Muhammad ibn Yusuf as-Salihi, **Subul al-Huda wa ar-Rashad fi Siyrat Khayr al-'Ibad**. Tahqiq: Muhammad Shaltut iban manga bagay, (Cairo: Al-Majlis al-'A'la li as-Shuun al-Islamiyyat, 1413), 5/24. Ampa in maana sin 'Qaylulum', Qaylulah, amuna in pagtug iban paghali-hali ha ugtu suga; hati niya, duli sila humali-hali iban matug ha waktu Qaylulah.

⁷¹ Wahbat az-Zuhayli, **Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami**, 415

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾

“Misan sila maug magpakaun da sila ha miskin iban yatim iban bihag.” (Qur’an, 2:190)⁷² Hatiniya, nagpakaun sila misan sila maug, agun di makabutawan ha pagkaun nila, ha karna misan in sila mahapdi da sin landu hapdi. Ha dalam sin bihadtu, masi nila piyalabi dain ha baran nila in manga malamma; biya’na sin manga miskin, yatim iban bihag. Iban bukun tumubtub in pakaradjaan ha pagpakaun sadja, malayngkan in maksud amuna in magmarayaw kanila ha katan parakala, timugila sadja ha pagkaun, adapun in maksud amuna in katan tibayhuan sin kamumpaatan iban sin karayawan kaibanan.⁷³ Bukun unu in pagsabbut sin pagkaun, malayngkan ha kiyaawnan niya samulliya-mulliia dagbusan sin karayawan, iban maghatihan siya landu dagbus sin pagpatiag, karna di makapatiag in hambuuk tau pa hambuuk tau ha tungud pagkaun ha tatkala in siya balhajat ha ini, malayngkan mahinang yadtu sin tau yaun kaniya in martabat iban pangaddatan nakabibidda in taas iban darajat. Ha tungud yan, di makainu-inu kakitaan mu in manga Sahabat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagpakaun ha manga bihag nila sin kakaun labi marayaw dain sin kakaun pagkaunun nila. Simaksi ha tungud yan in hambuuk bihag ha pagbunuan, hi Abu Aziz ibn Umayr ha bayta niya: “Kiyabutang aku ha pag-ayura sin manga Ansar ha waktu sila timaykud na dain ha Badar. Apabila sila umalup na pa pagkaun nila adlaw atawa pagkaun nila dum, dihilan nila aku tinapay ubus hulma in kaunun nila, ha karna sin wasihat kanila sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) tungud kamu. Iban wayruun makabutang pa lawm lima sin hambuuk dain kanila tingian tinapay in malayngkan dihilan niya aku ha ini. Lumuman aku sarta hibalik ku in tinapay dihil kaku, mahuli hibalik da kaku ha di niya misan ulinan.”

Nagbayta in Imam Abu Yusuf (Rahimahu Allah): “In hangkatau bihag, dain ha manga bihag Mushrikin, kagunahan pakaunun iban ayurahan marayaw sahingga kapanaugan na siya hukuman.”⁷⁴ Iban, bukun dain ha pag-ayura marayaw kaniya misan hangtingi, in pasaran siya way pagkaun atawa tamungun tumup kaniya.

Iban tantu in kanakuraan Muslimin, miyamagad sila ha tiranan ini ha manga pagbunu nila, hiyuhulmat nila in manga bihag iban di pagpahapdiun. Sarta, kiyalukis sin salsila in halan ini tungud kan Salahuddin al-Ayyubi (Rahimahu Allah) ha waktu nagbunu siya iban sin manga Salabiyyun. Nakabihag siya bilangan nangdakmulan dain ha kasundaluhan sin France, sahingga wala na

⁷² al-Baqarah (2:190)

⁷³ Kitaa ha kitab hi al-Maragi, *Tafsir al-Maragi, Hikaruwa Idisyun*. (Beirut: Dar Ihya at-Turath al-Arabi, 1985), 29/165

⁷⁴ Abu Yusuf Ya’kub ibn Ibrahim, *al-Kharaj, Hikaunum Idisyun*. (Cairo: al-Matba’at as-Salafiyyat, 1397), 161

siya nakalawag pagkaun duun kaniya makajarihan kanila, amuna in biyu`luy iban piyalimaya niya sila katan. Ha tatkala mayan nagtipun sila iban tibuuk nila in ginhawa nila bilang manga sundalu duma magbunu kaniya, tiyayma hi Salahuddin in pamunu nila, iban napikil niya marayaw in mapatay niya sila imaatu ha pagbunuan, bukun mapatay sila bilang bihag hapdi-hapdian.⁷⁵

4. Iban dain ha pag-ayura marayaw siyukat pa bihag, amuna in patamungun siya marayaw, biya sin badju maamu matup tumaming kaniya ha pasu sin musim mapasu iban ha haggut sin musim mahaggut. Biya'na sin nalimpal tungud pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) dain ha Hadith hi Jabir (Rahimahu Allah), in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha adlaw Badar, piyaalup kaniya in manga bihag, iban piyaalup kaniya in al-Abbas, sabab hambuuk siya dain ha manga bihag. Way badju niya, piyanglerawan siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) tamungun, sahingga kita niya in badju sin Abdullah Ibn Ubay sumarang kan al-Abbas, piyasu'lug niya ini kaniya.⁷⁶ Kiyalimpal da isab in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) tiyamungan niya in kaibanan bihag dain ha manga badju niya.

5. Dain ha pag-ayura ha bihag awn tindugan niya ha piyangakuan sin Islam, in tugutan siya himinang ha kapatut niya tumunay sin manga kakahinang ha agama niya, ha sa'bu siya nabibihag.⁷⁷ In Islam dihil niya ha bihag in kapatut ini. Ha pangita sin Islam, labi ini madarajat dain ha bissarahun paragbusun mangi in pag-agama niya atawa sulayan siya lugusun sumaggaw sin agama Islam. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۚ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ﴾

“Wayruun paglugus ha agama, timarrang na in hidayat dain ha kalawngan.” (Qur'an, 2:256)⁷⁸

6. In Islam di magpanglaug ha manga bihag atawa manga nasaggaw misan pa nanglaug na in kuntara ha manga nasaggaw iban bihag sin manga Muslimin, pangagad ha parman sin Mahatinggi Allah: “iban dih tumanggung dusa in hambuuk ginhawa ha dusa sin kaybanan”, (Qur'an, 35:18)⁷⁹ iban pangamdu pa Hadith amuin limabay katu nakauna. Ha Hadith ini nasabbut: “In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) apabila siya magpara kasundaluhan niya pa pagbunuan, mamung siya: ‘Panaw kamu ha ngan sin Allahu Ta'ala, daha niyu

⁷⁵ Kitaa ha kitab hi Muhammad Abu Zahrat, *Nadzariyyat al-Harb fi al-Islam*, 56-57

⁷⁶ al-Bukhari, *Sahih al-Bukhari al-Matbu' ma'a Fathi al-Bari li Ibn Hajar*. (Riyadh: Tawzi' ar-Rias al-A'mmat lil-Ifta wa al-Buhuth al-Ilmiyyat bir-Riyadh), Kitab al-Jihad, Bab al-Kiswat al-Usara, 6/144 (3008)

⁷⁷ Kitaa ha kitab hi Ihsan al-Hindi, *Ahkam al-Harb Wa as-Salam fi Dawlat al-Islam, Panagnaan Idisyun*. (Damascus, 1993), 205

⁷⁸ al-Baqarah (2:256)

⁷⁹ al-Fatir (35:18)

magbunu hisiyu-siyu in nagkufur ha Allahu Ta'ala. Ayaw kamu manglaug iban ayaw kamu lumiyu dain ha sara iban ayaw niyu panghinang-hinangan in mayat iban ayaw kamu mamunu kabata-bataan iban ayaw kamu mamunu tagkaputan sin simbahan.”⁸⁰ Sarta nalimpal ha kitab Tarikh al-Rusul wal-Muluk, hi Ibn Jarir at-Tabari, in Khalifa Umawi, hi Muawiya ibn Abi Sufyan, kiyapugusan nagbutuk parjanjian jahitra iban sin hula Rum. Kiyapag-isunan in kumawa siya dain kanila manga bihag bilang pangatas ha di sila manglaug, sagawa nanglaug da sila. Biyalik kanila hi Muawiya ibn Abi Sufyan in manga bihag iban pamung: ‘In pagsambag sin panglaug pagtunay ha kaisunan, labi marayaw dain ha pagsambag sin panglaug panglaug da isab.’

7. Dain ha pag-ayura mulliya ha manga bihag, in di butasun in siyulagan sin hangka kaluarga nabihag. In Abu Ayyub nagbayta: ‘Diyungug ku in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda: “Hisiyu-siyu in mamutas ha ina iban anak niya, butasun da isab siya sin Allahu Ta'ala iban sin kakasihhan niya ha adlaw qiyamat.”⁸¹ Nagbayta hi Imam at-Tirmidhi (Rahimahu Allah): “In paghinang ha ini, ha pamandang sin manga ahulul ilm dain ha manga sahabat sin Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban sin mapuas dain kanila, makruh in hukuman tungud pa pagbutas ha antara sin bihag ina iban anak niya, anak iban ama niya iban ha antara sin magtaymanghud.”⁸² Nagbayta hi Ibn Qudama ha kitab niya ‘al-Mugni’: “Nag-ijma in ahulul ilm ha tungud sin pagbutas ha antara sin ina iban anak niya asibi, in di siya manjari.”⁸³ Damikkiyan, di manjari butasun in ama iban anak niya, iban di manjari butasun in duwa magtaymanghud usug atawa duwa magtaymanghud babai. gamman awn dain ha manga fuqaha in namayta ha tungud paglang ha pagbutas ini, agad in taga silaturrahim sarta mahram biya sin inaun iban anakun niya ha taymanghud usug, iban inaun iban sin anakun niya ha taymanghud babai.⁸⁴ Nasabbut damikkiyan in tungud ha Khalifa Abbasiya al-Mu'tasim Billah, nakawa niya in hambuuk kuta ha Armenia labay pugus puas sin bunu madugu, sakali piyangaadaan niya sin di manjari butasun in siyulagan sin hangkaluarga nakaagad ha manga bihag.”⁸⁵
8. Liyangan sin Islam in manga hinang us-us amuin manjari jumatu ha kaibanan kasundaluhan bilang baynat sin manga pagbunu magbakkas ha ginhawa, ha tungud han, liyangan ha nakabihag mamunu sin bihag niya, sibu da siyulagan

⁸⁰ Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad, Panagnaan Idisyun*. Tahqiq: Doctor Abdullah at-Turki iban manga bagay niya (Beirut: Muassasat ar-Risalat, 1417), 4/461 (2728), in bayta sin Munaqqiq, in Hadith ini Hasan Ligayrih.

⁸¹ Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad*. (Egypt: Muassasat Qurtubat) 5/412; iban at-Tirmidzi, *Sunan at-Tirmidzi*. Tahqiq: Ahmad Muhammad Shakir iban kaibanan (Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi) 4/134. Sabda hi at-Tirmidzi, in Hadith ini, Hasan Garib.

⁸² Tirmidzi, 4/134; iban Muhammad Abdurrahman ibn Abdurrahim al-Mubarakpuri, *Tuhfat al-Ahwadhi bi Sharh Jami' at-Tirmidhi*. (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyat), 5/154

⁸³ Ibn Qudama, *al-Mugni*. (Riyadh: Maktabat ar-Riyadh al-Haditha), 8/422

⁸⁴ Kitaa ha kitab hi Ibn Qudama, *al-Mugni*, 8/423-424

⁸⁵ Kitaa ha kitab hi Adam Mitz, *al-Hadharah al-Islamiyyah fi al-Qarn al-Rabi' al-Hijri*

ka atawa tumpukan. Karna, manjari marugal kaniya in kaibanan sundalu, mahuli sulayan nila mag-ubat sin dugal kaniya ha hina'buhan sin pagbihag, in ini di manjari ha Islam. Wayruun hinangun sin katan malayngkan tumagad sahingga makakawa in nakura sin kasundaluhan pikilan piyaghambuukan, labay ha pagpahumput iban pagtali. Way pagduwa-ruwa, in bihaini palangay, magpalayu ha hinang mangdahi dugal iban magparihala ha kamulliyahan iban pagkamanusiya sin manga bihag. Ini in tutug pamaham ha manga ulama, in parkala tungud ha manga bihag, yaun ha lima sin nakura, hinangun niya in kakitaan niya labi marayaw kanila.⁸⁶ Nagbayta in Imam Ibn Qudama: "Hisiyu-siyu nakabihag ha bihag, di niya ini manjari bunuun, sahingga dumatung in nakura sarta kitaun niya in papanaw haun, karna apabila nahinang na siya bihag, in pagpi tungud ha hinangun kaniya, duun ha nakura."⁸⁷ In paglang ini magtaming ha bihag dain ha bungsi sin dugal, iban kabulug ha sabab sin pagdaug, amuin magkugdan ha kasundaluhan hina'buhan pagbihag. Kamatauran magjatu hinang langgal sara sulang pa pagkamanusiya ha kapatut sin kasundaluhan, hina'buhan sin karaug kanila sarta mahulug na sila pa lawm kiyumkuman sin kasundaluhan ha tumpukan hansipak. Sagawa, bang malang in sundalu huminang kasallaan ha waktu nasabbut yadtu, tantu in ini hikatonay sin pangupiksa sarayaw-rayaw pa bihag, iban hikaatas kaniya sin darajat dakula dain ha pamikil sin sungun niya, amuin mangdahi pa kaparihala ha pagkamanusiya iban kamulliyahan niya. Iban sumadjahun siya sin sumadja malayu dain ha kabulug sababan sin pagdaug atawa dugal magdagbus ha pagbunu.

Damikkiyan sumud pa jumlahan sin paglang ini, hisiyu-siyu na sundalu ha pagbunuan maminsana ha bihag sin sundalu dugaing. Misan pa tiyugut pa sundalu in kumita ha bihag sin sundalu dugaing, di manjari kaniya bunuun ini. Dalil ha ini, Hadith hi Samra (Rahimahu Allah), in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda:

"لا يعترض أحدكم أسير صاحبه ، فيأخذه فيقتله"

"Ayaw kumuti in hangsulag dain kaniyu ha bihag sin panaiban niya sarta kawaun niya iban bunuun niya."⁸⁸

⁸⁶ Kita ha kitab hi Ibn Hajar, *Fath al-Bari*, 6/151; iban hi al-Mawardi, *al-Ahkam as-Sultaniyyat*, 104

⁸⁷ Ibn Qudama, *al-Mugni*, 8/377

⁸⁸ Abdullah Adi al-Jurjani, *Likamil fi Dhuafa' al-Rijal*, *Hikatu Idisyun*. Tahqiq: Yahya Mukhtar Ghazawi (Beirut: Darul Fikr, 1409), 1/336

9. Dimaragbus ha Islam in kasi ha pag-ayura niya ha manga bihag. Damikkiyan, in pagbu'luy ha bihag, dain ha pangaddatan mulliya hipagbansag sin manga Arab. Laung sin magtatarasul:

لا نقتل الأسرى ولكن نفكهم إن أثقل الأعناق حمل المغارم

“Di kami magpamunu manga bihag, sumagawa puklasan namu sila; apabila kabu’gatan na in liug ha pagdahan tanggungan.”⁸⁹ Ha Qur’an, in tanyag ayat nagbutang hukuman piyangamdusan ha kasulat ha sara tungud pa manga bihag, amuna in parman sin Allahu Ta’ala:

﴿ فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْنَتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ﴾

“Apabila niyu maalup na in manga sila nagkufur, laguta niyu sila ha liug, sahingga maligis niyu sila, putaha niyu in gapus ha manga mabihag kanila, mapuas yadtu, sumasaan limayahun niyu sila atawa hipalukat; sahingga hibutang na sin bunu in darahan niya.” (Qur’an, 47:4)⁹⁰ In manga bihag, mapuas sin kasaggaw kanila, subay sampurnaun in pamarihala kanila sahingga humupay na in kahalubiluhan sin bunu. Ha waktu yan, in nakura, mataud in kapagpian niya. Panagnaan, maapun in bihag iban bu’luyun palimayahun siya ha wayna ganti niya, sarta nakapanghukum ha ini in Rasul Mulliya (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha kamatauran pagparrang niya, biya na sin nalimpal ha salsila niya (Salallahu Alayhi wa Sallam). Way pag-inu-inu ha tungud yan karna Allahu Ta’ala in timagna ha pagpalimaya ha bihag ha parman Niya:

﴿ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ﴾

“Sumasaan limayahun niyu sila atawa hipalukat; sahingga hibutang na sin bunu in darahan niya.” (Qur’an, 47:4) In maana sin ‘al-Man’: pagmaap iban pagbu'luy sin bihag ha wayna ganti biya sin paglukat atawa pagkawa bayad. In pagpauna ini (pagmaap iban pagbu'luy) awun manga dalil niya. Hangkan, ha damikkiyan yadtu, pini siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) piyauna dain ha kaibanan pagpian ha adlaw Badar⁹¹. Bihayan in pagmaap, siya in pagpiun panagnaan. Namung pa in Rasulullah al-Mustapha (Salallahu Alayhi wa Sallam) puas sin bunu ha Badar: “Bang sadja buhi hi al-Mut’im ibn Adi – siya ini dain ha manga halubalang sin Quraysh – mahuli siyukat niya in pagbu'luy ha manga bihag, tantu hibuklad ku in kalimayahan nila ha karna

⁸⁹ Kitaa ha kitab hi as-Shawkani, *Fathu al-Qadir al-Jami' bayna Fanni ar-Riwayat wa ad-Dirayat min 'Ilm at-Tafsir, Hikaruwa Idisyun*. Tahqiq: Abdurrahman Umayra (al-Mansurat: Dar al-Wafa lit-Tiba'at wan-Nashr, 1418), 5/40

⁹⁰ Muhammad (47:4)

⁹¹ Kitaa ha kitab hi az-Zarakani, *Sharh al-Mawahib al-Ladunniya*, 1/543-544. Liyatun niya in kabtangan ini dayn kan as-Suhayli.

niya.” In katan ini dalil mattan ha palihalan sin pagmaap pa manga bihag awn siya mahalga butangan ha paglukis sin sara Islam. Adapun, in piun hikaduwa amuna in pagpalukat ha manga bihag ha pagbunu: in bihag sumasaan lukatun niya sin pangalta in ginhawa niya, biya sin jimatu ha manga bihag ha Bunu Badar Dakula, atawa hipanglukat siya ha hambuuk Muslim nabihag sin manga Kafir. Wala da isab diyuun sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in paglukat ha pangalta atawa pagsambi bihag sadja, gamman hinang niya hipanglukat in paghindu sin bihag magsulat iban magbassa pa manga kaanakan sin manga Muslimin. In parakala yadtu, hinang maluhay pa bihag, iban duun ha ini in siya pangitaan masawa tungud pa kugbaya sin agama ini magdihil kamahardikaan, iban umatubang ha kaawam.

In piun hikatu, amuna in patayun in bihag. Adapun pa manga sila namayta tungud ha ini,⁹² mataud sila dalil ha Qur’an iban Sunnah. Dain ha manga dalil nila, in nalimpal ha sira nabawiya tungud ha pamunu sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa kaibanan manga bihag. Ha tungud kaibanan kajarihan, kakitaan ta ha napasampay hi Ibn al-Arabi (Rahimahu Allah) dain ha kabtangan hi Ibn al-Abbas (Rahimahu Allah)⁹³: “Sahingga nahina in manga Musrikin ha babaw sin Dunya, diyaug sila sarta kiyabunuan mataud. Jimatu yadtu adlaw bunu ha Badar parahal in manga Muslimin hangkatiyu da. Timaud mayan sila, imiyan na in Allahu Ta’ala - sumasaan palimayahun sila ha way unu-unu, atawa papalukatun sila - amuna in piyapagpi na sila sin Allahu Ta’ala. Bihan da isab in piyamung sin kamatauran dain ha manga mufassirun puas niya.”⁹⁴ In hati niya, in pagbunu sin bihag, ha panagnaan sin pakaradjaan sadja, ha waktu in manga Muslimin hangkatiyu pa. Puas yadtu, nahinang in pagpi ha antara sin paglimaya iban paglukat dakuman, bihaini in kabtangan sin kaibanan fuqaha amuin nanayma sin paglang ha pagbunu sin bihag. Nagbayta hi Ibn Rushud, puas niya kiyapasampay in piyagsulangan ha mas-ala ini, in kamatauran ulama, tiyayma nila in papagpiun in nakura ha tungud sin manga bihag, sumasaan na limayahun atawa palayuun atawa bunuun. Damikkiyan, nagbayta siya: “Bayta sin hambuuk tumpukan sin manga ulama: ‘Di manjari in pagbunu ha bihag, sahingga kiyabayta hi al-Hasan ibn Muhammad at-Tamimi sin in yadtu ijma sin manga Sahabat.”⁹⁵ Nagbayta isab hi al-Hasan iban hi Ata: “Di manjari ha nakura mamunu bihag.”⁹⁶ Laung hi Abu Hayyan ha kitab niya ‘al-Bahr al-Muhit’, ha pagtafsir niya sin parman sin Allah Ta’ala:

⁹² Kitaa ha kitab hi ash-Shafii, *al-Um, Hikaruwa Idisyun*. (Beirut: Darul Ma’rifah, 1393), 4/260

⁹³ ‘al-Ithkhan fi as-Shay’: *Mubalaga siya iban Iksar*. In maksud dayndi, pagbunu ha manga Kuffar.

⁹⁴ Ibn al-Arabi, *Ahkam al-Qur’an*. Tahqiq: Ali Muhammad al-Bajawi (Beirut: Darul Fikr), 2/879

"فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْنَتُمُوهُمْ
فَشُدُّوا الوثَاقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الحَرْبُ أوزَارَهَا"

“Apabila niyu maalup na in manga sila nagkufur, laguta niyu sila ha liug, sahingga maligis niyu sila, putaha niyu in gapus ha manga mabihag kanila, mapuas yadtu, sumasaan limayahun niyu sila atawa hipalukat; sahingga hibutang na sin bunu in darahan niya”, (Qur’an, 47:4)⁹⁷ bayta niya: “In matampal maana sin pag-iyun ‘lagutun ha liug’, amuna in pagbunu, mahuli sublihan siya sin pagpahugut ha gapus sin manga mabihag ha waktu daugun na sila ha karna mataud na in namarhang ha manga kuntara. In parman sin Allahu Ta’ala: ‘mapuas yadtu, sumasaan limayahun’, hatiniya puas ha pagpahugut sin paggapus; iban in ‘atawa hipalukat’, duwa kahalan tungud pa nabihag, sumasaan na limayahun labay ha pagbu’luy biya na sin pagpalimaya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) kan Thamama ibn Athal al-Hanafi, atawa hipalukat biya sin kiyariwayat tungud pa Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam), piyalukat niya in duwa bihag Kafir ganti pa hambuuk Muslim.”⁹⁸ In ini mag-ayun iban sin pikilan namayta sin in bunu ha Islam wala nagmaksud lanyapun in kuntara, adapun in nangdahi kaniya amuna in pagpa’gang sin paminsana. Ku’nu-ku’nu maparagbus na in pagpa’gang ha paminsana, mahuli mahinang bihag in kaibanan kasundaluhan sin kuntara, sakali bukun da isab sila dain ha manga daruhaka ha bunu atawa taghinangan sin manga kangian dakula ha nakauna, di maharus sila bunuun.

⁹⁵ Ibn Rushd, *Bidayat al-Mujtahid wa Nihayat al-Muqtasid*, Hikaunum Idisyun. (Beirut: Darul Ma’rifah, 1402), 1/382

⁹⁶ Ibn al-Arabi, *Ahkam al-Qur’an*, 4/1703. Bayta hi Wahbat az-Zuhayli ha kitab niya, *Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami*, 440: “In pagbunu bihag, ha panghindu sin Islam, masuuk pa Haram dayn ha Mubah. Bang siya nahukum Mubah, dumagbus siya lunas marayaw tumup ha kahalan kandiri iban *darura* nakalandu. Di siya mahinang lunas ha katan kahalan atawa kahalan kaluagan”. Damikkiyan, namayta siya, 436: “In manga nagjatu pagbunu ha kaibanan bihag ha panagaan sin Islam, parjatuhan kandiri ha manga kahalan matarrang, bukun sara saplag pa kaluagan, malayngkan bang jumatu magbalik in sibu kahalan. In kasabunnalan niya, nabunu in manga kaibanan bihag ini, ha sabab kallabaw ngi panguntara nila pa panawag-tawag sin Islam, iban landu bungsi nila ha manga Muslimin, iban pangabi-abi nila sarta pamulansang ha manga kapihak-pihakan Arab maminsana pa manga Muslimin, iban daran paminsana iban landu pamaba-maba nila ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam)”. Kitaa da isab in kitab hi Abdulwahid Yusuf al-Far, *Usra al-Harb*, (Cairo: Alam al-Kutub, 1975), 191-192. In siya ini, timuku ha papanaw hi az-Zuhayli.

⁹⁷ Muhammad (47:4)

⁹⁸ Abu al-Hayyan al-Andalusi, *Tafsir al-Bahr al-Muhit, Hika-duwa Idisyun*. (Beirut: Dar al-Fikir li at-Taba’at wa an-Nashr wa at-Tawji’, 1403), 8/84. Nasabbut hi Abu Hayyan (r) puas sin bayta ini in piyagbiddaan sin manga Ulama ha *mas-ala* ini iban sin pagsulang *Dhahir* ha antara sin ayat ini iban sin ayat: “Bunua niyu in manga Mushrikun hawnu-hawnu niyu sila kabaakan” (at-Tawba, 8:5)

10. Ha limabay, imisarat kami tungud pa halga sin adat bilang puunan sara sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam, damikkiyan bang ka'nu nagjanji atawa nagbilma'rup in kahula-hulaan ha kawajib sin pag-upiksa ha bihag ha pagbunuan puas kabihag kaniya. Tantu in parjanjian ini atawa adat nabilang na siya wajib pa hula Islam, iban bahagian sin adat nawajib in katan magparagbus kaniya, lamud nakasusud ha Sara Kaluagan Liyubangsa amuin nabangun ha basag sin parjanjian atawa adat matampal wajib in pangagad kaniya. In ini, misan pa kapagbayaan niya in kawasa sin nagnanakura, amuna sadja, awn da isab kahatulan pagsawhan sin katan halawman niya. Iban in hula Islam, siya na in sa tuyu-tuyu magparagbus ha unu-unu hikahatul, agad ha pagtulung-tabang iban tumpukan sin kahula-hulaan ha pagpapanaw sin parjanjian ini atawa adat, karna sin marayaw yaun halawman niya biya sin pag-upiksa ha bihag, pamarihala kaniya iban pagmulliya.

Hikatu: Kapatut sin manga Nalawa iban Nabunu

Mataud in magkalawa puas sin manga bunu, amuin wayna habal ha tungud nila. Way pagduwa-ruwa, in yadtu masakit iban musiba pa manga kaliuran sin nalawa, amuin manjari lumandu ha waktu kahabalan nila in kamatay kaniya, karna ha haba sin sakit kiyananaman nila, iban way hugna pagpasandung sin kaliruan niya. Pila na sadja in imaangan-angan kaibanan dain ha manga manusiya in habal sin kawapat ha kampung nila nalawa hasupaya magbalik na kanila in katutug, iban kahanung sin kabuhi nila.

Ha tungud ha ini, subay baytaan in kuntara bang hisiyu na mayan in manga bihag yaun halawman sin manga Muslimin. Damikkiyan, di maharus in pagtapuk ha kangan-nganan sin manga bihag, atawa imiyan way misan awn ha maksud binsanaun in manga bihag iban lawaun in manga kapatut nila. Dain ha marayaw pag-ayura sin bihag siyukat sin sara, in hulmatun in pagkatau niya, halgaan in kamulliyahan niya iban pahatihun in ahli niya sin jukup habar tungud kaniya.

Dain ha manga parakala mahalga in pagpahati ha kahalan sin sundalu puas tiyap-tiyap pagbunu, iban pagtipun sin halhiyuwal tungud pa sundalu nagkalawa. Na, hisiyu-siyu na in miyatay dain ha manga sundalu yaun ha pagbunuan sarta masi-masi in bangkay niya ha manga Muslimin, sabunnal tuud in Islam miyulliya niya in manusiya buhi iban patay. Dumagbus in pagmulliya sin Islam ha manga patay, ha sumunu parakala iyuumbulan:

1. Liyangan sin Rasulallah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in panghinang-hinangan in mayat.⁹⁹ In nanghindu tungud ha ini amuna in Hadith hi Burayda (Rahimahu Allah), bayta niya: ‘In Rasulallah (Salallahu Alayhi wa Sallam), apabila siya magbutang nakura ha kasundaluhan atawa paturul, nasihataniya ini iban sin manga Muslimin miyamagad kaniya sin nasihat pa karayawan tumup kanila ha pagmabuga nila pa Allah (Allahu Ta’ala). Laung niya: ‘Pagparrang kamu ha ngan sin Allahu Ta’ala, fi sabilillah. Daha niyu magbunu in hisiyu-siyu nagkufur pa Allahu Ta’ala. Pagparrang kamu, ayaw kamu mangidjib ha ganima, ayaw kamu manglarak janji, ayaw niyu panghinang-hinangan in mayat iban ayaw kamu mamunu bata-bata.’¹⁰⁰ Iban kiyariwayat hi Anas ibn Malik (Rahimahu Allah), in siya nagbayta: ‘Wala nakapanghutba in Rasulallah (Salallahu Alayhi wa Sallam) misan hambuuk khutba malayngkan nangdaak siya pa magsarakka iban nanglang siya pa panghinang-hinangan ha mayat.’¹⁰¹

Iban ha pagbunu ha Uhud, ha tatkala piyanghinang-hinangan sin manga kuntara in mayat sin manga Muslimin, nakapamung in Rasulallah (Salallahu Alayhi wa Sallam) – biya sin ha tafsir sin Imam at-Tabari – apabila kitaniyu makapanaymbabaw kanila, tantu panghinang-hinangan natu in katluan usug dain kanila. Diyungug mayan sin manga Muslimin in kabtangan yadtu, namung sila, wallahi apabila kitaniyu makapanaymbabaw dain kanila, tantu panghinang-hinangan natu sila sin panghinang-hinangan wala pa kiyapanghinang-hinang sin hangsulag Arab pa hangkatau. Amuna in kapaturun sin Allahu Ta’ala ha parman:

﴿وَأِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عَاقَبْتُمْ بِهِ ۖ وَإِنَّ صَبْرَكُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾

“Iban apabila kamu mamaus maminsana, binsanaa niyu ha biya sin paminsana kaniyu, adapun bang kamu nagsabar, amu yadtu in marayaw pa manga magsasabar.” (Qur’an, 16:126)¹⁰² Namung in Imam at-Tabari: ‘Mahuli tindugan na sin Rasul (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban namayta in di na siya manghinang-hinang iban piyanglangan niya na in panghinang-hinangan in mayat.’¹⁰³ Dain ha ini, tantu in panghinang-hinangan in mayat sin kuntara di siya manjari.¹⁰⁴ Gamman, in bayta hi Imam as-Sanaani ha kitab niya ‘Subulus Salam’, in Hadith hi Burayda (Rahimahu Allah) nasabbut nakauna, nanunjuki pa pagharam pa panghinang-hinangan in mayat iban pagbunu ha kaanakan bata-bata sin manga Mushrikin. Mahuli namung siya: ‘In manga pagharam

⁹⁹ al-Muthlatu: lawung nila, ‘Maththala bil qatil’, panghinang-hingan in mayat bang hilapun in ilung niya, atawa taynga niya, atawa awrat niya, atawa bahagian sin gulamay niya. as-Sana’ani, *Subul as-Salam Sharh Bulugh al-Maram* (Riyadh: Jami’at al-Imam Muhammad ibn Saud al-Islamiyyat, 1397), 4/96

¹⁰⁰ Imam Muslim, *Sahih Muslim*, 3/1357 (1731)

¹⁰¹ al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*, 9/69

¹⁰² an-Nahl (16:126)

¹⁰³ at-Tabari, *Tafsir at-Tabari* (Beirut: Dar al-Fikir, 1405), 14/176

¹⁰⁴ Kita ha kitab hi Ibn Qudama, al-Kafi, *Hikalima Idisyun*. Tahqiq: Zuhayr as-Shawish (Beirut: al-Maktab al-Islami, 1408), 3/272

ini, labay dain ha ijma.¹⁰⁵ Nagbayta isab hi az-Zamakhshari: ‘Wayruun pagsulangan ha pagharam ha panghinang-hinangan in mayat, sahingga nalimpal ha manga kitab sin manga ulama nakauna, in paglang ha ini, mabut sampay pa tungud pa iru panhut.¹⁰⁶

2. Biya sin paglang sin Islam ha panghinang-hinangan in mayat, damikkiyan liyangan niya ra isab in pagpindit ha u sin atu mapuas uturun, bilang panglagi-lagi iban pamaba-maba kanila. Nagbayta hi az-Zuhayli: ‘Wayruun utud u sin manga atu in nara harap pa Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) misan nakaminsan.¹⁰⁷ Nagriwayat hi Imam Muhammad ibn Hasan as-Shaybani, diya hi Uqba ibn Amir aj-Juhani harap pa Khalifa Abubakar as-Siddiq (Rahimahu Allah) in u sin hambuuk patay dain ha manga Mushrikin, siyulak siya hi Abubakar (Rahimahu Allah), ampa simulat pa manga kumandir niya: ‘Ayaw kamu magda mari kaku u, sabab hinang yadtu pamuga, dahitun in manga tau (hatiniya nakaliyu na kamu ha had magmaksud pag-ubat sin kahalan sin manusiya). Sagawa, mamarahi na kaku in sulat niyu iban paghabal.¹⁰⁸ Ha hambuuk pa riwayat, imiyan siya: ‘In bihaini, palangay sin bukun Arab’.¹⁰⁹ In ini magmaana, in pagda utud u, di siya kaingatan, wala nagkasabbut ha panagnaan masa sin Islam, masa sin pagpaturun sin kasara-saraan. In qawl hi Abubakar (Rahimahu Allah) ‘In bihaini, palangay sin bukun Arab’, magmaana pagba’tal iban pagpalayu dain ha hinang bihaini, manunjuki damikkiyan sin di siya manjari, misan pa pariksa ha manga kitab sin Islam sin awn jimatu tingian sin pakaradjaan bihaini. Jimatu siya bilang sambag sagawa tumuput simibu ha dahan iban kahinang kangian sin kuntara, biya na sin matampal misal kissa nasabbut ha manga kitab salsila tungud pa manga sila nara in utud u nila puas sin pagbunu.¹¹⁰ Iban in hukuman jumatu ha sakupan sin kahalan makiput, iban ha manga manusiya iindanan nakalandu in panguntara, iban limiyu ha katan had ha paminasa iban paminsana nila ha manga Muslimin.
3. Dain ha dan pamarihala ha kamulliyahan manusiya, in subay di pasaran in bangkay sin nabunu tanghabun sin sattuwa iban manuk-manuk, sagawa tabunan siya iban palayuun dain ha dagbusan manghina kaniya. Biya sin

¹⁰⁵ Kitaa ha kitab hi as-Sana’ani, *Subul as-Salam*, 4/97

¹⁰⁶ az-Zamakhshari, *al-Kashshaf ‘an Haqaiq at-Tanzil wa ‘Uyun al-Aqawil fi Wujuh at-Ta’wil*. Tahqiq: Muhammad as-Sadiq Qamhawi (Egypt: Sharikat Maktabat wa Matba’at Mustafa al-Babi al-Halabi, 1392), 2/435

¹⁰⁷ al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*, 9/132-133; iban hi Ibn Qudama, *al-Mugni*, 8/494. Nagsabda hi az-Zuhayli: “In manga riwayat tungud ha pagda sin utud u hi Abu Jahl, piyag bissarahan sin manga Ulama in kahugut sin kabunnal niya. Ampa in matampal, bukun mahugut in manga riwayat tungud hattu”, *Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami*, 484.

¹⁰⁸ Kitaa ha kitab hi Muhammad ibn al-Hasan as-Shaybani, *as-Siyar al-Kabir*, 1/79; iban hi al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*, 9/132

¹⁰⁹ al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*, 9/132

¹¹⁰ Kitaa ha kitab hi Ismail Abu Shari’ah, *Nadhariyat al-Harb fi al-Islam, Panagnaan Idisyun*. (Kuwait: Maktaba al-Falah, 1401), 520

panglang sin Islam panghinang-hinangan in mayat ha lima sin manga magbubunu Muslim, piyangdaakan niya ra isab in pag-upiksa ha manga jasad sin sila dain ha kapanghinang-hinangan sin manga binatang mangjilaka atawa tanghabun sin sattuwa manuk-manuk iban pidjihun.¹¹¹ Limpal ha kaibanan dalil amuin namayta sin in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) tiyabunan niya in bangkay sin manga Kuffar iban wala niya sila piyasaran ha pantayan. Ha Gazwa Badar, piyangdaakan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in pagpasibug ha manga bangkay sin manga Kuffar harap pa hambuuk kuppung. Tiyabunan niya in bangkay sin Umayya Ibn Khalaf ha tatkala wala nila na kiyagausan in pagpasibug kaniya harap pa kuppung, sarta wala niya piyasaran in bangkay ha pantayan pa manga sattuwa iban halimaw.¹¹² Iban wala siya nakalabay ha hambuuk bangkay malayngkan pangdaakan niya in pagtabun ha ini ha di na siya nangasubu ha tungud pag-agama ha ini. Hi Ya'la ibn Murrah nagbayta: 'Timulak aku iban sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) bukun hat nakaminsan. Wala ku siya kita nakalabay ha manusiya naninigang, in lumiyu siya sahingga hikapangdaak niya in pagkubul ha ini ha di na siya mangasubu bang Muslim ka atawa kafir.'¹¹³ Ha katibuukan sin manga dalil ini, manjari na hipamung sabunnal in Islam siyara niya in kawajib ha pagkubul sin patay dain ha manga kuntara, in yadtu mabilang pagmulliya ha pagkamanusiya nila. Mahuli, in paghisab kanila, didtu ra ha Allahu Ta'ala.¹¹⁴

Bihaini in hinang bunnal pagmulliya ha manusiya buhi ka siya atawa patay, ha wayruun pagpinig makasakna ha pagmulliya ini, biya sin pag-ingat bang unu in agama niya atawa i'tikad iban sin kaibanan dugaing sumibu kaniya.

Hikaupat: Kapatut sin manga Ra'ayat Naghuhula-hula¹¹⁵

kiyaingatan asal sin Shari'ah Islamiyyah dain pa hangpu tag-upat kamattiyah tahun masa limabay, in parsilangan magparak ha antara sin manga magbubunu iban sin puas kanila dain ha manga ra'ayat jahitra, iban pagparak ha antara sin kalangkapan kasundaluhan iban kalangkapan ra'ayat. Silang sin Islam labay ha manga dalil sara iban hinang papanaw sin sara, ha antara sin duwa parak ini, iban piyangakuhan niya in kawajib sin pangupiksa ha mga siyulagan ra'ayat

¹¹¹ Kitaa ha kitab hi Abul Khayr Ahmad 'Atiya, *Himaya as-Sukkan al-Madaniyyin wal A'yan al-Madaniyyah Ibban al-Harb*, 107

¹¹² Kitaa ha kitab hi Ibn Hisham, *as-Siyrat an-Nabawiyyat, Panagnaan Idisyun*. Tahqiq: Adil Ahmad Abdulmawjud iban bagay niya (Riyadh: Maktabat al-Ubaykan, 1418), 1/230

¹¹³ ad-Daraqutni, *Sunan ad-Daraqutni al-matbu' ma'a at-Ta'liq al-Mugni ala Sunan ad-Daraqutni*. 4/116, Kitab as-Siyar (41)

¹¹⁴ Kitaa ha kitab hi Ismail Abu Shari'ah, *Nadhariyat al-Harb fi al-Islam*, 514

¹¹⁵ In pagbahasahun 'Madaniyyun', katan manusiya ha lawm hula piyagbunuan wayruun gaus duun kanila in pagbunu ha ragbus iban maana ha ibarat baran nila atawa adat, biya na sin kababaihan, bata-bata, daraakun iban sin kaibanan dugaing lamud ha jumlahan manusiya way parsugpatan pa lugtu pag-usal sanjata iban pagbunu, haunu-unu na tibayhuan niya. Kitaa ha kitab hi Hasan Abu Ghuddah, *Qadaya Fiqhiyyat fi 'Alaqaq ad-dawliyyat*, 269

jahitra dain ha paminsana atawa huminang kamudaratan kanila. Nagparman in Allahu Ta'ala:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

“Iban daha niyu magbunu fi sabilillah in manga sila дума magbunu kaniyu, iban ayaw kamu maminsana, sabunnal tuud in Allahu Ta'ala di malasa ha manga mamiminsana.” (Qur'an, 2:190)¹¹⁶

Tiyafsiran hi Ibn al-Arabi (Rahimahu Allah) in ayat ini ha kabtangan niya: ‘Hatiniya, di manjari dahun magbunu malayngkan in hisiyu-siyu sadja dima magbunu, amuna in manga sila kausugan akil balig. Adapun in kababaihan, kabata-bataan iban kaparian, di sila manjari bunuun.’¹¹⁷ Iban kiyariwayat dain kan Ibn Abbas (Rahimahu Allah) ha tungud parman sin Allahu Ta'ala:

﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾

“Ayaw kamu maminsana”, namung siya: ‘Ayaw kamu mamunu kababaihan, kabata-bataan iban malaas ma-ummul.’¹¹⁸ Sarta hiurul pa manga sila yadtu in buta, pari, mag-uuma iban na sin manga mapuas kanila.¹¹⁹

Sahingga nabangkil ha wasihat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa kasundaluhan niya ha waktu in siya nagpara kanila pa pagbunuan umatubang ha manga kuntara, in subay tantuhun in pagpinig sin manga bubunu iban ra'ayat. Riwayat hi Anas ibn Malik (Rahimahu Allah), sabunnal in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nagsabda:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

“Pagparrang na kamu ha ngan sin Allahu Ta'ala iban ha karna Niya iban ha maksud sin agama sin Rasulullah; iban ayaw kamu mamunu malaas lian, ayaw kamu mamunu bata-bata iban anak sibi-sibi, ayaw kamu mamunu babai iban ayaw kamu lumiyu ha had sin sara. Iban tipuna niyu in manga daraugan niyu, iban pagpahatul kamu, iban pagparayaw kamu, sabunnal tuud in Allahu Ta'ala malasa ha manga tau marayaw.”¹²⁰

¹¹⁶ al-Baqarah (2:190)

¹¹⁷ Kitaa ha kitab hi Ibn al-Arabi, *Ahkam al-Qur'an*, 1/104

¹¹⁸ Ibn Qudama, al-Mugni, 8/477

¹¹⁹ Kitaa ha kitab hi Ibn Qudama, al-Mugni, 8/477-479. Pyanglangan in pagbunu kanila bang sila wala nangatu. Bang sila nangatu, di sila itungun dayn ha manga ra'ayat naghuhula-hula malayngkan lamud ha manga sundalu ha pagbunuan. Ha pasalan yan, hibutang kanila in hukuman ha pagbunu. Kitaa in kitab hi Muhammad ibn al-Hasan as-Shaybani, as-Siyar al-Kabir al-Matbu' maa Sharhuh li as-Sarkhasi, 4/187; iban hi Ibn Qudama, al-Mugni, 8/478

¹²⁰ Abu Dawud, *Sunan Abi Dawud*. Tahqiq: Muhammad Muhyiddin Abdulhamid (Beirut: Dar al-Fikir), 3/37; iban Ahmad ibn al-Husayn al-Bayhaqi, as-Sunan al-Kubra. Tahqiq: Muhammad Abdul Qadir Ata (Makkah: Darul Baz, 1414), 9/90

Kapayuhan taniyu ha wasihat mulliya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), ha tungud manga di manjari bunuun, natutat siya ha tu bahagian sin manusiya:

1. Malaas maummul
2. Bata asibi
3. Babai

Karna in siya namung: 'Ayaw kamu mamunu malaas maummul, ayaw kamu mamunu bata-bata, ayaw kamu mamunu anak sibi-sibi iban ayaw kamu mamunu babai.' In manga sila yadtu, di mapatut kanila in makalamud ha manga parakala pag-usal sanjata. Bang in kaawnan sin bunu ha Islam, bukun ha manga maksud niya in maglanyap sin kuntara, sagawa in sabab amuna in pagpa'gang sin paminsana. Na, sabunnal tuud in siya, di masah bang makaliyu dain ha maksud niya. Apabila kiyaingatan mu na in sabab ha sara hangkan di sila manjari bunuun, karna in sila yadtu way panglamud-lamud ha bunu, itunga in hisiyu-siyu wala nakalamud ha pagbunu ha unu-unu na tibayhuan niya, in sila dain ha manga ra'ayat, karna masakup sila sin maana niya.

Sarta nagbalik-balik in panantuhi ini sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha manga wasiyat niya magpahati pa manga *kumandir* sin kasundaluhan niya gumuwa pa pagparrangan, iyaamay-amayan niya sila sadja ha subay di tuud mamunu kababaihan, kabata-bataan iban miyamagad ha simbahan. Agad ha manga bihayadtu in kabtangan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha Hadith kiyariwayat hi Ibn Abbas (Rahimahu Allah). Laung niya: 'In kaawnan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), apabila siya magpara ha kasundaluhan niya pa pagbunuan, mamung siya: "Panaw kamu ha ngan sin Allahu Ta'ala, daha niyu magbunu in hisiyu-siyu nagkufur pa Allahu Ta'ala. Iban ayaw kamu manglaug, ayaw kamu lumiyu ha had sin sara, ayaw niyu panghinang-hinangan in patay, ayaw kamu mamunu kabata-bataan iban ayaw kamu mamunu tau sin manga simbahan."¹²¹ Damikkiyan dain kan Kaab ibn Malik, dain ha amaun niya, sabunnal tuud in Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha waktu piyara niya hi Ubay ibn al-Huqayq pa Khaybar, piyanglang niya mamunu kababaihan iban kabata-bataan.¹²² Kiyariwayat isab hi Ibn Umar (Rahimahu Allah) sin awn hambuuk babai kiyabakan miyamatay ha kaibanan pagparrangan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). Sakali piyanglangan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in pagbunu ha kababaihan iban kabata-bataan.¹²³

¹²¹ Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad, Panagnaan Idisyun*. Tahqiq: Doctor Abdullah at-Turki iban manga bagay niya (Beirut: Muassasat ar-Risalat, 1417), 3/461 (2828). Sabda sin Muhaqqiq, in Hadith ini Hasan Ligayrih.

¹²² Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad*, 39/506 (24009), 4/461 (2828). Sabda sin Muhaqqiq, in Hadith ini Hasan Ligayrih.

¹²³ Imam Muslim, *Sahih Muslim*, 3/1364 (1744)

Iban ha riwayat dain kan Imam Ahmad, nagbayta siya: ‘Bukun in babai ini magbubunu. Mahuli, piyanglangan niya in pagbunu kababaihan iban kabata-bataan.’¹²⁴

In ini pagpatarrang sin sabab bang mayta di siya manjari bunuun, na in siya bukun magbubunu. Ha pasalan yadtu, hisiyu-siyu in wala namunu, di siya mahalal bunuun.

Iban ha wasihat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) kan Khalid ibn al-Walid, laung niya kan Khalid:

"لا تقتلوا ذرية ولا عسيفا"¹²⁵

“Ayaw kaw mamunu panubu anak sibi-sibi iban ‘asip.” Ampa in ‘asip: daraakun paggadjihan atawa mag-uuma.¹²⁶

In manga wasihat ini, nanantuhi ha di manjari hidjulun in manga ra’ayat biya sapantun sin babai, bata-bata, tau malaas maummul iban sin dugaing biya kanila, amuin wala limamud ha pagbunu. Dain di, kapayuhan natu sin awn kiyaganap dugaing tumpukan sin manusiya, biya sin kiyaisarat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha Hadith nasabbut nakauna, ha waktu siya namung

"ولا تغلوا ولا تغدروا ولا تمثلوا ولا تقتلون الوالدان ولا أصحاب الصوامع"

“Ayaw kamu manglaug, ayaw kamu lumiyu had sin sara, ayaw niyu panghinang-hinangan in mayat, ayaw kamu mamunu kabata-bataan iban ayaw kamu mamunu tau sin manga simbahan.”¹²⁷

In pagbahasahun ku ganap, amuna in tungud pa manga tau sin manga simbahan, sila na in kaparian timutunay sin manga waktu nila halawm simbahan nila atawa pagtatag-ipunan nila. Sarta, nalimpal ha wasihat hi Abubakar as-Siddiq (Rahimahu Allah) in kabtangan niya: ‘Iban ayaw kamu manglubu simbahan.’¹²⁸ In isarat yadtu, makahampit kitaniyu kaniya duwa parakala: Hikaisa, panghulmat sin Islam pa manga tumpukan ini dain ha bahagian sin manusiya, amuna in manga tagaupiksa sin lugal pagtatag-ipunan, iban sin paglang tungud pa paghijjul kanila sin hinang kangian. Agad ha panglang ini in hisiyu-siyuna biya kanila tagaupiksa sin pagtatag-ipunan, ha wala nakalamud ha pagbunuan. Hikaduwa

¹²⁴ Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad*, 10/173 (5959)

¹²⁵ Ibn Hibban, *Sahih Ibn Hibban*, 11/112; iban al-Hakim, *al-Mustadrak ala as-Sahihayn*, 2/133

¹²⁶ al-Qurtubi, *Tafsir al-Qurtubi, Hika-ruwa Idisyun*. (Cairo: Dar as-Sha’ab, 1372), 2/349

¹²⁷ Imam Ahmad, *Musnad al-Imam Ahmad, Panagnaan Idisyun*. Tahqiq: Doctor Abdullah at-Turki iban manga bagay niya (Beirut: Muassasat ar-Risalat, 1417), 3/461 (2828).

Sabda sin Muhaqqiq, in Hadith ini Hasan Ligayrih.

¹²⁸ Ahmad ibn al-Husayn al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*. Tahqiq: Muhammad Abdulqadir Ata (Makkah: Dar al-Baz, 1414), 9/85

niya: pagtutat ha patut subay tamingan in manga tempat yadtu sarta paglang ha panugut panghinang-hinangan sila ha waktu bunu, sahingga wala sila napakay pa kamaksuran panyap pagbunu. Iban ha pikilan ku, manjari siya paluagun sampay masakup na sin hukuman in manga tempat *markaj* sin adat iban pangadji, biya sin manga *librari*, manga lugal paghahasilan ilmu, manga madrasa, manga *unibirsiti* iban na sin kaibanan sumibu kanila manjari hiurul pa kahalan sin gibayan pag-iibadatan. sarta dihilan na siya hukuman kandirihni kaniya sagawa sumibu pa nakauna, karna in sila mag-atap ha sababan sin hukuman, iban kamatauran kamaksuran nila iban ha jinisan sin ha lawman nila.

Kiyawa hi Khalifa Abubakar as-Siddiq (Rahimahu Allah) in wasiyat ini, karna diyaak niya hi Yazid ibn Abi Sufyan (Rahimahu Allah) ha waktu piyara niya ini pa hula Sham, in subay siya di mamunu kababaihan, kabata-bataan iban kaparian, buwat malayngkan bang awn makamula duun kanila.¹²⁹

Damikkiyan nabangkil ha wasihat: "Iban hipaglanggal niyu, ha hula sungun niyu yan, manga manusiya magkumbis sin ginhawa nila halawm sin simbahan. Pasarihi niyu na sila iban sin unu-unu na iyusal nila piyagkumbis ha ginhawa nila."¹³⁰ Ma'lum in hula Sham ha waktu yadtu, awn siya manga *haykal* sin Yahud, manga simbahan sin kaparian iban gibayan pagtatag-ipunan amuin mag-i'tikaf duun in manga tag-dapu kaniya iban magtag-ipun sila. In wasihat ini sin Abubakar (Rahimahu Allah) pa manga *kumandir* niya, karayawan kanila. Karna in sila yadtu way pangirab ha pagbunu, sibu da ha pikilan atawa ha hinang. Dain ha ini, tantu in pagbunu ha kaparian iban tau sin manga simbahan, itungun hinang paminsana liyangan sin sara, biya da isab sin kiyaisarat hi Ibn Kathir ha tafsir niya.¹³¹

Damikkiyan lamud ha wasihat hi Abubakar (Rahimahu Allah) in bayta niya kan Yazid ibn Abi Sufyan ha waktu piyara niya ini pa hula Sham:

"لا تقتلوا صبياً ولا امرأة ولا شيخاً كبيراً ولا مريضاً ولا راهباً ولا تقطعوا مئماً
ولا تخربوا عامراً ولا تذبحوا بعيراً ولا بقره إلا لماكل ولا تعرقوا نحلاً ولا تحرقوه"

'Ayaw kamu mamunu anak bata, ayaw kamu mamunu babai, ayaw kamu mamunu tau malaas maummul, ayaw kamu mamunu tau nasakit iban ayaw kamu mamunu pari. Iban ayaw kamu mamila kahuy magbubunga, ayaw kamu manglarak gibayan, ayaw kamu manumbay' unta, ayaw kamu manumbay' sapi malayngkan bang kaunun, ayaw kamu manglu'mus pussukan iban ayaw kamu manunug kaniya.¹³²

¹²⁹ Kitaa ha kitab hi Ibn al-Arabi, *Ahkam al-Qur'an*, 1/104

¹³⁰ al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*. (Beirut: Dar al-Fikir), 9/85

¹³¹ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Tafsir ibn Kathir*. (Beirut: Dar al-Fikr, 1401), 1/227

¹³² al-Bayhaqi, *as-Sunan al-Kubra*, 9/90

Dain di natu kapayuhan, in wasihat sin Abubakar (Rahimahu Allah) lamud in paglang ha pagpila kahuy magbubunga, paglarak gibayan, pagsumbay' binatang makaun ha bukun maksud kaunun iban damikkiyan in paglu'mus pussukan.¹³³ In siya ini wasihat nanunjuki pa paghalga ha amuin manjari nganan di manga kalangkapan ra'ayat atawa kagugunahan sin ra'ayat. Adapun, in pagluppas ha pangalta sin kuntara wala nausal ha pagbunuan, in siya parakala awn piyagsulangan ha antara sin manga fuqaha.¹³⁴ Sarta biyahagi hi Ibn Qudama (Rahimahu Allah) in kahuy iban tiyanum pa tu bahagian. Panagnaan bahagian: unu-unu kahuy makatapak kaniya in kuntara iban kakubilan, iban na sin kaibanan pa ha bang siya parunun di hidjulun, magpaidda in kuntara ha pagbunu, na in yan, jarihun in pagpila kaniya. Wayruun pagsulangan sin manga fuqaha tungud ha ini, ha sabab mausal siya ha maksud pagbunu. In hikaduwa bahagian: kahuy bang parunun, di hidjulun, mumpaata siya pa manga Muslimin, iban wala dimagbus ha adat in pagpila kaniya, in ini di manjari in pagpila kaniya. In hikatu bahagian: kahuy mapuas ha duwang kabahagian nakauna. Wayruun paidda in pagpila kaniya malayngkan bungsi ha manga Kafir, in tungud kaniya ini awn duwa riwayat.¹³⁵ Hambuuk ini papanawan ha mas-ala ini, adapun awn kaibanan kiyandi nila in pangalta sin kuntara dain ha manga kalangkapan iban pangalta sin kuntara dain ha manga binatang, sarta hiyarus nila in pagluppas ha bahagian panagnaan sadja. Awn da isab nagpapanaw ha kaharus sin pagluppas ha pangalta sin kuntara misan wala napakay ha pagbunuan, hipagpalamma ha kuntara iban pagpadugal kaniya.¹³⁶

In lilayan ini magpatampal ha pagbidnaan sin ra'ayat iban magbubunu, iban pagbidnaan ha miyamaksud sin pagbunu iban miyamaksud sin ra'ayat. Wala mu ka kiyakitaan ha wasihat hi Abubakar (Rahimahu Allah) in paglang tungud pa pagpila kahuy magbubunga, paglarak sin gibayan iban paglu'mus pussukan atawa pagsunug kaniya? Bilang pangagad ha manga yadtu, maitung da isab di manjari ha Islam in pagsurang sanjata harap pa manga ra'ayat, labi-luba na in pamuhinga kanila. Bihan da isab, di manjari ha pangita sin kamatauran dain ha manga fuqaha in paglarak ha gibayan sin ra'ayat atawa kapanyapan tumuku pa kamaksuran pakaradjaan sin manga ra'ayat, ha mapuas sin manga nasabbut hi Ibn Qudama nakauna. Hisiyu-siyu in huminang ha manga yadtu, ha pangatud nila, mabilang dain ha manga mamiminsana siyabbut sin Allahu Ta'ala ha kahinapusan sin ayat ha parman Niya:

¹³³ Kiyalimpal ha kaibanan riwayat, in kabtangan 'Nahl' (pussukan), 'kha' in nakasulat bukun 'Ha'.

¹³⁴ Kitaa ha kitab hi Hasan Abu Ghuddah, *Qadaya Fiqhiyyat fi 'Alaqaq ad-dawliyyat, Panagnaan Idisyun*. (Riyadh: Maktabat al-'Ubaykan, 1420), 25

¹³⁵ Kitaa ha kitab hi Ibn Qudama, *al-Mugni*, 8/453-454

¹³⁶ Kitaa ha kitab hi Hasan Abu Ghuddah, *Qadaya Fiqhiyyat fi 'Alaqaq ad-dawliyyat, Panagnaan Idisyun*, 73

﴿ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

“Iban ayaw kamu maminsana, sabunnal tuud in Allahu Ta’ala di malasa ha manga mamiminsana”, karna sabunnal tuud mabilang dain ha paminsana in pagsunug kakahuyan iban pagpatay sin kabinatangan ha wayruun kamumpaatan.¹³⁷ Damikkiyan, malayu siya dain ha kaadilan piyangdaak hipahinang sin Allahu Ta’ala ha parman Niya: “Pamungan: ‘Diyaak aku sin Tuhan hitunay in kaadilan”, (Qur’an, 7:29)¹³⁸ sarta bukun dain ha kaadilan in paharapun in manga bulu atawa kayu sin sanjata umatubang pa manga ra’ayat.

Adapun ha tungud kaawnan sin ra’yat yan kafir, na sabunnal tuud in pagkufur ha antara na sin ipun iban Tuhan niya Mahasutsi Mahatinggi. Ampa in tungbas sin sapantun bihaini, ha hadarat sin Allahu Ta’ala ha adlaw qiyamat.¹³⁹

Adapun, in maksud ha pagbunu, amuna in pag pagpa’gang ha fitna sin bunu. Ha pasal ini, malawa, di tumug in maksud ini pa kahalan sin hisiyu-siyu na wala miyagad nagbunu, sibu da in kaawnan niya malaas, pari, babai atawa anak bata-bata iban sin mapuas dain kanila.¹⁴⁰

Sarta, bilang pangagad pa manga dalil iban wasihat ini, di mahalal in pagbunu ha kababaihan, ha kaparian, ha manga tau malaas¹⁴¹ iban katan sin limayu dain ha pagbunu, misan pa siya makagaus lumamud ha ini. Sabab, in paglang simakup sadja ha manga malamma biya na sin kaparian iban kababaihan, ampa awn da isab makagaus lumamud ha bunu. Sagawa, ha tatkala kimandi siya wala miyagad, iban wala siya timuku ha pikilan atawa tatabangan, tantu in siya itungun lamud pa jumlahan sin ra’ayat manghula-hula amuin piyarihala kanila sin Islam in manga kapatut nila ha kahalan bunu. Sarta, di manjari ha hambuuk nakura Muslim iban ha sundalu niya in hilmud ha pagbunu in manga ra’ayat manghula-hula dain ha manga kuntara.

Damikkiyan, nasakup da isab sin paglang in manga tempat pagtatag-ipunan, manga *markaj* adat iban pangadji, kamadrasahan iban na sin mapuas kanila. Amu yan in kiyakitaan natu pagparagbus sin manga Sahabat ha manga pagparrang nila. Ha waktu nasud nila in hula Sham, piyasaran nila in manga simbahan iban pagtatag-ipunan pa manga tag-upiksaan kanila. Wala himinang kanila in manga Muslimin kangian, ha waktu sin pag-atubang ha antara sin duwa pihak, damikkiyan mapuas sin pag-atubang yadtu.

¹³⁷ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Tafsir ibn Kathir*. (Beirut: Dar al-Fikr, 1401), 1/227. Liyayn niya in tafsir ini dayn ha manga riwayat hinda Ibn Abbas, Umar ibn Abdul Aziz, Muqatil iban sin dugaing pa dayn kanila.

¹³⁸ al-A’raf (7:29)

¹³⁹ Kitaa ha kitab hi as-Sarkhasi, *Sharh Kitab as-Siyar al-Kabir*, 4/186

¹⁴⁰ Kitaa ha kitab hi as-Sarkhasi, *Sharh Kitab as-Siyar al-Kabir*, 4/186

¹⁴¹ Kitaa ha kitab hi Imam Malik, *al-Mudawwanat*. Tahqiq: as-Sayyid Ali ibn as-Sayyid Abdurrahman al-Hashim (Tubi’at ‘ala Nafaqat as-Shaykh Zayid Rais ad-Dawlat al-Imarat al-Arabiyyat, 1422), 3/13

HIKADUWA PANGUSISA

Papanaw sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam Gazwatul Badar in Suntuan

In pagbaktul manga undang-undang magmaksud ha supaya maparagbus in kaadilan ha kahalan jahitra atawa ha kahalan bunu, bukun da siya tuud mahunit. Sagawa, in bunnal mahunit amuna in pagparagbus sin manga panindug yaun iban paghinang kaniya ha kasabunnalan, iban pagpajatu sin manga maana niya iban hukuman sahingga mahinang laku-tabiati mahugut iban hinang taga halga – labi awla na ha waktu sin bunu. Karna, masamut makalupa in manusiya ha manga undang-undang malingkat, iban sin manga palantaraan marayaw. Sarta, in kamawmuhan magjatu, tumaymbabaw in sara sin nangdaug, iban duun ha ini, kabinsanaan isab pa diyaug dain ha pamissuku sin nangdaug.

Iban bilang ingsud ta paunahan, kita ku in subay di mamarahi kaku in magbissara na sadja sin huna-huna bunga pikilan. Adapun, sabbutun ku na in suntuan ha pagparagbus sin manga parakala nagkasabbut ku nakauna bilang pamuka laung, amuin kiyaisarat ku tungud pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Hinangun ku ini labay ha pagpangadji sin nagjatu ha tempat piyagbunuan, amuin duun naalup sin manga Muslimin in kuntara nila ha bunu mapangsan. Mahuli, nahundung in bunu ini, labay ha pardaugan nadawhat sin manga Muslimin iban karaug ha kuntara nila, mapuas in pag-atubang nag-asag dugu. Kari kaw, mangasubu kita!

Unu in kahalan sin bunga pikilan nabissara nakauna ha tempat pagparagbusan kaniya?

Pangasubu biyutang ku, mahuli dihilan ku jawab dain ha suntuan kakahinang, iban dagbusan buhi, wala pinian, dain ha manga dagbusan pagsumadja pa manusiya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha tiranan sin bunu.

In jawab ini, tumaki-taki ha darajat pagparagbus sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam, hatiniya: pamahalayak pangitaan ha tungud pagmulliya ha kapatut sin manusiya amuin piyaragbus sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha kakahinang ha manga pagparrang niya, imurul ha Gazwatul Badar bilang suntuan.

Sagawa ba'gu in pagtaki-taki tungud pa Gazwatul Badar iban sin unu-unu na duun kaniya, pasari niyu aku mungat pangasubu ha ginhawa ku, sarta muhutun ku dain ha magbabassa in hibungat niya ra isab in pangasubu, mahuli jawaban ku kaniya! Amuna in mayta pini ku in pagtaki-taki tungud pa Gazwatul Badar?

Pini ku in pagtaki-taki tungud pa Gazwatul Badar pasalan sin manga sumunu:

1. Ha kiyaawnan niya panagnaan pag-atubang sanjata ha antara sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban sin manga Quraysh Kafir. Sumunu mari, panagnaan da isab siya hinang tandas pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Sarta, panagnaan da isab siya pangitaan ha pagparagbus sin pikilan puas sin malugay waktu ha kahalan bunga pikilan sadja.
2. Ha kiyaawnan niya, dimatung siya puas sin pagbanta malandu ha antara sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban manga Quraysh Kafir, agad na in paminsana nila kaniya iban pa manga sahabat niya. Adapun in sumud pa huna-huna – biya sin kabiyaksahan – kumusug in uhaw baya mamaus iban mamawli sin manga kasundaluhan nangdaug puas in sila nakauna, diyaraug, iyaanyaya, gigindasan in manga kapatut nila!
3. In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nangdaug ha bunu ini dain ha manga kuntara niya sin pangdaug matarrang matampal.
4. In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) nakasaggaw mataud bilangan sin manga bihag mapuas siya dimaug ha bunu ini.

Muramurahan in pagdihil hantang tungud pa pagbunu ini amuin jimatu, dumihil siya ganap kasawahan iban pamandang tungud pa mawdu:

Piyara in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha Makkah, sarta in siya nanawagtawag pa Mahasutsi Mahatinggi Allah (Allahu Ta'ala) iban pa pagtawhid kaniya. Iban, nanglang siya tungud pa hinang shirik, manga hinang satu-laot, manga munkar iban ngi pangaddatan. Ha sabab yadtu, hiyarp siya sin kamatauran kanakuraan sin Quraysh labay ha kabtangan masakit iban paminsana ha baran. Mapuas yadtu, binasa nila in hisiyu-siyu nanayma ha panawagtawag sin Rasul (Salallahu Alayhi wa Sallam) dain ha manga sahabat niya sin paminasa nagkamatay in manga kaibanan kanila. Amuna in kalugus ha kaibanan sahabat naglayn harap pa hula Habasha bilang pagdaut ha kalimayahan makapag-agama, iban bilang muhut ha mapatutug in pagtunay sin manga pardaakan kanila sin Allahu Ta'ala halawm kasalamatan. Ha pangita nila manuytuyan in paminsana yaun sin Quraysh kanila, amuna in imurul ha paglayn in tumpukan kaibanan sin manga sahabat harap pa hula

Habasha, sarta sin pagsunud–sunud paminsana ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban ha manga sahabat niya, tiyugutan na sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in manga sahabat niya maglayn harap pa Madina. Mahuli, naglayn da isab siya, baran niya iban sin manga nakapin Sahabat, harap pa Madina. Binin nila na in lupa iban pangalta nila sahingga piyagsanitan liyungkupan na sin manga Kuffar.

Nakaingat mayan in manga Kuffar ha paglayn niya, iyurul nila in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), sarta nagpamahalayak sila mahalga tangdan pa kansiyu in makagaus sumaggaw iban makara kaniya pa mayran buhi atawa patay. Nakaingat mayan sila sin salamat da dimatung in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa Madina, wala da sila himundung, gamman biyunu nila na in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). Jimatu na ha antara nila in pagsulaybaus pagliyu–liyu sanjata, sahingga imabut pa Gazwatul Badar puas sin duwa tahun dain ha paglayn niya, ha gi'tungan sakurang–kurang sin dan ha utan sin Makkah iban Madina. In taud sin manga Kafir, kulang–labi hang–ibu kausugan ampa in manga Muslimin tunggatus hangpu tag–upat kausugan da. Mahuli natangbus in bunu ha karaug ha manga Kuffar, iban nabunu in kapituwan dain kanila sarta nabihag isab in kapituwan kaibanan.

Kalihaln Manusiya ha Gazwatul Badar

Puas sin kahawpuan lilayan ha tungud Gazwatul Badar, dimuun aku timutug ha duwa parakala ha karna maitung sila kajarihan dalil ha kaibanan pakaradjaan sin manusiya:

In parakala panagnaan, taga parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) magda ha sundalu niya, iban in parakala sumunu, taga parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) mag–ayura ha manga bihag. Tinggalan ku na in parakala kaibanan ha supaya di na mapahaba ha magbabassa, karna in maksud amura in pagpatarrang ha suntuan, ha pasalan yaun kaniya in manga dalil manunjuki ha jinisan sabab hangkan nahinang siya suntuan.

Hikaisa: Mga kajarihan manusiya taga parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) magda ha manga sundalu niya:

1. In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), in kaagi niya magda ha sundalu niya, sakaula–ula in siya hambuuk dain kanila, wayruun piyagparakan ha antara niya iban sila. Simaksi in Gazwatul Badar ha tungud ini sin jimatu siya limahil ha hinang hibal sin manusiya. Gimuwa miyanaw in kasundaluhan

Muslimin pa pagbunuan in taud nila, tunggatus iban labi hangpu kausugan, sarta wayruun nara nila sasakatan malayngkan duwa kura iban kapituwan unta da. Magsiganti sila ha pagsakat, sumakat in yaun hangkaray' mahuli numaug, sumakat isab in kaibanan, karna ha kakulang sin binatang manjari usalun sasakatan. In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), Ali ibn Abi Talib iban Murthad ibn Abi Murthad al-Ganawi magsiganti magsakat ha hambuuk unta.¹⁴² Ha waktu namung in duwa pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) manaw na sadja kami ha pagpalabi namu kaymu, namung siya (Salallahu Alayhi wa Sallam): "Bukun kamu labi makusug dain kaku, iban bukun aku di na magkagunahan pahala lumabi dain kaniyu."¹⁴³ parahal in ummul niya (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha waktu yadtu, kay'man taglima tahun, in ummul sin Ali ibn Abi Talib (Rahimahu Allah), kawhaan taglima tahun, misan bihadtu magsubli da sila magsakat ha hambuuk unta. In puunan tuburan sin paghulmat ha kapatutan manusiya duun ha nakura amuna in pagpatibaba niya pa kasundaluan niya, in pangindas isab ha kapatutan manusiya tumagna ha katakabbur duun halawm pikilan sin tau, iban pagmataas ha iban niya dain ha kasundaluan, supaya maanyaya niya in yaun, iban baba-babaun niya in kamulliyahan sin yadtu. Matipun in bunga sin panganyaya kananaman sin sundalu dain ha nakura niya, sahingga tumagad da kuman siya waktu dumihil kaniya dan supaya hikaguwa niya in bu'gat ha ginhawa niya duun ha manga sundalu sin atu mahulug pa duwa lima niya.

Bang in nakura mapatibabaun, in pangamdusan tanuran sin paghulmat paghalga ha kapatutan manusiya, yaun ha puntukan kasampurnaan niya. Iban tantu in nakura nagsusumadja iban sin sundalu niya ha bihaini pagpatibaba iban paghalga ha kapatut, makabaut ha ginhawa malawm paghalga ha kabuhi darajat sin manusiya. Sarta, amu ini in mangdahi ha sundalu niya magpalangay marayaw pa manusiya imatubang kaniya ha pagbunuan.

2. Iban ha Badar timarrang in panghindu ha pagmisuwarat iban paghalga ha pikilan sin kaibanan. In Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) namung pa manga Sahabat niya (Rahimahu Allah): "Pangdihil kamu pikilan kaku, u manga manusiya", sarta namissara na in tarbilang dain ha manga Muhajirin, dain ha Aws, dain ha Khazraj, namissara hi al-Habbab ibn al-Mundzir, iban namissara in kaibanan mapuas dain kanila. Adapun in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pagpindahun niya in dahan niya ha pagbunu tumup pa kiyahulug pikilan sin manga sundalu niya. Iban piyananam niya ha miyamagad kaniya in pagkamanusiya niya iban paghalga ha pikilan niya, iban biyubulansangan niya in di niya babaun in ginhawa niya, iban in siya awn halga ha tumpukan yaun

¹⁴² Kitaa ha kitab hi Ibn al-Qayyim, *Zad al-Maad*, 3/171

¹⁴³ Limpal hi al-Hakim ha kitab *al-Mustadrak* iban siyahhi niya. Damikkiyan, timaayun kaniya hi adh-Dhahabi, 3/20. Kitaa rai sab in kitab *Hamish Zad al-Maad*, 30/171

sin kasundaluhan, sibu da ha kusug baran niya atawa kusug sin akkal niya. In yadtu, kamahangan natu na kakitaan taga lugal ha tumpukan sin manga kasundaluhan ha masa bihaun.

In kanakuraan sin kasundaluhan, di nila paluhayun ha manga awn mabaya hibissara in dumihil sila pikilan, na adakala kumugdan mapatut agarun ha jimajatu kahalalan. Sagawa, in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) dumungug iban sumukat himumungan, halgaan niya in pikilan, mahuli paamuhun niya in dahan ha pakaradjaan ha tatkala awn kakitaan niya kasabunnalan ha pikilan yaun. Dain hayan, kananaman sin dain ha hansipak sin pikilan, sin in hiyulug niya pikilan hiyahalgaan, diyurungug iban piyapakay. Adapun, bukun in kalimayahan ha pikilan makagaus sadja kaw magbissara, sagawa in kalimayahan ha pikilan, makalawag kaw tau dumungug ha bissara mu, manghalga ha pikilan mu iban magad tumabang magpahantang sin hinang mu¹⁴⁴. Awn manga sundalu ha pagbunuan timubu kanila in bihaini sipat, iban nakatayma ha bihaini tarbiya, iban nabiyaksa ha panggayungug ha panindug subay halgaan in pikilan sin kaibanan iban mag-addat bang awn pagsulangan. Di mu sila kakitaan malayngkan duun ha pag-ayurahan sin manga panindug ini, iyaayaran nila iban piyaparihala nila, tiyutukbal nila ha kaibanan in kapatut nila, wala sila naminsana misan pa sulang kanila ha pikilan atawa panindug.

3. Ha waktu pagpabuntul sin manga sapan ha Gazwatul Badar, timarrang in hantang dugaing sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) amuin nagpatampal ha tungud sin tuyu niya magpakuyag ha sundalu niya, pagtukbal niya sin kaadilan kanila, iban pagpalindug niya sin kapatutan misan pa tuminggil ha ginhawa baran niya. Piyaluhay niya ha hambuuk sundalu in pagdawhat ha kisas duun ha nakura agad in baran niya, biya sin jimatu limabay in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) kan Sawad ibn Gaziya (Rahimahu Allah) ha waktu in siya nakaguwa dain ha sapan. Siyudlat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in tiyan niya sin sanga kahuy iban pamung: “Pagpabuntul kaw, ya Sawad.”¹⁴⁵ Laung hi Sawad: ‘Ya Rasulullah, kiyapasakitan mu aku, iban piyara kaw sin Allahu Ta’ala ha kasabunnalan, pabausa aku’ – hatiniya, tanama kaku in ginhawa mu sahingga makabaus aku. Biyukisan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in tiyan niya iban pamung: “Baus na kaw.” Giyulgul siya hi Sawad (Rahimahu Allah) iban siyum in tiyan niya. Namung in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): “Unu in nangdahi kaymu limaku bihaini, ya Sawad?” Simambung in Sawad (Rahimahu Allah): ‘Ya Rasulullah, dimatung na in biya sin kita mu – hatiniya tempat sin kamatay iban kasabil. In kabayaan ku, in kahinapusan waktu ku di

¹⁴⁴ Kita ha kitab hi Muhammad Tahir ibn ‘Ashur, *Maqasid as-Shari’ah al-Islamiyyah*, 127

¹⁴⁵ Ibn Hisham, *as-Siyrat an-Nabawiyat*, 2/266-267; iban Ibn Hajar, *al-Isaba*, 3/148

kaymu, makaraggut in pais ku pa pais mu.' Nanginduwa kaniya in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) sin karayawan iban imiyan kaniya marayaw.

Yari pangitaan ha nakura timayma sukat makaajayb dain ha hambuuk sundalu niya, iban nag-us-us timanam ha supaya makadawhat kisas dain ha ginhawa niya. Di mu siya ini kamasahan misan hangka adlaw gumindas ha kapatutan manusiya, sibu da ha manga sundalu niya atawa ha manga kuntara niya. Yari ra isab in sundalu kita sin duwa ina mata niya in paglaggu sin nakura niya ha kaadilan iban pag-angkat ha ini pa tempat mataas, kakitaan duun ha pagparagbus ha kakahinang, nakabutang ha pagkatau sin nakura niya. Di mu siya ini kakitaan, misan ku'nu, lumanggal ha kiyatarbiya kaniya misan pa ha waktu sin pagdaug atawa pagtaymbabaw sin kuyag ha pardaungan.

HIKADUWA: Manga kajarihan manusiya awn parsugpatan pa kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) mag-ayura ha manga bihag:

1. Kiyagausan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) namihag kapituwan kausugan ha pagbunu. In manga sila yadtu bukun sila hat bihag, sagawa manga daruhaka ha pagbunu, bang ha bahasa ba'gu.¹⁴⁶ Iban awn sila liyabayan hinang paminsana ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), iban panulay pamunu kaniya, damikkiyan pagduy kaniya dain ha hula niya iban pamuhinga ha kamatauran dain ha Sahabat niya – sahingga miyatay in kaibanan dain kanila ha bu'gat sin paminasa – karna in sila nanayma ha da'wah sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). Misan bihadtu, ha waktu timaymbabaw in gaus sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) kanila, iban nahinang sila bihag halawm duwa lima niya, wala siya nakabunu dain ha kapituwan yadtu malayngkan duwang katau, ha parsababan ha salsila timuput sadja kanila iban kaagi pagda sin duwa bihag yadtu ha manga tau ba'gu pa jimatu in bunu.
2. Iyupiksa sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in manga bihag. Tiyukbal niya sila pa manga Sahabat niya iban wiyasihatan niya in manga Sahabat niya tungud kanila sin karayawan. In wasihat niya (Salallahu Alayhi wa Sallam) ini, aturan iban wasihat saplag ha tungud sin manga bihag. Iban in siya – way pagduwa-ruwa – simakup pa katan tibayhuan marayaw; paghulaan, pagkaun iban palangay kaagi kanila. Unu-unu kulang ha hambuuk dain kaniya, mabilang siya kulang ha karayawan palangay sin kiyawasihatan.

Iban ha supaya makagausan in manga sahabat mag-upiksa ha manga bihag, kiyanat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in manga bihag kanila.

¹⁴⁶ Kitaa ha kitab hi al-Gazali, *Fiqh as-Siyrat*, 237

Nagbayta hi Imam al-Baydawi ha tafsir niya: ‘Pagpaalupun in bihag pa Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam), mahuli hitukbal niya pa kaibanan Muslim iban baytaan niya parayawa in kaupiksa kaniya.’¹⁴⁷ In ini namayta sin in manga bihag yadtu piyahula sila sin manga sahabat ha kabayan nila.¹⁴⁸ Atawa, manjari in masjid amuna in tempat piyagbutangan kanila.

Sarta kiyalukis sin salsila in mataud panaksi sin manga bihag yadtu:

Hikaisa – Abu Aziz ibn Umayr, hambuuk dain ha manga bihag, imiyan siya: ‘Kiyabutang aku ha jumlahan sin manga Ansar. Timaykud mayan kami dain ha Badar, apabila sila umalup na pa pagkaun nila adlaw iban dum, pabiddaun nila aku labay ha pagdihil kaku ruti (hatiniya, sarayaw-rayaw pagkaun duun kanila). In kaunun nila hulma, bihaini in hinang nila karna ha wasiyat kanila sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) tungud ha bihag. Wayruun makabutang pa lawm lima sin hangkatau dain kanila tingian ruti in di niya magtuy hidihil kaku. Lumuman aku sarta hibalik ku kaniya, mahuli hibalik niya ra kaku ha di niya na misan ulinan.’¹⁴⁹

Hikaduwa – Abu al-As ibn al-Rabi’, hambuuk da isab dain ha manga bihag, nagbayta siya: ‘Kiyabutang aku ha jumlahan sin manga Ansar, tiyungbasan sila sin Allahu Ta’ala karayawan. Apabila kumaun na kami dum atawa adlaw, paagun nila aku labay ha pagdihil kaku ruti, sarta in kaunun nila amura hulma. In ruti diyara nila hangkatiyu da, hulma in lutuanan nila. hingga, bang in hangkatau awn makabutang pa lawm lima niya ruti, hitukbal niya magtuy ini kaku.’¹⁵⁰

Hikatu – In hi al-Walid ibn al-Walid ibn al-Mugira namayta sin biya da ha yadtu, sarta giyanapan niya: ‘Dahun nila kami ha sasakatan nila sakali in sila magpanaw.’¹⁵¹ Hatiniya, in bihag kimukura, ampa in sahabat nagpapanaw imuusal sin siki niya. Dain di ini pamintangan katu taniyu ha manga pagsaksi ini sin manga bihag, in manga Sahabat piyalalabi nila in manga bihag ha kakaun marayaw. Mahuli, bukun hat nagsibu in manga Sahabat iban sin manga bihag nila ha pagkaun, gamman dirihil pa pa manga bihag in sarayaw-rayaw pagkaun kabakan, in kakaun mangi amuna in makapin ha manga Sahabat. Damikkiyan, in manga bihag piyaagad ha manga sasakatan, ampa in

¹⁴⁷ Kitaa ha kitab hi al-Baydawi, *Tafsir al-Baydawi al-Matbu’ Ma’a Hashiyat Muhyiddin Zadahu*, 4/588-589

¹⁴⁸ Kitaa ha kitab hi as-Shami, *Subul al-Huda wal Rashad*, 3/99-100. Nasabbut niya na in hi Ummul Mu’minin Sawda (r), kita niya hi Suhayl ibn Amar ha bay sabab hambuuk siya nabihag nasaggaw ha Badr. Kitaa ra isab in kitab hi al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/118

¹⁴⁹ Kitaa ha kitab hi Ibn Hisham, *as-Siyrat an-Nabawiyat*, 2/288. Nagbayta hi al-Zarakani ha kitab *Sharh al-Mawahib*, 1/538: “Nagsabda hi al-Hafidh al-Haythami: in Isnad niya Hasan”.

¹⁵⁰ al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/119

¹⁵¹ al-Waqidi, biya sin nakauna.

manga sahabat nagpapanaw. In ini, agad mahunit kahagarun sin magbabassa salsila sin manga bunu ha timpu nakauna iban timpu bihaun, karna kaingatan nila bang biya'diin ha kahalan yan gindasan in sababa-baba na dagbusan sin kapatutan manusiya. Damikkiyan, maasag duun in dugu sin manusiya, hidusdus in kamaruwan niya, sahingga mapapas sin mga bunuh yan in katan sin kapatutan manusiya. Marayaw tuud bang awn malawag dumihil pa manga bihag kakaun atawa hulaan. Unu baha in mapikil mo ha tungud sin siya magpalabi ha bihag niya dain ha ginhawa niya ha unu-unu na duun halawm lima niya dain ha pagkaun iban sakatan.

3. Riwayat hi Abdurrazak ha biyaktulan kitab kissa in kissa tungud ha ulung pa manga bihag, nagbayta siya: 'Ha waktu nabihag in Abbas ha adlaw Badar, diyungug sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in aluhuy niya sarta in siya yadtu giyagapus, wala nakatug in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) sin dum yadtu, wala da isab siya diyatungan karu. Kiyasayuhan siya sin hambuuk Ansari, laung niya: 'Ya Rasulullah, wala kaw nakatug dain sin kabii.' Sambag sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): "Hi Abbas kiyasakitan sin gapus, amu yadtu in wala nagpatug kaku." Laung sin Ansari: unu di ka aku madtu ha supaya katugutan ku kaniya in gapus niya?" Sambag sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): "Bang kaw mabaya hinanga ha karna sin ginhawa ku." Miyadtu na in Ansari, tiyugutan niya na in gapus kan Abbas, sahingga dimayaw na in parasahan iban nakahali na, nakatug na ra isab in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam).¹⁵² In ini paghalga sin nakura sin kasundaluhan ha manga bihag; hawnu na in nagpikilan ha manga bihag iban kahalan nila bihaun, sarta in sila halawm manga bilanggu, piyagbabayaan sin kasundaluhan bukun dain ha nakura?
4. Dain ha tibayhuan sin parsugpatan pagkamanusiya ha bunu ini, ulung sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa kaanakan babai sin manga bihag iban paghaatay kanila. Sahingga bunnal tuud, biyu'luy sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in hambuuk bihag ha wala siya kimawa hangsulag unu-unu dain kaniya bilang ulung ha manga anak niya babai. Limpal hi Imam al-Waqidi, sanad dain kan Said ibn al-Musayyab, namayta siya: 'Limaya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) dain ha manga bihag ha adlaw Badar hi Abu Izza Amr ibn Abdullah ibn Umayr al-Jamhi. In siya magtatarasul, sarta limaya siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha waktu siya namung pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): 'Awn aku lima anak babai wayruun hangsulag unu-unu kanila. Sadakkahi aku ha tungud nila, ya Muhammad.' Ha tungud yadtu, piyalimaya na siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam).¹⁵³

¹⁵² Abdurrajjak, *al-Musannaf*, 5/353

¹⁵³ al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/110-111

5. In hi Suhail ibn Amr dain ha manga kapala sin Quraysh, kiyainngatan niya mayan in pagguwa sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha supaya saggawn in baanan barang sin Quraysh, timindug siya ha hadarat nila namulansang iban nagduy kanila gumuwa umatubang ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). Mahuli, nagdagpak mayan in duwa sapan sin kasundaluhan ha Badar, nakaagad siya ha manga nabihag. Namung in Umar ibn al-Khattab (Rahimahu Allah): ‘Ya Rasulullah, laruta na in manga ipun niya ha supaya di na siya makatindug mamulansang sulang kaymu salama-lama.’ Namung in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): “Di ku siya panghinang-hinangan karna panghinang-hinangan da isab aku sin Allahu Ta’ala misan pa aku Nabi. Iban, muramurahan tumindug da siya ha panindug di muna siya kahukawan.”¹⁵⁴

Hawnu na in makapamung bihaini dain ha kanakuraan sin manga pagbunu ha adlaw ini, atawa ha manga nakauna adlaw? Adapun in panagnaan paglumbalumbaan sin kanakuraan ha hina’buan sin pagdaug amuna in pagpawli, labi luba na ha manga nagtayakkup imatubang kanila. Sagawa, in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) piyatarang niya ha hinang, sin sabunnal in kuntara misan unu pa in kaawnan sin panguntara niya, masi ra siya manusiya awn kapatut. Di manjari lumiyu ha manga hinaran pagkamanusiya, ayaw pasakitan iban binsanaun, sagawa – biya sin limabay paglilay – mulliyahun iban angkatun in tiyampatan sin pagkamanusiya, misan pa in kaawnan sin manusiya yan dain ha jumlahan kanakuraan sin manga kuntara nagtatayakkup maminsana ha manga Muslimin, ba’gu siya nabihag.

Agad ha pag-angkat sin kamulliyahan manusiya, kakitaan natu in manga fuqaha naglang panghinang-hinangan misan hangsulag da dain ha manga kuntara.¹⁵⁵ Bayta hi Imam al-Zamakhshari: ‘Wayruun pagsulangan ha kaharam tungud pa panghinang-hinangan in baran sin manusiya, sarta nalimpal in manga habar ha paglang tungud ha ini sampay pa iru panhut.’¹⁵⁶

6. Wala natuput in pangupiksa sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban na sin manga Muslimin ha manga bihag duun ha matawag kagunahan tuud pa kabuhi, gamman kakitaan natu in Rasulullah Karim (Salallahu Alayhi wa Sallam) hiyahalgaan niya sampay in panamung sin bihag. Ha Sahih al-Bukhari, riwayat dain kan Jabir (Rahimahu Allah), nagbayta siya: ‘Ha waktu piyaalup na in Abbas pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha adlaw Badar, wayruun badju sin Abbas, liyawagan siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) mabadju. Kita nila in tamungun sin Abdullah ibn Ubay sumarang kaniya,

¹⁵⁴ al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/107 iban as-Shami, *Subul al-Huda*, 4/107

¹⁵⁵ Ash-Shafii, *al-Um*, 4/245

¹⁵⁶ Az-Zamakhshari, *al-Kashshaf ‘an Haqaiq at-Tanzil wa ‘Uyun al-Aqawil fi Wujuh at-Ta’wil*. Tahqiq: Muhammad as-Sadiq Qamhawi (Egypt: Sharikat Maktabat wa Matba’at Mustafa al-Babi al-Halabi, 1392), 2/435

na piyasu'lug na sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in tamungun kaniya, damikkiyan hiyubu da isab sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in badju siyusu'lug niya ampa dihil kan Abbas.¹⁵⁷ Biya da isab sin nasabbut, kiyariwayat na in Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) tiyamungan niya in kaibanan bihag dain ha panamung niya.¹⁵⁸

7. Dain ha dugaing kahalan, dain ha mga kahalan tungud parsugpatan manusiya mulliya pa manga bihag, amuin nasabbut hi Imam al-Waqidi. Hi Khalid ibn Hisham ibn al-Mugira simud siya iban hi Umayya ibn Abi Hudhayfa ibn al-Mugira – in sila duwa dain ha manga bihag¹⁵⁹ – pa bay hi Ummu Salama (Rahimahu Allah) – damikkiyan sila karuwa lahasiya hi Ummu Salama. Kiyaingatan mayan hi Ummu Salama in habar tungud kanila, miyanaw siya naglag ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam). Mahuli, kiyalawagan niya ha bay hi Aisha (Rahimahu Allah). Biyaytaan niya: ‘Ya Rasulullah, in anak sin amaun ku, simukat sila in pasurun ku sila pa bay, sarta taymaun ku sila tibaw, iban lanahan ku in u nila, iban husayun ku in buhuk nila. Adapun, di aku mabaya huminang sin manga yadtu sahingga tugutan mu aku.’ Namung in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): “Wala aku himukaw ha hangsulag dain ha manga yadtu. Hinanga ha manga yadtu unu-unu na in matampal maamu kaymu.”¹⁶⁰

Ajayb in pagmulliya ini tungud pa bihag, amuin miyabut na pa had in pag-amulahi kanila, biya'na sapantun tibaw, husayun in buhuk nila iban lanahan. Awn pa baha dugaing parsugpatan manusiya pa bihag ha bunu makasuuk pa biya sin yari?

8. Dimatung mayan in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) pa Madina iban sin manga bihag, kita natu in dugaing na isab dagbus dain ha tibayhuan parsugpatan manusiya iban sin kuntara magbubunu. Timbang niya in mara sin tiyap-tiyap bihag iban kagausan niya, sarta hisiyu-siyu in miskin iban wayruun pangalta, piyalimaya niya ha wayna ganti hitungud kaniya.¹⁶¹ Damikkiyan, awn dain kanila limaya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) bilang pagmulliya ha ama niya nagmuslim, biya kan Wahb ibn Umayr al-Jamhi limaya niya bilang paglaggu kan ama niya ha waktu ini nagmuslim.¹⁶² Nasabbut hi Ibn Kathir (Rahimahu Allah) na in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam),

¹⁵⁷ al-Bukhari, *Sahih al-Bukhari al-Matbu' ma'a Fathi al-Bari li Ibn Hajar*, 6/144 (3008).

Kibayta, ha sabab ini, piyasu'lug sin Rasul (sas) in badju niya kan Abdullah ibn Ubay miyatay man ini misan pa in siya dayn ha manga Munafiqin dakula.

¹⁵⁸ Kitaa ha kitab hi Salih as-Shathri, *Huquq al-Usra fi al-Islam (Bahath Manshur fi Mawq'i al-Islam al-Yawm bi Internet)*, 7

¹⁵⁹ Kitaa ha kitab hi as-Shami, *Subul al-Huda wal Rashad*, 4/118

¹⁶⁰ Kitaa ha kitab hi al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/118-119

¹⁶¹ Kitaa ha kitab hi al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/129 iban 138

¹⁶² Kitaa ha kitab hi al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/127

mataud in biyu'luy niya dain ha manga bihag ha wayruun na ganti tiyungud kanila. Dain kanila hi Abu al-As ibn al-Rabi' al-Umawi, hi al-Muttalib ibn Hantab al-Makhzumi iban hi Sayfi ibn Abi Rifaa.¹⁶³

Awn dain kanila in maingat magbassa iban magsulat, hinang panglukat sin kalimayahan nila in manghindu in tiyap-tiyap hambuuk dain kanila hangpu kaanakan sin manga Muslimin sin pagbassa iban pagsulat.¹⁶⁴ In ini nanunjuki ha paghulmat ha bihag, iban pag-angkat sin pagkatau niya iban pagmulliya sin pagkamanusiya niya, karna misan pa siya bihag, in siya guru, huhulmatun pag-aaddatan. Ha dugaing pangita, in ini nanunjuki pa paghulmat sin Islam pa ilmu iban pagtuyu ha pagpasaplag kaniya ha antara sin manga Muslimin.

Adapun hisiyu-siyu dain ha bihag dayahan makagaus, piyapagpalukat sila sin Rasulullah (saw). Dain di, kapayuhan natu in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), kiyawaan niya lukat alta in amaun niya hi Abbas - sabab lamud siya dain ha manga bihag, labi dain ha nagkakawa niya dain ha kaibanan manga bihag, ha supaya di niya siya kadapitan sabab amaun niya. In manga nakabihag kan Abbas, piyangayu nila ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in palimayahun na siya ha wayna paglukat, sagawa in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) di mabaya ha bihadu, sampay namung siya, ayaw niyu siya kapini misan hambuuk dirham.¹⁶⁵

Bihaini in kaadilan iban pagmulliya pa manusiya, wayruun pagdapit ha mapuuk atawa paglaug ha malawak. Bunnal tuud kiyakitaan natu di bang biya'diin iyayura sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in manga bihag miskin sin pag-ayura pagkamanusiya maulung dimara sin tibayhuan pagmaap biya sin ha pag-ig ha pagbayad lukat, sagawa piyataud niya in sukat ha lukat ha amaun niya dayahan nabihag.¹⁶⁶

Ha bihaini siya, byutangan niya uupihan suntuan sin hisiyu-siyu na ha ulihan niya, ha pagpabuntul, pagpa-adil, pag-ulung iban pagmulliya sin pagkamanusiya. Nagparman in Allahu Ta'ala tungud kaniya:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾

“Wala namu kaw piyara malayngkan bilang rahmat pa katan piyapanjari.”
(Qur'an, 21:107)¹⁶⁷

¹⁶³ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Al-Bidayat wa an-Nihayat*, 3/328

¹⁶⁴ Kitaa ha kitab hi as-Shami, *Subul al-Huda wal Rashad*, 4/104-105

¹⁶⁵ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Al-Bidayat wa an-Nihayat*, 3/328

¹⁶⁶ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Al-Bidayat wa an-Nihayat*, 3/299

¹⁶⁷ al-Anbiya' (21:107)

9. Damikkiyan ha kahalan pagmura salaggu-laggu imanud dain ha manga kalihalalan luuy iban ulung sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), kakitaan duun ha waktu piyara sin manga tau Makkah in lukat ha manga bihag nila. Nagpara ra isab hi Zaynab bint Nabi al-Mustafa (Salallahu Alayhi wa Sallam) – ha waktu yadtu ha Makkah siya – hipaglukat ha bana niya bihag hi Abu al-As ibn al-Rabi'. Piyara niya lamud ha lukat in hukut liug niya, amuin hiyaddiya kaniya hi ina niya Khadija (Rahimahu Allah) ha dum natiyaun siya kan Abu al-As. Kita mayan in hukut liug sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), imulung siya kan Zaynab sin ulung nakalandu. Biyaytaan niya in manga Sahabat niya, bang baha taymaun niyu limayahun kaniya in bihag niya iban hi balik niyu kaniya in alta piyanglukat niya? Namung in manga Sahabat, huun ya Rasulullah. Sarta limaya nila hi al-As iban biyalik nila kan Zaynab in alta niya.¹⁶⁸

Bidda hantang pagkamanusiya iban ulung, kasi iban lasa, ha kahalan ini amuin hangkatiyu da in nakabassa kaniya, mahuli wala da siya himuka bilang suntuan pangawaan pangadjian kakahinang ha kahalan biya sin yaun. Ulung timaymbabaw ha anak babai miskin, amuin nagpara piyanglukat ha bana niya haddiya sahalga-halga duun kaniya, haddiya dihil hi ina niya – miyatay na, ha duman sin pagtiyaun niya, manunjuki sin wala siya nagmilik hangsulag alta dugaing. Sagawa, nalugus siya sin kahalan maghajat hipara niya paglukat ha bana niya in haddiya mahalga nagdara panumtuman kan ina niya, iban pagtiyaun nila iban bana niya. Kiyakitaan mayan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) in hukut liug yaun, kiyatumtuman niya in ina sin manga bar-iman, hi Khadija (Rahimahu Allah), ampa awn lugal niya nakabibidda ha ginhawa sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), ha kabuhi iban kamatay. Damikkiyan, kiyananaman niya in kahalan sin anak niya kanungnungan, imulung siya landu ulung pa anak niya, misan pa bihadtu piyangayu niya ha manga Sahabat niya in hibalik nila pa anak niya in hukut liug iban limayahun nila kaniya in bana niya nabihag. Mahuli nag-us-us sila ha pagsambag ha supaya maparagbus in kabayaan yadtu sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam).

10. Hi an-Nadar ibn al-Harith dain ha jumlahan sin manga Kafir Quraysh sataud-taud pangufur, pangalu, paminsana, panganyaya iban paninggad ha Islam iban manga Muslimin. Nabihag mayan siya ha adlaw Badar, biyunu siya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) karna sin manga limabay paminsana niya mataud, iban pagdaruhaka nahinang niya pa hak sin Islam iban manga Muslimin ha wala pa in bunu. Misan bihadtu, nakaingat mayan in taymanghud babai sin nabunu ini ha hal sin pagbunu kaniya, limapal siya tarasul ha

¹⁶⁸ Abu Dawud, **Sunan Abi Dawud**, Kitab al-Jihad, Bab fi Fidai al-Asir bil Mal, 3/62 (2692); iban kitaa in ktab hi as-Shami, **Subul al-Huda wal Rashad**, 4/108; iban al-Waqidi, **al-Magazi**, 1/130-131

pagbunu ha taymanghud niya; kiyabayta sin in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha waktu simamapay mayan kaniya in tarasul ini, namung siya: “Bang sadja simampay kaku in tarasul ini ba’gu siya nabunu, tantu limayahun ku siya”, hatiniya tantu ampunun ku siya iban hibu’luy ku siya.¹⁶⁹

Biya sin tibayhuan ini sin rahmat, awn tibayhuan dugaing makawa ta suntuan dain ha Nabi Mulliya, amuin simahaya ha pasalan niya in langit sin Badar, timampal matarrang ha waktu piyanglang sin Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam) in pagbunu ka al-Harith ibn Amir ibn Nawfal. Sagawa, pyaglanggal siya sin hambuuk usug ampa di niya kakilahan hi al-Harith, sakali biyunu na niya. Simampay mayan in habal pa Nabi Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam), namung siya: “Bang mu siya piyaglanggal ba’gu kabunu mu ini kaniya, tantu pasaran mu siya ha manga kaasawahan niya.”¹⁷⁰

Sabunnal in siya Nabi Matawkasi Mulliya, wala siya nalupa tungud kahalalan sin kababaihan sin manga kuntara niya, karna rahmat iban ulung kanila. Awn dain ha manga bihag yadtu, nabuhi ha paminsana pa Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) iban mamunu nagwawayang sin puddang ha alupan niya. Misan bihadtu, in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) masi ra maulung kanila, pipikil niya in kaanakan nila iban kaasawahan nila. Kabayaan niya mabuhi in kuntara niya bilang rahmat ha manga asawa niya. Biya sin ulung ini in kakitaan natu ha manga wasihat niya, paglang niya bunuun in kaanakan sin manga mushrikin iban kababaihan nila.

Gamman In rahmat ini sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) limatag sahingga simakup sampay pa manga manuk-manuk halawm sin pugaran niya, wala niya tiyugutan maanyaya in manuk-manuk sin hangsulag dain ha sundalu niya. Hambuuk waktu in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha tulakan iban sin manga Sahabat niya. Nakakita in sahabat niya manuk-manuk halawm pugaran iban manga anak niya. Kimawa in hambuuk dain kanila anak sin manuk-manuk. Mahuli dimatung in ina manuk-manuk nagkarukkaan, namung in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): “Hisiyu in nagpakarukkaan ha ini tungud ha anak niya? Balikan niyu in anak niya kaniya.”¹⁷¹

Unu rahmat yadtu in limangkum ha manuk-manuk supaya hikakabtang sin Rasul Mulliya dain ha ulung niya in kabtangan: “Hisiyu in nagpakarukkaan.” In ini, ha pangatud sin nakura ganarul amuna in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) karukkaan, karukkaan in kawaun in anak sin manuk-manuk

¹⁶⁹ Kitaa ha kitab hi Ibn Kathir, *Al-Bidayat wa an-Nihayat*, 3/306

¹⁷⁰ Kitaa ha kitab hi al-Waqidi, *al-Magazi*, 1/81

¹⁷¹ Abu Dawud, *Sunan Abi Dawud*, Kitab al-Jihad (2675)

dain ha pugaran niya, karna ina siya, magkarukkaan ha hal yadtu. Amuna ini in nakura sin kasundaluhan bayng ulungun kananaman niya in sakit sin manuk-manuk nakawa in anak niya, sahingga diyaak niya in manga sahabat niya hibalik nila in anak manuk pa lugal niya, unu rahmat (ulung) in bihadtu. Unu sipat hidagbus mu ha ini, apabila mu bandingun pa silawak sin manga kababaihan kiyalalawaan anak sarta in sila yaun kikita nila in kaanakan nila biyubunu atawa nabibihag, atawa nalawa in habal kanila, wayna pangingat tungud kanila; ha wayruun kalagan nila atay malunuk umulung kanila, numanam ha manga kiyananaman nila, kasakitan ha manga sakit nila iban nimanam ha karukkaan nila.

Mahuli: In manga ini suntuan pa manga tibayhuan pagkamanusiya amuin timarrang ha Badar dain ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), sibu da ha antara niya iban sin sundalu niya atawa iban sin kuntara niya. Sa, misan pa siya dimihil katu taniyu hantang tungud pa kaagi parsugpatan mulliya dain ha Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha Badar, adapun in siya suntuan manahut da ha hantang parsugpatan manusiya sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha katan pagparrang niya. Ampa, in pagparagbus ha hinang labi makusug dalil dain ha baran sin undang-undang atawa sara, karna in sara tiranan sadja, ampa in pagparagbus amuna in kamaksuran. Damikkiyan, in kamatauran diyara sin kasara-saraan manga nyukilan malingkat, sagawa in siya kamawmuhan malanggal iban kalupahan ha waktu maawn na in pagpapanaw kaniya iban dumatung na in hajat ha pagparagbus kaniya.

In manga ini bahagian tibayhuan kakahinang dain ha sira sin Nabi al-Mustafa (Salallahu Alayhi wa Sallam), dimihil katu taniyu pamanding bukun sadja ha parsugpatan parmanusiyaan sin Islam ha kahalan bunu, sagawa ha parsugpatan parmanusiyaan sin Islam ha katan kahalan. Ha pasalan yadtu, hisiyu-siyu in nanghulmat ha manusiya ha bunu ha tatkala in siya atu banta mamumunu, labi subay awnun niya in sataud-taud panghulmat iban pag-addat kaniya ha kahalan jahitra iban pagtulung-tabang. Allahu Ta'ala in magdirihil tawfiq.

KATIKMURAN

Ha kahinapusan sin pangusisa ini, mabaya ku hawpuun pa paglukis sin labi matampal ha unuunu na naabut ku dain ha pangadjian mahalga, biya'na sin manga sumunu ini:

1. In Sara Parmanusiyaan Liyubangsa, nabilang siya lalapalan ba'gu limahil, sumibu bang bandingun pa manga aturan timitindug na ha manga hukuman sin Shari'ah Islamiyyah amuin nangatasi ha kapatut sin manusiya ha waktu pag-atubangan sanjata dain pa ha labi 1400 tahun na limabay.
2. In kariasali ha parsugpatan sin ummat Islam pa ummat kaibanan, amuna in kasajahitraan. Adapun in bunu ha Islam tumindug bang siya landu kagunahan, iban di siya jumatu malayngkan pagpa'gang sin paminsana, atawa pagpalihala ha kapatut, atawa pagsalamat ha kalimayahan sin agama. Ku'nu-ku'nu tumindug in bunu ha bihaini sapantun, in kamulliyahan sin tiranan nawajib maparihala, iban in lawang sin kamaruwan iban pangaddatan maupiksa.
3. In sahalga-halga manga aturan timindug kaniya in Sara Kaluagan Liyubangsa ha Islam amuna in pagtibuuk sin manusiya, iban pagtulung-tabang ha marayaw, pagpatiag, kalimayahan ha aqida, kaadilan, iban pagsibu ha hinang sarta sin pamaruli ha pangaddatan. In manga aturan ini simandig ha manga lukisan dain ha Qur'an iban Sunnah, iban dain ha Adat kikalal wala dimurugtul pa lukisan sara.
4. In pangaddatan, awn siya lugal nakabibidda ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Biya sin kawajib ha pagparuli sin pangaddatan ha parsugpatan sin siyulagan manusiya, ha parsugpatan sin kahula-hulaan nawajib in labi pamawgbug iban pangagad ha pangaddatan.
5. In pagpayu ha ginhawa, damikkiyan awn halga nanunggali ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam. Wiyajib sin Islam in pangaput sin hula ha pagpayu ha ginhawa, iban pagbakkas niya ha pagparagbus ha Sara Liyubangsa iban ha pagsugpatan niya iban sin manga hula dugaing.
6. In Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam manjari siya iyanun bilang tibuukan sin manga aturan sara nagmaksud ha maupiksa in manusiya iban maparihala in manga kapatut niya ha waktu pag-atubang sanjata.

7. Simampay aku naglilay sin awn duwa parakala matampal ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam, amuin:
 - In bunu natuput siya ha kahalan bang landu tuud siya kagunahan
 - Iban kagunahan in jumatu halawman niya subay timitilik ha kahalan sin manusiya, hatiniya naghahalga ha pagkamanusiya sin manga tumpukan limalamud kaniya.
8. Tiyaas sin Islam in darajat sin pangaddatan, ha pangila kaniya bilang hinang mahugut, parakala mahalga magbakkas magpabuntul sin laku-tabiad sin siyulagan manusiya iban kiyumpulan, ha jinis kahalan iban hal-hiyuwal, labi luba na ha waktu manaymbabaw na in suwara sin sanjata, iban malikubbu na in suwara sin sara iban undang-undang. Ha waktu tumulahad in pangunahi sin pangaddatan, maparihala in kapatut iban manaymbabaw in martabat sin manusiya duun ha manusiya, iban umangkat in darajat sin kamulliyahan niya. Amuna ini in panindug kaluagan ha kajarihan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam.
9. Napasawa ku in pamuspa madawhat sin hawl iban kiyugdan ha bunu, iban kaagi sin pagsugpatan pagkamanusiya nawajib subay hitukbal. Dain ha yadtu, di manjari ha Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam in mamunu hawl atawa maminasa kaniya, damikkiyan di da isab siya manjari pasaran kiyasakitin ha wayruun lunas atawa ubat.
10. Biya da isab sin kapatarrang ku ha kapatut sin manga bihag, ha panagnaan niya amuna in wasihat sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), ha sabda niya: “Pagwasihat kaw ha manga bihag sin karayawan.” In wasihat yaun saplag simakup ha katan tibayhuan marayaw sibu da kabtangan iban hinang atawa baran iban pikilan.
11. Biya da isab sin kiyaisarat ku tungud pa kapatut sin bihag ha pagtunay sin manga diyaakan sin agama niya ha waktu kabihag kaniya, iban panglangi ha pagsulay pagpugus kaniya magpinda sin agama niya.
12. Napatampal ku sin in Islam di magpanglaug ha bihag misan pa nanglaug in kuntara ha manga Muslimin bihag yaun kanila.
13. Biya da isab sin kiyaisarat ku tungud pa manga bihag maglanggung, in di manjari butasun in sila hangkaliuran. Di manjari butasun in ina iban anak niya, ama iban anak niya, in magtaymanghud iban na sin kaibanan bihadtu ra in kahalan.

14. Ha tungud kapatutan sin manga bihag, nasabbut ku sin in Islam liyangan niya in manga hinang us-us, amuin manjari jumatu ha kasundaluhan ha sa'bu pagbihag sin manga bihag. Ha waktu ini magjatu in kamatauran hinang bukun kaadilan, iban baymat sin kakahinang bukun mabuntul, ha karna landu kuyag sin daugan iban dugal timubu ha sabab sin bunu, mahuli jumatu in pag-anyaya iban paminsana. Napasawa ku ra isab in kagunahan hibin na ha nakura in pamikil ha parakala sin bihag bukun ha pagbaya sin sundalu, ha supaya mapa'gang in hinang bukun mapatut ha pagkamanusiya amuin manjari hikamudarat ha nabihag.
15. Nasabbut ku in manga pagbaya tiyukbal pa nakura ha parkala sin manga bihag, dain kaniya in pagmaap atawa pabayta hipalukat ha pangalta. Mahuli, nasabbut ku sin awn piyagsulangan sin manga ulama ha tungud mas-ala pagbunu ha bihag, iban napatampal ku in manga kabtangan sin duwa tumpukan. Puas yadtu, piyatarrang ku sin bang timutug in Adat sin hula ha wala pangjarihi ha pagbunu bihag, pamarinta Islam in panagnaan mabaya tuud magparagbus ha adat ini, iban manggayunggung ha ini, karna magpabunnal ha manga kahatulan kapagsawhan, iban karna manunjuki siya pa pagmulliya ha manusiya.
16. Mahuli, nasabbut ku in manga kapatut sin nagkamatay ha pagbunuan, iban sin piyagmatuyuan sin islam ha pagmulliya ha manusiya buhi iban patay. Iban kiyaisarat ku sin dain ha tibayhuan pagmulliya pa manusiya nabunu ha binaybayan sin piyagbunuan, in paghulmat ha bangkay niya, iban paghalga ha kamaruhan niya. Dain ha tibayhuan sin pagmulliya ini in paglang ha panghinang-hinangan in bangkay niya, atawa pagkawa ha u niya dahun dain ha binaybayan sin pagbunuan.
17. Ha karna sin pagparihala ha kamulliyahan manusiya, kabatukan natu in Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam nangdaak ha pagtabun ha bangkay misan unu pa in agama sin nabunu. iban namulansang siya ha di manjari pasaran in bangkay sin nabunu himahantal ha pantayan, bilang pagmulliya ha pagkamanusiya ha sipat niya pagkamanusiya awun kahulmatan kaniya.
18. Iban ha tiranan kapatut sin ra'ayat naghuhula-hula, napatampal ku in Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Islam piyarak niya in piyagbidnaan sin manga magbubunu iban manga ra'ayat, biya sin kaparak niya ha antara sin kalangkapan kasundaluhan iban kalangkapan ra'ayat. Liyangan niya ra isab in paminsana ha kababaihan, kamaasan, kabata-bataan, kaparian, mag-uuma iban sin mapuas dain kanila, biya da isab sin liyangan niya in paglarak ha manga piyaghuhulaan nila, pagtatag-ipunan nila iban sin kaibanan, agad da isab in manga *markaj* nila adat iban pangadji biya sin manga *librari*, lugal paghahasan ilmu iban sin manga dugaing pa.

19. Ha waktu sin manga pagparagbus nalimpal ha Gazwatul Badar, limahil matarrang in tuyu sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha supaya di mahinang in panawagtawag niya ibarat kabtangan sadja, sagawa kabatukan natu siya sabiskay-biskay manusiya magparagbus sin kiyapamung niya iban piyanawagtawag niya. In dalil iban laku-tabiati nagtiyukuhi ha pagpasawa ha manga panindug yadtu amuin piyanawag-tawag niya.
20. Nagpatibaba in Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) ha manga Sahabat niya, sahingga in sakaula-ula hambuuk siya dain kanila, bihaini in bunnal panagnaan parsugpatan pagkamanusiya mulliya mataas, iban sin katan. Iban in pagpatibaba sin nakura pa sundalu niya, kaadilan pa ginhawa niya, iban pag-addat pa kaibanan. Ku'nu-ku'nu kagausan sin nakura pasambuhun in manga yadtu ha kaginhawahan sin sundalu, kiyataan niya ha sundalu niya in martabat hipangdaug ha hawa napsu niya. Sarta di siya maka panganyaya iban di siya makaliyu-lakad ha had sin sara, iban in paghulmat ha kaibanan duun kaniya, ha sataastaas darajat in kasampurnaan niya.
21. In kitaniyu, ku'nu-ku'nu makagaus tumukbal rahmah (ulung) in ginhawa manusiya harap madtu pa panganak sin pagkahi niya manusiya ha jinisan manga hal iban hiyuwal, sabunnal tuud in ini manunjuki paruntungan samata-mata pa Sara Parmanusiyaan Liyubangsa. Manjari di umatap kaniya in baran sin sara ha pangita niya, labiawla na in tungud sin iyaangut niya ha kabuhi hadir, in ini wala kiyasayuhan sin Sara Parmanusiyaan Liyubangsa iban wala kiyajagahan.
22. Ha kaagi sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) mag-ayura sin manga bihag ha Badar, nasabbut ku in mataud ha manga kalihalalan manusiya mulliya amuin nagpatampal sin pag-ayura mulliya nalanggal sin manga bihag dain kaniya: pagpakaun ha manga bihag sin kakaun nakalabi ha pagkaun pagkaunun sin manga sahabat, iban pagpakura nila ha manga bihag ubus in sila manaw na sadja, iban tuyu nila magdihil pa manga bihag tamungun tumup kanila, iban pagbu'luy ha kaibanan bihag kiyaingatan mayan sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam) sin awn sila kaanakan babai kapasaran way makaayuput, bilang rahmat ha kaanakan babai yadtu. Gamman, in pag-ayura ha kaibanan bihag, biya pag-ayura tibaw, sarta tiyugut kanila in paglana ha manga u nila, pagsudlay ha manga buhuk nila, iban pagpahula kanila halawm sin pamaybay nila.
23. Bilang baynat kaluagan, hikabayta natu na in hantang sin rahmat dimagbus ha hinang ha Gazwa Badar landu matampal masawa timitingka, ha katan jinisan sin parsurpatan iban sin kuntara magbubunu sakali nahinang bihag malamma kiyapag-aagihan. Ikaw na, puas hayang, in mamanding bang unu na in kabayaan mu dain ha sarayaw-rayaw parsugpatan iban sampurna pamaruli.

24. In kaagi parsugpatan ini amuin kiyasaksian natu ha Badar, di siya makaliyu dain ha in kaawnan niya suntuan mamandu ha mangusisa pa tempat kimakandi ha tungud parsugpatan manusiya ha manga pagparrang sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam), labiawla ha tungud sin lawak amuin mahasil siya sin manusiya ha sipat niya pagkamanusiya dain ha kamulliyahan sin agama ini. Ha pasalan yan, hisiyu-siyu in manghulmat manusiya ha tatkala in siya kuntara magbubunu nagdara sanjata ha alupan niya, labi siya mapatut hulmatun niya bang siya magkakainagun ha kasajahitraan iban mananabang.
25. Napatarrang ku in manga aturan undang-undang ini ha kapatutan sin manusiya ha bunu, panghindu sin Tuhan Mahasutsi. Hisiyu-siyu in sumulang kaniya makadulapak siya pa duwa kabinsanaan, kabinsanaan dunya, siya na in kabinsanaan tiyatagama jiyajanji ha sundalu nakalanggal sin manga undang-undang piyapanaw kaniya; iban sin kabinsanaan dugaing dain ha hadarat sin Tag-amulahi amuna in Allah (Allahu Ta'ala) ha adlaw akhirat. Gamman, awn da isab kabinsanaan dain ha Tuhan di ha dunya, biya na sin parman sin Allahu Ta'ala tungud ha paminsana sin Tuhan di ha dunya:

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ ﴾

“Unu-unu in kimugdan kaniyu dain ha musiba, ha sabab yadtu sin nausaha sin lima niyu”, (Qur’an, 42:30) iban sabda sin Rasulullah (Salallahu Alayhi wa Sallam): “In manga sila bayng ulungun, kaulungan sila sin Allahu Ta’ala”, in lawan maana ha ini sahi ra isab.

26. Nakatayma in manga aturan Sara Parmanusiyaan Liyubangsa ha Shari’ah Islamiyyah pangupiksa sataud-taud, iban pangatasi sakusug-kusug ha pagpapanaw kaniya, ha karna in siya Sara Tuhan biyaktul sin Tag-amulahi (Allahu Ta’ala). Hisiyu-siyu in lumanggal kaniya bantangan siya sin duwa tungbas – biya sin nalilay limabay. Hikaisa, ha dunya ha lima sin kaput kawasa; hikaduwa, ha adlaw akhirat. In ini mangdahi ha Muslim magbubunu magad ha bitikan ini, karna misan pa siya nakagaus timangkis dain ha kabinsanaan dunya ha kaligap sin nagjajaga atawa kalamma niya, tantu di siya makatangkis dain ha kabinsanaan ha adlaw akhirat.

Salawat sin Allahu Ta’ala iban salam ha Nabi natu Muhammad (Salallahu Alayhi wa Sallam).

Rujukan Kitab

1. Ibn al-Athir, **an-Nihayat fi Garib al-Hadith wal-Athar**. Tahqiq: Tahir Ahmad al-Zawi (Makkah: Dar al-Baz)
2. Ibn al-Qayyim, **Zad al-Maad fi Hadyi Khayri al-Ibad**. Tahqiq: Shuayb al-Arnaut iban manga bagay niya (Beirut: Muassasa ar-Risala, 1405)
3. Ibn Hajar, **al-Isaba fi Ma'rifati as-Sahaba**. (Beirut: Darul Kutub al-Ilmiyyah)
4. Ibn Saad, **at-Tabaqat al-Kubra**. (Beirut: Dar Sadir)
5. Ibn Atiyyah, **al-Muharrar al-Wajiz fi Tafsir al-Kitab al-Aziz**. Tahqiq: Abdul-Al as-Sayyid Ibrahim (Riasat al-Mahakim as-Shar-iiyyat wa as-Shuunw ad-Diniyyat fi Qatar, 1412)
6. Ibn Qudama, **al-Kafi, Hikalima Idisyun**. Tahqiq: Zuhayr as-Shawish (Beirut: al-Maktab al-Islami, 1408)
7. Ibn Qudama, **al-Mugni**. (Riyadh: Maktabat ar-Riyadh al-Haditha)
8. Ibn Kathir, **al-Bidayat wa an-Nihayat, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Abdullah ibn Abdulmuhsin at-Turki (Cairo: Dar Hijir, 1417)
9. Ibn Kathir, **Tafsir ibn Kathir**. (Beirut: Dar al-Fikr, 1401)
10. Ibn Hisham, **as-Siyrat an-Nabawiiyyat, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Adil Ahmad Abdulmawjud iban manga bagay niya (Riyadh: Maktabat al-Ubaykan, 1418)
11. Abu al-Hayyan al-Andalusi, **Tafsir al-Bahr al-Muhit, Hikaruwa Idisyun**. (Beirut: Dar al-Fikir li at-Taba'at wa an-Nashr wa at-Tawji', 1403)
12. Abu Dawud, **Sunan Abi Dawud**. Tahqiq: Muhammad Muhyiddin Abdulhamid (Beirut: Dar al-Fikir)
13. Abu Ubayd al-Qasim ibn Salam, **al-Amwal**. Tahqiq: Muhammad Khalil Harras (Cairo: Maktabat al-Kulliyat al-Azhariyyat, 1396)
14. Abu Yusuf Ya'kub ibn Ibrahim, **al-Kharaj, Hikaunum Idisyun**. (Cairo: al-Matba'at as-Salafiiyyat, 1397)
15. Ihsan al-Hindi, **Ahkam al-Harb Wa as-Salam fi Dawlat al-Islam, Panagnaan Idisyun**. (Damascus, 1993)
16. Ihsan al-Hindi, **al-Islam wa al-Qanun ad-Duwali, Panagnaan Idisyun**. (Damascus: Dar Tallas li ad-Dirasat wa at-Tarjumat wa an-Nashr, 1989)
17. Ahmad ibn al-Husayn al-Bayhaqi, **as-Sunan al-Kubra**. Tahqiq: Muhammad Abdulqadir Ata (Makkah: Dar al-Baz, 1414:)
18. Ahmad ibn Hanbal, **Musnad al-Imam Ahmad, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Doctor Abdullah at-Turki iban manga bagay niya (Beirut: Muassasat ar-Risalat, 1417)

19. Ahmad ibn Hanbal, **Musnad al-Imam Ahmad**. (Egypt: Muassasat Qurtubat)
20. Isma'il Abu Shari'at, **Nadhariyat al-Harb fi al-Islam, Panagnaan Idisyun**. (Kuwait: Maktabat al-Falah, 1401)
21. al-Bukhari, **Sahih al-Bukhari al-Matbu' ma'a Fathi al-Bari li Ibn Hajar**. (Riyadh: Tawzi' ar-Rias al-'Ammat lil-Ifta wa al-Buhuth al-Ilmiyyat bir-Riyadh)
22. al-Baydawi, **Tafsir al-Baydawi al-Matbu' Ma'a Hashiyat Muhayiddin Zadahu**. (Beirut: Dar Sadir)
23. al-Bayhaqi, **as-Sunan al-Kubra**. (Beirut: Dar al-Fikir)
24. at-Tirmidzi, **Sunan at-Tirmidzi**. Tahqiq: Ahmad Muhammad Shakir iban kaibanan (Beirut: Dar Ihyai at-Turath al-Arabi)
25. al-Hakim, **al-Mustadrak ala as-Sahihayn** (Beirut: Dar al-Ma'rifat)
26. ad-Daraqutni, **Sunan ad-Daraqutni al-matbu' ma'a at-Ta'liq al-Mugni ala Sunan ad-Daraqutni**. (Pakistan: Ahadith Akadimi:)
27. az-Zarkashi, Badruddin Muhammad ibn Bahadir as-Shafi'i, **al-Manthur fi al-Qawa'id, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Taysir Faiq Ahmad Mahmud (Kuwait: Wizarat al-Awqaf wa as-Shuun al-Islamiyyat, 1402)
28. az-Zamakhshari, **al-Kashshaf 'an Haqaiq at-Tanzil wa 'Uyun al-Aqawil fi Wujuh at-Ta'wil**. Tahqiq: Muhammad as-Sadiq Qamhawi (Egypt: Sharikat Maktabat wa Matba'at Mustafa al-Babi al-Halabi, 1392)
29. as-Sarkhasi, **al-Mabsut**. (Beirut: Dar al-Ma'rifat, 1406)
30. as-Sa'adi, **al-Mukhtarat al-Jaliyyat min al-Masail al-Fiqhiyat, Hikaruwa Idisyun**. (Riyadh: ar-Riasat al-'Ammat lil Buhuth al-Ilmiyyat wa al-Ifta, 1405)
31. as-Sa'adi, **Tafsir as-Sa'adi** (Jeddah: Dar al-Madani lin-Nashr, 1408)
32. as-Shatibi, **al-Muwafaqat fi Usul as-Shari'at, Ta'liq Abdullah Darraz, Hikaruwa Idisyun**. (Egypt: al-Maktabat at-Tijariyyat, 1395)
33. as-Shawkani, **Fathu al-Qadir al-Jami' bayna Fanni ar-Riwayat wa ad-Dirayat min 'Ilm at-Tafsir, Hikaruwa Idisyun**. Tahqiq: Abdurrahman Umayra (al-Mansurat: Dar al-Wafa lit-Tiba'at wan-Nashr, 1418)
34. as-Sana'ani, **Subul as-Salam Sharh Bulugh al-Maram** (Riyadh: Jami'at al-Imam Muhammad ibn Saud al-Islamiyyat, 1397)
35. at-Tabari, **Tafsir at-Tabari** (Beirut: Dar al-Fikir, 1405)
36. at-Tabari, **Tafsir at-Tabari, Panagnaan Idisyun**. Tahqiq: Abdullah at-Turki (Cairo: Dar Hijir, 1422)
37. al-Gazali, **Fiqh as-Siyrat, Panagnaan Idisyun**. (Egypt: al-Maktabat at-Tijariyyat, 1356)

38. al-Qurtubi, **Tafsir al-Qurtubi, Hikaruwa Idisyun.** (Cairo: Dar as-Sha'ab, 1372)
39. al-Mawardi, **al-Ahkam as-Sultaniyyat, Abdullah Adi al-Jurjani, li Kamil fi Du'afai ar-Rijal, Hikatu Idisyun.**Tahqiq: Yahya Mukhtar Gazawi (Beirut: Dar al-Fikir, 1409)
40. al-Maragi, **Tafsir al-Maragi, Hikaruwa Idisyun.** (Beirut: Dar Ithya at-Turath al-Arabi, 1985)
41. al-Waqidi, **Kitab al-magazi, Hikatu Idisyun.** Tahqiq: Marsiden Joans (Beirut: 'Alam al-Kutub, 1404)
42. Hasan Abu Ghuddah, **Qadaya Fiqhiyyat fi 'Alaqat ad-dawliyyat, Panagnaan Idisyun.** (Riyadh: Maktabat al- 'Ubaykan,1420)
43. Said Isma'il Siyini, **Haqiqat al- 'Alaqat bayna al-Muslimin wa Gayr al-Muslimin, Panagnaan Idisyun.** (Beirut: Muassasat ar-Risala, 1420)
44. Sulayman at-Tabarani, **al-Mu'jam as-Saghir, Panagnaan Idisyun.** Tahqiq: Muhammad Shakur Mahmud al-Haj Amrir (Beirut: al-Maktabat al-Islami, 1405)
45. Sulayman at-Tabarani, **al-Mu'jam al-Kabir, Hikaruwa Idisyun.** Tahqiq: Hamdi ibn Abdulmajid as-Salafi (Mousil: Maktabat al-Ulum wa al-Hikam, 1404)
46. Sharif Atlam, **(Muharrar) Muhadarat fi al-Qanun ad-Duwali al-Insani (Muhadarat bi Unwan Mabadi al-Qanun ad-Duwali al-Insani li Doctor John Baktih), Hikatu Idisyun.** (Cairo: Dar al-Mustaqbal al-Arabi, 2003)
47. Salih as-Shathri, **Huquq al-Usra fi al-Islam (Bahath Manshur fi Mawqi'i al-Islam al-Yawm bi Internet)**
48. Abdulhay Hijazi, **al-Madkhal li Dirasat al-Ulum al-Qanuniyyat** (Kuwait: Jami'at al-Kuwait, 1972:)
49. Abdurrazzaq, **al-Musannif, Hikaruwa Idisyun.** Tahqiq: Habib al- 'Adzami (Beirut: al-Maktab al-Islami, 1403)
50. Abdulgani Abdulhamid Mahmud, **Himayat Dahaya an-Niza'at al-Musallahat fi al-Qanun ad-Duwali al-Insani wa as-Shari'at al-Islamiyyat** (Cairo: al-Lajna ad-Dawlat li Salib al-Ahmar, 2000)
51. Abdulkarim Zaydan, **Nadzarat fi as-Shari'at al-Islamiyyat, Panagnaan Idisyun.** (Beirut: Muassasat al-Risalat, 1421)
52. Abdullah at-Turki, **Tawjihat as-Sunnat an-Nabawiyyat fi Majal at-tashri' al-Harbi, Bahath Manshur fi Majallat al-Asalat, al-Multaqa as-Sadis.** (Talmasa, Algeria: Ashar lil Fikri al-Islami, 13/10/1402)
53. Ali al-Haythami, **Majma' Az-Zawaid wa Mamba' al-Fawaid.** (Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi, 1407)

54. Umar al-Ashqar, **Tarikh al-Fiqh al-Islami, Hikatu Idisyun.** (Kuwait: Maktabat al-Falah, 1413)
55. Malik ibn Anas (al-Imam), **al-Muwatta, Hikapitu Idisyun.** (Beirut: Dar an-Nafais, 1404)
56. Malik ibn Anas (al-Imam), **al-Mudawwanat.** Tahqiq: as-Sayyid Ali ibn as-Sayyid Abdurrahman al-Hashim (Tubi'at 'ala Nafaqat as-Shaykh Zayid Rais ad-Dawlat al-Imarat al-Arabiyyat, 1422)
57. Muhammad Abu Zahrat, **Nadzariyyat al-Harb fi al-Islam.** (Egypt: al-Majlis al-A'la li as-Shuun al-Islamiyyat bi Wizarat al-Awqaf, 1380)
58. Muhammad Tahir ibn 'Ashur, **Maqasid as-Shari'ah al-Islamiyyah, Hikaruwa Idisyun.** Tahqiq: Muhammad at-Tahir al-Maysawi (Jordan: Dar an-Nafais li an-Nashr wa at-Tawzi', 1421)
59. Muhammad ibn al-Hasan as-Shaybani, **as-Siyar al-Kabir wa Sharhuh li as-Sarkhasi, Panagnaan Idisyun.** Tahqiq: Muhammad Hasan Muhammad as-Shafi'i (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyat, 1417)
60. Muhammad ibn Hibban, **Sahih Ibn Hibban, Hikaruwa Idisyun.** Tahqiq: Shu'ayb al-Arnauwt, (Beirut: Muassasat ar-Risalat 1414)
61. Muhammad ibn Yusuf as-Salihi, **Subul al-Huda wa ar-Rashad fi Siyrat Khayr al-'Ibad.** Tahqiq: Muhammad Shaltut iban manga bagay, (Cairo: al-Majlis al-A'la li as-Shuun al-Islamiyyat, 1413)
62. Muhammad Abdurrahman ibn Abdurrahim al-Mubarakpuri, **Tuhfat al-Ahwadhi bi Sharh Jami' at-Tirmidhi.** (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyat)
63. Muslim ibn al-Hajjaj, **Sahih Muslim.** Tahqiq: Muhammad Fuad Abdulbaqi (Cairo: Dar Ihya al-Kutub al-Arabiyyat)
64. Mustafa as-Siba'i, **Nidzam al-Salam wa al-Harb fi al-Islam, Hikaruwa Idisyun.** (Riyadh: Maktabat al-Warraq, 1419)
65. Wizarat al-Awqaf wa as-Shuun al-Islamiyyat al-Kuwaytiyyat, **al-Mawsuw'at al-Fiqhiyyat al-Kuwaytiyyat, Hikatu Idisyun.** (Beirut: Dar Ihya at-Turath al-Arabi, 1419)
66. Wahbat az-Zuhayli, **Athar al-Harb fi al-Fiqh al-Islami, Hikatu Idisyun.** (Damascus: Dar al-Fikir, 1419)

The **ICRC** helps people around the world affected by armed conflict and other violence, doing everything it can to protect their lives and dignity and to relieve their suffering, often with its Red Cross and Red Crescent partners. The organization also seeks to prevent hardship by promoting and strengthening humanitarian law and championing universal humanitarian principles.

The **Mindanao State University (MSU) Sulu** is a public co-educational institution of higher education and research located in the municipality of Jolo, Sulu, Philippines.

Mindanao State University-Sulu
Capitol Site, Jolo, Sulu 74.00
T +63 906 512 6110
Email: info@msusulu.edu.ph
www.msusulu.edu.ph

ICRC

International Committee of the Red Cross
17th Floor, NEX Tower
6786 Ayala Avenue, Makati 1229
T +63 2 8892 8901
F +63 2 8819 5997
Email: manila@icrc.org
www.icrc.org/ph